ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний, Науковий та Літературний місячник

Рой МОГИЛКО:
Весна веселих і кмітливих

Світодар КОКРЯДЬКИЙ:
«Україна – Великая Скитія»

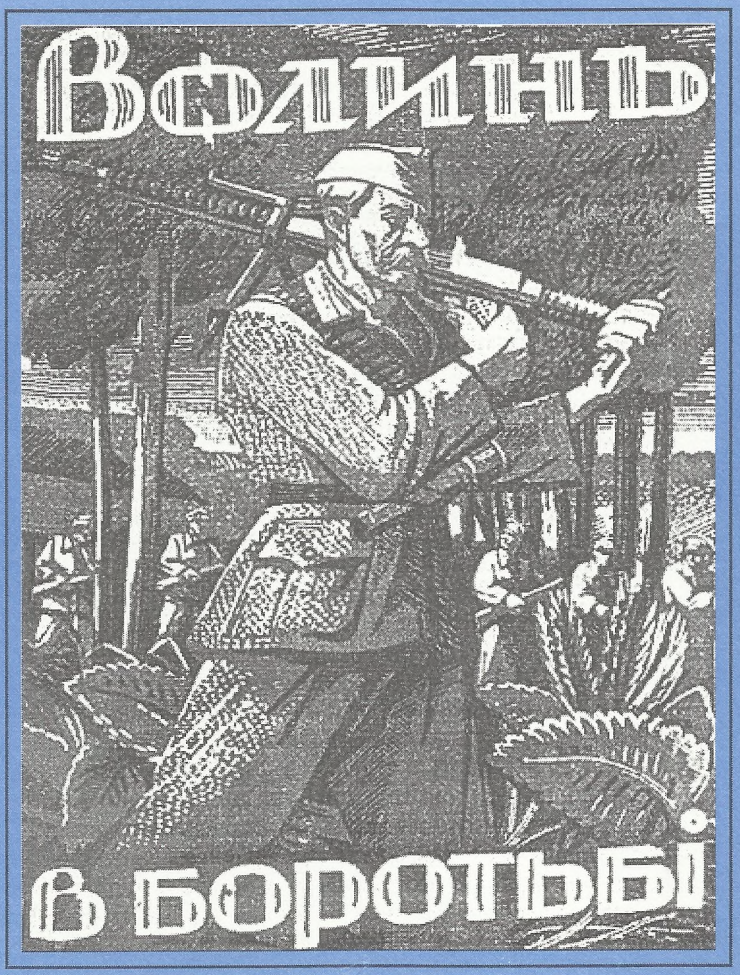
Григорій ДЕМ'ЯН:
Християнська тематика в повстанських піснях

Микола ШАТИЛОВ:
Леонід Осадчук

Анізія ПУТЬКО-СТЕХ:
У пам'ять єпископам і священикам-мученикам УГКЦ

Володимир ПОГРЕБЕННИК:
Образ Києва в літературі XIX ст.

Йосип ПОЗИЧАНЮК:
Мартини

Кн. 5 (650) • Травень • 2002

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ
Суспільно-політичний,
науковий і літературний
місячник
Видає
Українська Інформаційна Служба
Передплатний індекс – 74173

LIBERATION PATH
Ukrainian Political
Social, Scholarly & Literary
Journal
Published monthly by
The Ukrainian Information
Service Ltd.
ISSN: 0042-9422

Реєстраційне свідоцтво – серія КВ № 1693

Головний редактор – Степан Олеськів
Заступник головного редактора – Лариса Йолкіна

Редакційна колегія:

Іван Білас, Андрій Гайдамаха, Степан Галамай, Ярослав Дашкевич, Григорій Дем'ян, Ілля Дмитрів, Віталій Дончик, Святослав Караванський, Сергій Квіт, Омелян Коваль, Володимир Косик, Любомир Наконечний, Василь Олеськів, Володимир Погребенник, Анатолій Погрібний, Тарас Салига, Володимир Сергійчук, Генадій Сіренко, Петро Цимбалістий, Микола Шатилов.

Редакція і адміністрація
01034 м. Київ, вул. Ярославів вал, 9, пом. 5, 6
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Great Britain

Телефони: в Києві (044) 229-41-22; в Лондоні: (020) 7607 6266
Факс: в Києві (044) 229-41-22; в Лондоні: (020) 7607 6737
e-mail: vshliakh@mwfree.net (Лондон); pbl@public.ua.net (Київ)

Матеріяли, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди відповідають поглядам Редакційної колегії. Редакція застерігає собі право скорочувати матеріяли і виправляти мову. За достовірність надрукованих матеріялів відповідальність несуть автори. Надіслані матеріяли редакція не рецензує і не повертає. Листування з читачами та авторами – тільки на сторінках журналу.

На обкладинці: «Волинь в боротьбі». Дереворит Н. Хасевича.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 2002 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	100 дол.	60 дол.	10 дол.
Аргентина	50 дол.	30 дол.	5 дол.
Велика Британія	ф. 40.00	ф. 23.00	ф. 4.00
Канада	100 дол.	60 дол.	10 дол.
ЕС	80 евро	42 евро	7 евро
США	85 дол.	50 дол.	8 дол.
Швеція	600 кор.	300 кор.	50 кор.

В інших країнах – рівновартість американських долярів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед безпосередньо на адресу адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні або на адреси наших представників.
Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Printed in Great Britain by: The Ukrainian Information Service Ltd., 200, Liverpool Road, London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

суспільно-політичний науковий і літературний місячник

Кн. 5 (650) Травень, 2002 Річник 55

Зміст

Про авторів 2

Сучасні проблеми

Рой Могилко. Весна веселих і кмітливих 3

Історія

Світодар Кокрядький. Земля побожжя (Вступний розділ до майбутньої книги «Україна – Великая Скитія») 19

До 60-річчя УПА

Григорій Дем'ян. Християнська тематика в повстанських піснях (Частина І) 38

Архівні матеріяли

Страшне судилище 1945-1946 років (До 110-річчя від дня народження Патріярха Йосифа Сліпого) (Закінчення) 49

Постаті

Роман В. Кухар. В пам'ять оперного героя Юрія Кипоренка-Доманського 60

Микола Шатилов. Леонід Осадчук, який працював письменником 63

Релігієзнавство

Анізія Путько-Стех. У пам'ять єпископам і священикам-мученикам Української Греко-Католицької Церкви (Частина ІІ) 70

Культура

Блянка Єржабкова. Томаш Ґарріґ Масарик та початок діяльности Українського Вільного Університету у Празі (Закінчення) 79

Літературознавство

Володимир Погребенник. Образ Києва в літературі XIX століття 99

Іван Немченко. «І кожна рима – як свячений ніж…» (Із спостережень над поезіями Є. Маланюка) (Закінчення) 110

Література

Йосип Позичанюк. Мартини 125

Публіцистика

Микола Козак. Ґроно нескорених 127

Про авторів

Рой Могилко
журналіст, м. Суми

Григорій Дем'ян
кандидат історичних наук, старший
науковий працівник Інституту
народознавства НАНУ

Роман В. Кухар
письменник і співак, Вікторія, Кансас, США

Блянка Єржабкова
доктор філософічних наук, професор педагогіки
Українського вільного університету, м. Мюнхен

Володимир Погребенник
доктор філологічних наук, професор,
завідувач катедри української літератури
НПУ ім. М. П. Драгоманова

Іван Немченко
кандидат філологічних наук,
доцент Херсонського педуніверситету

Микола Козак
поет, член Асоціяції письменників
«Слобожанщина», м. Харків

Рой Могилко

Весна веселих і кмітливих

Парлямент

Голова Верховної Ради третього скликання Іван Плющ на діловій ноті провів ритуальне закриття її роботи. Новому складові парляменту, який протягом місяця перебував у стадії остаточного формування, дістались у спадок гори державних проблем. Насамперед, ухвалення цілого ґрона кодексів, за якими житиме й судитиметься український народ. Лише перелік цих документів повинен жахнути неофітів-законодавців: Кримінально-процесуальний та Цивільно-процесуальний, Адміністративний, Податковий та Господарський кодекси тощо. Україна чекає й на судову, адміністративну реформу, реформу органів місцевого самоврядування. Не пройшли через ґаті попередньої Верховної Ради підготовані різними урядами законопроєкти «Про місцеві державні адміністрації», «Про Кабінет Міністрів Автономної Республіки Крим». Київські дипломати чекають на закон «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України 2003-2010 року», який покладе край «ручному» управлінню Президента зовнішньополітичними пріоритетами держави. Та й відносини найманих працівників з роботодавцями все ще регулюються Кодексом законів про працю, ухваленим ще за часів комуністичного режиму. Сумні гримаси цього Кодексу відчув на собі навіть новообраний депутат Євген Червоненко, трудову книжку якого не віддають з попереднього місця роботи з надуманих причин. Нарешті, не є риторичним питання: чи буде законно проведено процедуру імпічменту нинішньому Президенту України Леонідові Кучмі, доля якого стала чи не головною в передвиборчій програмі блоків Юлії Тимошенко та Олександра Мороза? І хоча Тимошенко вважає, що для цього навіть не потрібен закон, то Мороз більш зважено оцінює проблему: «Мене турбує не сама процедура імпічменту, а її правове оформлення: повинні існувати правові механізми врегулювання конфліктів, пов'язаних із владою, чи то продаж зброї, чи то справа Ґонґадзе. Поки законодавчу розробку механізму імпічменту гальмує Президент».

То хто ж перейматиметься цим букетом загальнодержавних проблем у новій Верховній Раді? За даними голови підгрупи з підготовки до першої сесії Верховної Ради 4 скликання Валерія Коновалюка, «Єда» (блок «За єд У») сколотила фракцію кількістю 165 депутатів, фракція «Наша Україна» налічуватиме 120 членів, КПУ – 66, СДПУ (о) – 37, Блок Юлії Тимошенко – 26 і Соцпартія – 24. Решта народних депутатів воліють зберігати позафракційну цноту. Крім того, найближчим часом мають відбу-

тися перевибори на трьох мажоритарних округах. Але вони не змінять загальної конфігурації майбутньої Верховної Ради.

Так, на Черкащині ЦВК анулювала результати виборів, у яких переміг висуванець «Нашої України» Микола Булатецький, а на Вінничині жертвою темних операцій зі скаргами кандидатів-невдах стала член СПУ Світлана Мельник – чи не єдина представниця Соцпартії, що перемогла на мажоритарному окрузі. Третім округом, де скасовано вибори до Верховної Ради, став рідний край опозиціонера Олександра Жира – Дніпропетровщина. Щоправда, це єдиний випадок, коли ЦВК скасувала вибори, де переміг представник владного блоку – Віктор Драчевський. Для цього нещодавно овдовілому Олександрові Жиру довелося докласти титанічних зусиль. Ображений «заєдун» Драчевський спільно зі своїм неформальним шефом Віктором Пінчуком організували поїздку 1000 обурених трудящих до Києва, де ті мали протестувати проти такого рішення ЦВК. Популярности Драчевському такий вчинок не додав, позаяк дніпропетровських виборців цей факт переконав у близьких стосунках останнього з Пінчуком. Львів і область також лихоманило в поствиборчих конфліктах. Зореслава Ромовська не на жарт узялася за свого візаві Олексу Гудиму, визнаного обраним народним депутатом по Шевченківському округу Львова. Цією справою нині займається Верховний суд України.

Прикметою парляментських виборів 2002 року стало те, що громадяни України вкотре провалили ідею обрання законодавців за етнічною ознакою. Красномовне підтвердження цьому – результат «Русского блька», який, претендуючи на 11 мільйонів голосів українських росіян, набрав трохи більше одного відсотка. З іншого боку, вперше у Верховній Раді працюватимуть три грузини, два мандати здобули представники угорської громади Закарпаття. Всі шанси отримати власних депутатів мала 300-тисячна болгарська громада Одещини, Кіровоградщини та Запоріжжя. Однак основні кандидати-болгари вирішили позмагатися між собою, тож, наприклад, в одеському 141 окрузі переміг українець Іван Плохой, залишивши далеко позаду і Антона Кіссе, голову Асоціяції болгарських товариств України, і Івана Плачкова, болгарського мецената, директора компанії «Київенерго». Інший болгарин – Микола Габер – провалив вибори на багатомандатному окрузі під гучним махновським гаслом «Проти всіх!».

Центральна виборча комісія

ЦВК залишила недоторканним головний бастіон парляментської кампанії 2002 року – результати виборів у багатомандатному окрузі. Несхитну позицію в цьому питанні не порушили навіть винахідливі лідери блоку «імени Наталії Вітренко». Відомство М. Рябця не виявило ніякого ентузіязму в розгляді клопотання ПСПУ про перерахунок голосів, у відчаї Володимир Марченко 12 квітня настрочив скаргу на дії ЦВК.

Іще одним блоком, який спробував опротестувати загальні результати виборів, стало творіння Миколи Габера «Проти всіх». Бесарабський болгарин на останні кошти найняв кваліфікованих адвокатів, які намагатимуться довести, що штамп «Вибув», проставлений у бюлетені на сьомій позиції блоку «Проти всіх», вирішально вплинув на характер голосування українських громадян. Цю оригінальну оборудку справді здійснили за розпорядженням ЦВК в ніч з 30 на 31 квітня. Але замість того, щоб поставити штамп «Вибув» лише на прізвище Ярослава Іляша, якого дійсно виключили зі списку «Проти всіх», бузкова пляма ставилася керівниками місцевих комісій де заманеться – нерідко й просто на прізвищі «Габер». Усе виглядало так, що не Іляш, а саме блок «Проти всіх» залишив виборчі перегони. До речі, позов самого Габера до ЦВК складає, за чутками, 200 мільйонів гривень. У разі незадоволення своїх вимог голова Патріотичної партії готовий судитися через Страсбург з самою державою Україна. Але непатріотичний прецедент винесення української виборчої білизни на міжнародну арену все ж таки створив не Габер. 29 квітня ЗМІ поширили інформацію про те, що американський вигнанець Микола Мельниченко подав позов до Європейського суду з прав людини з приводу «неправомірних дій держави Україна щодо реєстрації його кандидатом у народні депутати». «Витік» цієї інформації забезпечив народний депутат Сергій Головатий, який із самого початку касетного скандалу опікується правами (у тому числі й виборчими) опального майора СБУ.

Нагадаємо, що 26 січня Центрвиборчком відмовив у реєстрації екс-майорові за партійним списком СПУ через невірогідність відомостей, зазначених Мельниченком про місце його проживання, а також неправдивість його даних про термін проживання в Україні протягом останніх п'яти років. Тоді СПУ звернулася зі скаргою до Верховного Суду із проханням скасувати рішення ЦВК і зобов'язати її зареєструвати кандидатом у народні депутати вимушеного емігранта Мельниченка. Соціялісти при цьому небезпідставно посилалися на приклад Юхима Звягільського – останній, незважаючи на багаторічне переховування в Ізраїлі, таки був зареєстрований кандидатом у народні депутати на виборах 1998 року. Однак 8 лютого 2002 року Верховний Суд не задовольнив скаргу СПУ на рішення ЦВК, а Мороз змушений був відкласти ідею народної реабілітації Мельниченка.

Несподівані претенсії до голови ЦВК Михайла Рябця висунув лідер ХДПУ Віталій Журавський. Він програв вибори на рідному житомирському окрузі й не на жарт розлютився фактом дострокового оприлюднення їх результатів. З метою сатисфакції Журавський вимагає порушити кримінальну справу проти Рябця, і здається, йому це вдасться.

Володимир Литвин

Сумні перспективи очікують фракцію В. Литвина. Політологи попереджають, що найближчим часом лави «Єди» замість того, щоб поповнитися, можуть втратити від 5 до 20 членів. Не так давно представники фракції твер-

дили, що під прапором «Єди» гуртується вже понад 180 народних обранців. Однак після ретельного «утрясання» «заєдист» із Донбасу Валерій Коновалюк оприлюднив цифру в 165 депутатів. Не секрет, що 130 з них є переможцями на мажоритарних округах, передусім – з Донеччини та Луганщини. Попри уявну монолітність, усе це люди з серйозними амбіціями і специфічними зобов'язаннями перед регіональними промисловими кланами. Крім того, блок «За єд У» самою природою нинішньої влади відторгає зі свого середовища грамотних і просто сумлінних політиків. Так, несподіваним провалом закінчилася виборча боротьба 71-річного народного депутата Івана Діяка, який чотири роки працював у фракції НДП. Іще зовсім недавно Діяка поспішно вітали з повторним обранням по 180 округу Харківської області. Після блискуче проведеної виборчої кампанії відомий учений-газовик отримав перемогу над лозівським бізнесменом Анатолієм Гершфельдом, щоправда з мінімальним відривом голосів. Однак Гершфельд зумів опротестувати результати виборів у базовому місті харківських газовиків – Красноград. Втягнувши Діяка в тривалу судову тяганину, меткий фабрикант домігся скасування результатів голосування в м. Красноград, що автоматично принесло йому перемогу. Парадокс, але Іванові Діяку не допомогли ні дружба з губернатором Євгеном Кушнарьовим, ні причетність до урядового блоку «За єд У». Тепер НАК «Нафтогаз України», в якому Іван Діяк працює радником голови правління, позбувся впливового і вправного лоббіста на вищих щаблях влади. Тепер небезпідставно вважають, що після цього провалу утримувати єдність нафто-газового комплексу держави буде вельми важко. У першу чергу, від єдиної газовидобувної структури України може відколотися багате дочірнє підприємство «Шебелинкагазвидобування», яке очолює досвідчений апаратник Валентин Горбенко. У Харкові давно мріють про перепідпорядкування цього підприємства області. Ставка в грі велика – доступ місцевої еліти «до труби». Тепер уже стало очевидним, що Діяк – безапеляційний поборник київських інтересів – міг стояти на заваді втіленню таких плянів і тому Харків кулуарно підтримав Гершфельда. Останній хоча й вважається самовисуванцем, але, на думку харків'ян, просто приречений поповнити лави мажоритарних кріпаків фракції «За єд У». Зрозуміло, утримувати під одним фракційним дахом таких людей можна лише віртуозними зусиллями лідерів блоку, але квітень місяць засвідчив, що Литвинові бракує не лише публічного, а й дипломатичного хисту. Головне розчарування блоку «За єд У» – фактичний провал ініціятиви створення парляментської більшости на власних умовах. Умови в цьому доленосному питанні почали диктувати інші сили.

Більшість

Головною заявкою на створення більшости стала деклярація про спільні дії блоку «Наша Україна», Блоку Юлії Тимошенко, Соцпартії та Компартії України. Вони намагатимуться «спільними зусиллями найближчим

часом» запровадити таку нелюбиму ґарантом пропорційну систему виборів до Верховної Ради й позбавити його права формувати уряд. Ці чотири сили хочуть «створити механізми, які забезпечили б відповідальність політичної конфігурації парляменту й уряду шляхом формування Кабміну парламентською більшістю». Сторони, що підписали документ, також будуть ініціювати відставку голів місцевих держадміністрацій, «які під час виборів фактично санкціонували масові порушення законодавства й фальсифікацію результатів голосування». Крім того, говориться в документі, «Наша Україна», БЮТ, СПУ і КПУ збираються проаналізувати роботу Центрвиборчкому на виборах-2002, ініціювати кадрові рішення за результатами цієї аналізи, а також перехід до представницького способу формування ЦВК.

Нині основне завдання «всіх здорових сил суспільства полягає в тому, щоб не допустити спотворення результатів виборів і перетворення парляменту на декоративний орган, основна функція якого зведеться до виконання політичних замовлень правлячої верхівки». Найбільш праві члени блоку «Наша Україна» поквапилися застерегти оточення від висновків, які можуть далеко йти. «Називати це альянсом я б не став, – зазначив народний депутат Тарас Чорновіл в інтерв'ю електронній газеті „Форум". – Тому що альянс усе ж таки передбачає більші цілі, ніж ті, що покищо були поставлені. Але ця співпраця вже дала можливість усе-таки дати перевагу тим партіям і блокам, які перемогли на виборах, у ході формування робочої групи». Євген Жовтяк був іще відвертішим, сказавши, що такий альянс ситуативний і розрахований на політичну коньюнктуру. На думку політологів, чотири опозиційних блоки підштовхнула в обійми одне одного недипломатична політика керівництва блоку «За єд У». «Тут велика роля сил усередині „За єд У", які виступали проти переговорів і контактів з „Нашою Україною", – вважає політолог Володимир Лупацій. – Очевидно, до комуністів „заєдисти" демонстрували таку ж зверхність». Усе це сприяло відчуженню цих політичних груп від пропрезидентських кіл. Утім, найбільш просунутим політологам навіть така смілива конфігурація майбутньої більшости не надавала оптимізму. Ігор Жданов, директор політико-правових програм Українського центру економічних і політичних досліджень імени Олександра Разумкова, зауважив:

> Поки не будуть внесені зміни до Конституції України, за якими парляментська більшість буде формувати уряд, про жодну довготермінову і стабільну більшість у парляменті не можна говорити. Будуть тільки тактичні союзи щодо вирішення конкретних питань. І цей союз між «Нашою Україною», Блоком Юлії Тимошенко, Соціялістичною та Комуністичною партіями виник тому, що сьогодні лінія розподілу в парляменті проходить не за ідеологічним принципом, а за ставленням до діючої системи влади й особисто до президента. Тому в цьому формуванні опинилися як праві, так і ліві.

Цікаво відреаґував на «заяву чотирьох», де наголошується, що нинішня влада програла вибори й мусить поступитися керівними місцями як в уря-

ді, так і в новій Верховній Раді, Володимир Литвин. В інтерв'ю для президентського каналу УТ-1 він заперечив факт «програшу», пославшись на кількісний склад фракції «За єд У» та переконливу перемогу блоку на виборах до обласних рад дев'яти областей (зокрема й Чернівецької).

Віктор Ющенко

Віктор Ющенко після оголошення остаточних результатів виборів почав проявляти чоловічий характер. Уже 3 квітня на улесливі прохання відвідати Адміністрацію Президента він відповів відмовою, а за тиждень по виборах взагалі відлетів до Криму – відпочивати. Однак уже на першій зустрічі з Леонідом Кучмою, за чутками, вимагав звільнення 17 найбільш одіозних глав обласних держадміністрацій і призначення до 14 губернаторів-кандидатів від «Нашої України». Такий тон «сина Віктора» не міг не шокувати «батька Леоніда» і, очевидно, з метою невтралізації ющенківських апетитів було інспіровано знакову заяву заступника голови КПУ Адама Мартинюка: «Ми збираємося вимагати від Президента призначення наших висуванців у 10 регіонах». Мотивація апарату КПУ ідентична з «нашоукраїнською» – дайте владу в тих областях, де переміг блок. Що ж, непогана нагода кивнути на захланних червоних, що рвуться до влади в південних областях, і в такий спосіб відмовити головним суперникам – націоналістам – у губернаторських кріслах. Тим часом Кучма вже поміняв голів Тернопільської та Львівської облдержадміністрацій (ОДА). Ці посади обійняли Іван Курницький, головний консультант-інспектор головного управління організаційно-кадрової роботи і взаємовідносин з регіонами Адміністрації Президента (і таке була!) та Мирон Янків, голова торгового представництва України в Польщі, колишній член НДП та перший заступник голови Львівської ОДА. Ці люди ніколи не були помічені в симпатіях до Ющенка.

Однак не все так гладко пройшло для Кучми в Західній Україні. Так, патова ситуація склалася для креатури Президента в Чернівцях. Керівництво обласного штабу блоку Віктора Ющенка «Наша Україна», Блоку Юлії Тимошенко, обласних організацій СДПУ (об'єднаної) та Соціалістичної партії ухвалили спільне звернення до Леоніда Кучми з вимогою «негайної відставки» Теофіла Бауера з посади губернатора. Бауер пішов би й сам, адже провалив вибори блоку «За єд У», однак місцеві опозиціонери замахнулись і на його запасний аеродром – обласну раду депутатів, де він шляхом хитромудрих оборудок устиг стати головою. Новообраний депутат Чернівецької облради Іван Демчик заявив, що блок «Наша Україна» ініціюватиме проведення судового процесу щодо факту нелегітимности скликання новообраної облради, яка до повного оприлюднення територіяльним виборчкомом результатів виборів провела сесію і, «грубо порушуючи законодавство, обрала своїм головою нинішнього губернатора Теофіла Бауера».

Якщо позиційна війна на Буковині буде виграна людьми Ющенка, це стане сиґналом для жорстких форм зміщення губернаторів і в інших областях України, де перемогу здобув бльок «Наша Україна». З позицій сили почав говорити Ющенко і з політичними противниками в новому парляменті. Так, від імени виборчого бльоку «Наша Україна» запропоновано сформувати керівництво Верховної Ради пропорційно до кількости голосів, що одержали на виборах бльоки й партії, які пройшли до парляменту, або ... залишити без парляментських посад бльок «За Єдину Україну!» і Соціял-демократичну партію (об'єднану). Від такого тону архидипломатичного Ющенка в декого з президентського оточення пересохло в роті.

Губернатори

Результати парляментських виборів і нова поствиборча ситуація не могли не спровокувати низку відставок голів обласних державних адміністрацій. Але, як було зауважено, нові призначення відбулися без жодної уваги до вимог бльоку Віктора Ющенка. Політолог Кость Бондаренко підтвердив цю лінію Кучми: «Губернаторів будуть знімати тільки за президентським сценарієм. Можливо, Ющенкові зроблять поступки, але не настільки, наскільки він хотів – замість 17 – лише 2-3 для певного компромісу. Але вони і так нині не будуть робити погоди: до виборів ще 2,5 роки, а середній термін перебування губернатора на своїй посаді – 1,5-2 роки». Очевидно, зміняться губернатори в Херсоні, Дніпропетровську та Харкові, але з інших мотивів – Юрій Кравченко та Євген Кушнарьов підуть на підвищення. Подейкують, що екс-міністр МВС уже забув дорогу до «рідної» Херсонщини, постійно перебуваючи під боком у ґаранта. Губернатори мінятимуться й у інших регіонах України. Погані показники «За єд У», наприклад, в Чернігові змушують невпевнено почуватися на своєму місці пана Бойка. Активіст акцій «Україна без Кучми» Юрій Луценко твердить: «Думаю, дике полювання короля Леоніда Кучми на губернаторів за результатами виборів буде мати продовження. Будь-які кадрові переміщення на рівні областей та районів у нашій країні зумовлено не соціяльно-економічним становищем відповідних територій, як це визначається положенням про голів обласних та районних держадміністрацій, а виключно з огляду на результати виборів у землях, які контролюють певні посадові особи». Цей факт не є якимось секретом для губернатора Полтавської области Миколи Томіна. Тому він, не чекаючи ганебного звільнення, самостійно працевлаштувався на посаду голови Полтавської обласної ради депутатів. Томін посунув свого колеґу за законом владних бльоку з характерною назвою – хто слабший, того їдять. Тим часом на тепленьке крісло губернатора Полтавщини претендує ціла команда непрацевлаштованих екс-депутатів ВР. Саме через цих «темних конячок» українські клани намагатимуться встановити цілковитий контроль над газоносним регіоном. Особливий ажіотаж викликаний тим, що

на території області пошуково-розвідувальні групи державних та комерційних структур віднайшли нові поклади вуглеводнів. Їх об'єм, за попередніми даними, перевищує ресурси всіх полтавських покладів газу разом узятих. Промислова розробка цих родовищ обов'язково відновить розмови про можливість цілковитого забезпечення України власним блакитним паливом, або їх повного пограбування.

Юлія Тимошенко

У 20-х числах квітня Юлія Тимошенко з погано прихованою насолодою розкручувала ідею ініціювання проведення процедури імпічменту Президентові Леоніду Кучмі. На міжнародному рівні човен Кучми розхитував член української делеґації в Парляментській Асамблеї Ради Европи, депутат Верховної Ради Сергій Головатий. Він закликав Асамблею дати неґативну оцінку виборам до Верховної Ради, які пройшли 31 березня цього року. Загальну невдоволеність українців процедурою та результатами виборів Головатий може й перебільшує, але за даними фонду «Демократичні ініціятиви» і фірми «СОЦІС», які провели дослідження громадської думки на замовлення Всеукраїнського громадського моніторинґового комітету, до 48% українських громадян зіштовхнулися з порушеннями в ході виборів і дали їм неґативну оцінку. Самій Юлії Тимошенко вдалося ще раз привернути увагу до своєї персони під час звільнення з-під арешту лідера УНА Андрія Шкіля, яке сталося 12 квітня. Вона прийшла привітати новообраного городоцького депутата прямо до кінотеатру «Загреб», де тривали судові слухання у справі членів УНА. Нагадаємо, що сам Шкіль з мінімальною перевагою переміг в одному з галицьких округів солідних суперників, змусивши владу розгублено почухати потилицю. Галичани, всенародно амнестувавши Шкіля, продемонстрували свою любов до експериментів над владою. Шкіль подякував Лесі Ґонґадзе, яка активно аґітувала за нього в окрузі, та Юлії Тимошенко, яка прибула сватати недавнього політв'язня до своєї нечисленної фракції.

Зі звільненням Андрія Шкіля почало лихоманити новообране керівництво УНА, яке намагалося дати раду партії за відсутности своїх харизматичних лідерів. Як відомо, у листопаді минулого року з'їзд УНА обрав головою партії Миколу Карпюка, головою політичної ради – Едуарда Коваленка. З'їзд також вирішив, що партія, створена 1990 року, стане менш радикальною. Не дивно, що оновлена номенклятура УНА хворобливо відреаґувала на зближення Тимошенко та Шкіля. 22 квітня Карпюк з Коваленком виключили Шкіля з УНА, обвинувативши його в намірі підкорити унсовський бренд «олігархічній» партії «Батьківщина». Руку допомоги недавньому зекові простягнули шефи «Батьківщини», зокрема О. Турчинов. У прямому ефірі радіо «Свобода» він відзначив, що нове керівництво УНА не принесло партії популярности на виборах до Верховної Ради України. Дійсно, Андрій Шкіль, який переміг на виборах в одномандатному окрузі,

одержав удвічі більше голосів, ніж партія в цілому. Турчинов засудив нове керівництво партії, яке замість боротьби за звільнення 14 членів партії, арештованих після зіткнення міліції з опозицією 9 березня минулого року, зайнялося розподілом керівних посад. «Це аморально», – зазначив він. Слід зауважити, що сам Шкіль, попри симпатії до Юлії Тимошенко, поводиться доволі самостійно, його націоналістична риторика не зазнала змін. На одній з інтернет-конференцій він заявив, що Ющенко – найбільш реальний кандидат на посаду Президента України 2004 року, тоді як самій Тимошенко в майбутньому відводить лише місце прем'єра.

Вельми потішила правий політикум звістка про злиття УРП та партії «Собор» у єдину структуру. Нова «УРП Собор» усе одно не стала масовою, адже партія Левка Лук'яненка давно перебувала в глибокій кризі, а радикальне дітище Анатолія Матвієнка не змогло стати впливовою організацією за якісь рік-півтора. У пасьянсі політичних сил, що перебувають в орбіті Юлії Тимошенко, «УРП Собор» посіла нішу «непримиренних» до президентських сил у парляменті, зокрема, фракції «За єд У». 30 квітня апарат новоствореної партії виступив із зухвалою заявою про те, що «демократичні сили можуть об'єднатися з блоком „За Єдину Україну!" лише в разі добровільної відставки Президента Леоніда Кучми і перерозподілу повноважень на користь уряду».

Найбільш помірковані та респектабельні тимошенківці з УСДП Василя Онопенка займалися пошуком прийнятної бази для переговорів з партією влади, комуністами та блоком Віктора Ющенка. Паралельно тут не забували про формування активної міжнародної політики партії, причому як на Заході, так і на російському Сході. Наприкінці квітня Василь Онопенко вирушив до Нью-Йорку, де, очевидно, зустрінеться з Миколою Мельниченком, а кількома днями раніше він привітав прихід марійських соціял-демократів на керівні посади в націоналістичній організації «Марій Ушем» – цей масовий рух у поволзькій Республіці Марій Ел сьогодні не на жарт турбує Москву. Окремою темою в тексті вітання марійцям є заклик до прокуратури Республіки Марій Ел неупереджено розслідувати справу побиття глави Всемарійської Ради «Мер Канаш» Віктора Ніколаєва, який перебуває в опозиції до промосковського президента республіки Леоніда Маркєлова. Мабуть, це перша спроба українських партій налагодити живі зв'язки з фіно-угорськими націоналістами Російської Федерації та продемонструвати чітку позицію щодо колоніяльних силових структур у національних республіках РФ.

Віктор Медведчук

Відверто шокований результатами парляментських виборів був глава блоку СДПУ(о) В. Медведчук. Останнє місце в числі блоків, що перетнули 4% позначку, – явно не той результат, на який розраховували есдеки, вкладаючи мільйони долярів у телерекляму та розбудову партійних

осередків у найглухіших закутках України. У квітні Медведчук просто зник з екранів телевізорів та шпальт газет, надавши можливість переможцям і переможеним вільно з'ясовувати стосунки. Винятком стала лише формальна зустріч зі спікером грузинського парляменту, але знов-таки глава СДПУ(о) не забажав вийти поза протокол і відповісти на запитання преси. Журналісти віддячили Медведчукові, включивши його прізвище до неформального рейтингу політиків-невдах. Там він опинився в одній компанії з Наталкою Вітренко, Віталієм Кононовим, Валерієм Хорошковським. Розмови про майбутні конфігурації парляменту теж не цікавили керівників партії. Ще 29 квітня О. Зінченко заявляв: «Депутати – представники Соціял-демократичної партії України (об'єднаної) – не мають наміру брати участь у підписанні будь-яких деклярацій з іншими парляментськими партіями і бльоками». А невдалий іміджмейкер Медведчука Гліб Павловський вирішив реабілітуватися в той спосіб, що почав публікувати в Москві вигадки про «дві України», на які поділили вибори підданих Києва. Це вийняті з нафталіну розмови початку XX ст. Якщо така проблема й існувала, то її практичний зміст вичерпано ще Іваном Франком:

> Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галичанами, не буковинськими українцями, а українцями без офіціяльних кордонів... Ми повинні всі без виїмку поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, і засвоїти собі те звання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим болем і радувалися кожним, хоч і як дрібним та частковим, успіхом, а головне, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді «практично частиною його».

На жаль, ані Павловський, ані Медведчук не читають «соціял-демократа» Франка. Мабуть, «нє досуг»...

Уряд

Цікаво, що Міністр освіти та науки Василь Кремень, який під шостим номером бльоку СДПУ(о) увійшов до парляменту, не захотів міняти урядову посаду на депутатський мандат. На жаль, цей приклад не наслідувала більшість членів Кабінету Міністрів Анатолія Кінаха. Останній, здається, і не пробував зупинити втечу «на парляментський берег» колеґ з урядового корабля: Валерія Пустовойтенка, Василя Гуреєва, Івана Кириленка. Що ж, на вакантних міністерських місцях можуть перевірити свої сили чиновники другого ешельону. Розчаруванням для багатьох киян стала інформація про те, що представником Президента України у ВР став Олександер Задорожний. Він змінив на цій посаді Романа Безсмертного, який чеховською борідкою дещо скрашував грубуватий імідж свого шефа з Банкової. Наступник Безсмертного пан Задорожний під час останньої виборчої кампанії полюбив себе на сторінках московських газет, які, до речі, безкоштовно кидали до скриньок мешканцям київських мікрорайонів Позняків. На довершення бульварному часописові «Факти» він відкрив «страшну таємницю» про те, що він дуже любить собак і по ночах йому сняться кишенькові чихуахуа...

Крим

29 квітня – день розв'язки номенклатурного конфлікту в Криму, у центрі якого перебував екс-спікер парляменту автономії Леонід Грач. На першому засіданні новообрана Верховна Рада Криму обрала своїм головою 63-річного члена Партії регіонів Бориса Дейча – колишнього заступника Леоніда Грача, а прем'єр-міністром – члена НДП Сергія Куніцина, який замінив на цій посаді Валерія Горбатова. Сам буремний кримський комуніст пакує валізи на Київ, де його та Горбатова чекає бордове депутатське крісло на Грушевського, 5. А Леонід Кучма, лишивши лівих у столиці на самоті зустрічати 1 травня, здійснив у Сімферополі особистий огляд нових володарів Криму. Ера полум'яного сепаратиста Грача, здається, закінчилася так само безславно, як і його попередника Юрія Мєшкова. Щоправда, партія «Яблуко» вважає вибори нового спікера ВР Криму сфальсифікованими. Та поїзд уже рушив. Нова влада значно більше влаштовує і кримських татар, які вже добилися від уряду Дейча виділення солідних коштів на проведення траурних акцій 18 травня (58-ма річниця депортації), і самого Кучму, який почав побоюватись амбітного кримського комуніста. Крім того, важко не погодитися з директором Центру соціяльних досліджень Андрієм Єрмолаєвим:

> Зміни в Криму відбулися б незалежно від того, став би Дейч спікером, чи ні. Вони почалися з формуванням ядра некомуністичних партій, які концентруються навколо Куніцина і його соратників. На відміну від попереднього складу, сьогодні там справді є передумови для формування нелівої більшости, яка буде координувати роботу в парляменті. А головне, враховуючи те, що Рада Міністрів у Криму формується кримським парляментом, він буде повністю контролювати і склад майбутньої Ради міністрів.

Капітуляцію КПУ в Криму визнав і один з лідерів комуністів Георгій Крючков: «Це є серйозною поразкою для республіканської партійної організації. І акцією, яка може негативно позначитися на подальшому розвитку подій у Криму». Видається, що сотні тисяч туристів, які збираються на відпочинок до Криму, не почують цього песимізму Крючкова. Ситуація в Криму стабілізувалася, а от чи стане спокійніше в Києві з переїздом Грача – питання риторичне.

Генеральна прокуратура

Після тривалих розмов Генеральний прокурор Михайло Потебенько з 30 квітня таки звільнений зі своєї посади «у зв'язку з обранням народним депутатом». Тимчасово виконуючим обов'язки Генерального прокурора призначено Миколу Гарника, колишнього першого заступника Потебенька. Ніхто з провідних політиків не прогнозував, що саме цю людину – прокурора Київської области – Кучма витягне зі свого небагатого

кадрового резерву. Втім, уже зрозуміло, що шанси бути затвердженим на цій посаді Верховною Радою у Гарника невисокі.

Потебенько залишив своєму підопічному цілу купу нерозкритих резонансних справ, насамперед убивства журналістів Ґонґадзе та Александрова, а на обрії – можливе розслідування справи про торгівлю зброєю з Іраком. Опозиція не втрачає надії бачити на цій посаді «свою» людину. «Якщо буде сформована більшість на основі блоку „Наша Україна", можливе призначення колишнього генпрокурора Віктора Шишкіна. Ми б його підтримали», – заявляє лідер СПУ О. Мороз. На закінчення прокурорської кар'єри Потебенька його підопічні заарештували в тихій Надвірній підприємця Ігоря Тимчука, який мав необережність балотуватися до Верховної Ради на фатальному 90 окрузі. Формальною підставою для затримання стала підозра в скоєнні ним злочину, що карається 157 статтею КК: перешкода здійсненню виборчого права. Однак більшість політологів не сумніваються, що арешт пов'язаний з розробкою «фінансової» версії вбивства заступника голови ІФ ОДА Миколи Шкрібляка. Останній начебто позичав своєму конкурентові Тимчуку великі суми грошей. Через цей безсторонній факт Тимчук ризикує стати першим підозрюваним у вбивстві Шкрібляка. Ситуацію заплутує й та версія, що Тимчукові нібито було вигідним «прибрання» Шкрібляка, адже це дискредитувало його конкурента Романа Зварича, а йому – третьому за рейтинґом у перегонах – це майже ґарантувало перемогу на виборах.

Справжньою ж окрасою прокурорського «театру абсурду» став арешт головного редактора газети «Свобода» Олега Ляшка. Після маштабної кампанії, спрямованої на його звільнення, прокуратура мусила визнати безпідставність поміщення Ляшка до СІЗО й випустила журналіста під підписку про невиїзд.

Леонід Кучма – подорожі

Географія візит глави держави за кордон примусила українців іще раз замислитись над сумним авторитетом Києва у світі. Кучма став дорогим гостем одіозних політичних режимів Сирії та Йорданії на Близький Схід, відвідав сирійський протекторат – Ліван. Несподівано для всіх Кучма виступив у Дамаску з пакетом миротворчих ідей, зокрема введення в зону палестино-ізраїльського конфлікту військ ООН, укомплектованих українськими солдатами. Аналітик Центру стратегічних досліджень Павло Жовніренко дотепно змалював світову реакцію на київську миротворчу ініціятиву:

> Якщо на вулиці відбувається творча дискусія між кількома пристойними людьми, але до них підходить бомж і пропонує їм свій «компромісний» варіянт, який, на його думку, задовольнить усі сторони, то зрозуміло, його серйозно ніхто не сприйме. Україна нині перебуває саме в такій ситуації. Вона покищо не стала країною-ізгоєм, але крокує саме в цьому напрямку. Саме через те, що після скандалів, що були пов'язані з Україною, вище керівництво держави не да-

ло виразних пояснень, які б реабілітували саму державу в очах світової громадськости. Я маю на увазі і справу Ґонґадзе, і збиття пасажирського літака, і те, що стосується продажу зброї в Ірак.

Справді, жодна відома американська чи европейська газета не відреаґувала на миротворчі пропозиції Кучми, не коментувалися вони й жодною світовою інформаційною аґенцією. Натомість світові потуги – США та країни Західної Европи – по-своєму інтерпретували близькосхідну активність українського президента. У записах майора Мельниченка розмов Кучми з покійним директором «Укрспецекспорту» Валерієм Малєвим міститься згадка про якогось громадянина Йорданії, що через нього начебто переправлялися комплекси ППО «Кольчуга» до Іраку. Згідно з нью-йоркським журналом «Vanity Fair» інший перебіжчик, співробітник іракської служби безпеки, передав військовій розвідці США документи про радарні установки, які нібито має Ірак. За його твердженням, вони надходять через підконтрольні іракським спецслужбам підставні фірми на території Йорданії й Об'єднаних Арабських Еміратів.

Тепер керівник України сам в гостях у йорданців, а член його делеґації, заступник держсекретаря Міністерства промислової політики Валерій Казаков твердить, що в Сирії, Лівані й особливо в Йорданії «інтерес виявлений до можливостей України в створенні сучасних засобів ППО»...

Втім, українцям таки може видатись нагода розчохлити свою миротворчу зброю – пропозиція попрацювати миротворцями прийшла до Києва з Грузії. У Тбілісі згадали, що раніше Україна більш або менш вдало виступала «регулятором» македонсько-албанського, грузино-абхазького конфліктів, сьогодні Київ спільно з Росією має статус посередника й ґаранта в переговорному процесі з вирішення проблеми придністровського сепаратизму. Однак відповідь на грузинські пропозиції ще не надійшла – Тбілісі перебуває на порозі повномаштабної війни з сепаратистами Абхазії і втягуватись у таку війну Леонідові Кучмі аж ніяк не хочеться.

Наступну візиту Президент України здійснив не будь-куди, а до Туркменістану. Там він зустрівся з Сапармуратом Ніязовим. Тим самим, «туркменбаші». Два достойники бачилися не так давно – на відкритті в Києві пам'ятника туркменському поетові Махтумкулі. А от днями Ніязов запропонував Україні взяти участь у розробці нафтових і газових родовищ у туркменській частині шельфу Каспійського моря.

Міністерство закордонних справ

Політологи відмічають, що МЗС України протягом усієї весни зайняте винятково проривом «дипломатичної блькади» на балканському напрямі. Як неабиякий успіх трактується те, що майже «невиїзного» Кучму готові приймати в Туреччині та Греції. Попри відсутність інших помітних перемог України на зовнішньополітичному терені, слід відмітити успіх

МЗС у справі лібералізації візового режиму з Болгарією. Це перший прецедент, створений відомством Зленка, коли одна з європейських держав іде на значні поступки українцям у візовому питанні. На додаток у Донецьку буде відкрито консульство Болгарії, яке опікуватиметься як надозівською діяспорою болгар, так і інтересами крупного болгарського бізнесу в промисловому регіоні.

На жаль, незалежно від волі українських дипломатів, згортає роботу в Києві посольство королівства Данія. Права парляментська більшість, що прийшла до влади в Копенгаґені, вдається до окозамилювальних акцій з економії коштів данського бюджету. Це, власне, й привело до такого фіналу. В дипломатичних колах подейкують, що згортанню роботи посольства Данії посприяли і деякі данські бізнесмени, котрі в такий спосіб невтралізували конкурентів на київському ринку консалтингових послуг. Це вже друге посольство, що нині залишає Київ. Раніше пакували валізи аргентінські дипломати, яким взагалі непереливки останнім часом. Глава МЗС цієї країни Карлос Рукауф має намір позакривати посольства Аргентіни ще й у Гондурасі, Югославії, Болгарії, Румунії, Кенії, Лівії, Фінляндії, Пакистані, Тайвані, Кувейті тощо.

Сама Україна на дипмісіях ощаджувати гроші не готова. Хоча за відгуками більшости українських громадян, яким таланило спілкуватися з рідними посольськими службами в усіх усюдах, співвітчизників там не жалують.

Російська Федерація

Російський істеблішмент, оговтавшись після несподіваної перемоги на виборах в Україні націоналістів, уже в другій половині квітня намагався відновити мости з незручними українськими політиками. Віктор Черномирдін 23 квітня мав кількагодинні переговори з Ющенком, а 29 квітня зібрав у своїй посольській резиденції київських та московських політологів, які, фактично, пропонували нову плятформу співпраці «двох сестер». Голова думського комітету пан Ігрунов на прес-конференції в Києві навіть заговорив про своє українське коріння. Аби виглядати переконливіше, цей ревнитель «єдіной і нєдєлімой» утнув кілька фраз українською. У свою чергу, львівський мер Іван Буняк запросив делеґацію російської Державної Думи відвідати Галичину. Слід відмітити, що першу офіційну візиту на посаді міського голови Буняк здійснив саме до генерального консульства РФ у Львові. Очевидно, Бунякові було про що поговорити з росіянами. Російські інвестори фактично усунули від керівництва Львівським автобусним заводом Степана Давидяка, передавши фінансові важелі до рук київського варяга Сорокіна. Ще одну вагому покупку здійснили росіяни в Києві – тепер громадянам РФ належить молочний концерн «Галактон».

У самій столиці Росії відбувся довгоочікуваний з'їзд Об'єднання українців Росії. На жаль, жодних помітних змін у життя багатомільйонної

громади українців РФ він не приніс. Доволі ліберальній опозиції всередині ОУР не вдалося скинути з крісла голову організації Олександра Руденка-Десняка. Останнього вже кілька років звинувачують в угодовській політиці щодо відкриття українських шкіл та розширення прав національно-культурних автономій українців у республіках РФ. Канадський активіст ОУР Василь Коломацький активно розкручує чутку про співпрацю Руденка-Десняка з органами ФСБ РФ, однак ні довести, ні спростувати ці закиди покищо неможливо.

Натомість російське зовнішньополітичне відомство, представлене в Україні недорікуватим Черномирдіним, видало ще один «перл». На прохання МЗС України розпочати нарешті демаркацію українсько-російського кордону посол РФ відповів сентенцією: «Ми не готові й не збираємося ставити паркан між Росією й Україною». Може воно й правильно. За даними етнографів, Україна межує на сході сама з собою – зі Східною Слобожанщиною, Східним Донбасом та Стародубщиною. Паркан, очевидно, доведеться ставити в іншому місці...

Польща

Президент Польщі Алєксандр Кваснєвський виявляє дивовижну симпатію до свого східного колеги Леоніда Кучми. В умовах дипломатичної ізоляції він став для Президента України особливо дорогим гостем, якого приймали 27 квітня в Івано-Франківську. Перед гостем співав молодіжний хор «Соколів», доблесні працівники державтоінспекції зупинили рух на всій трасі до курортної Гути, куди не кинеш оком – діти та дорослі вимахують біло-червоними прапорцями країни-союзника... Результат не забарився: Алєксандр Кваснєвський запропонував стати промоутором України в її поступі до НАТО й ЕС. Леонід Кучма тут же пожалівся, що до Києва номенклятура ЕС застосовує подвійні стандарти і не хоче навіть обговорювати перспективи асоційованого членства України в цій організації.

А в самій Польщі з 17 до 28 квітня відбувалися знакові події для кожного лемка: поляки вирішили дати загальногромадську оцінку військовій акції «Вісла» – депортації комуністичним режимом понад 150 тисяч українців з південно-східних територій ПНР, що не увійшли до складу УССР. Перед поїздкою в Галичину Алєксандр Кваснєвський не завагався звернутися з адекватною заявою до польської громадськости: «Акція „Вісла“ й усі бездушні дії влади щодо українського населення повинні бути однозначно засуджені. Від імени Речі Посполитої я хочу висловити співчуття всім тим, хто постраждав унаслідок тих ганебних дій». Однак і серед польських учених, і серед варшавських парляментаріїв знайшлися десятки адвокатів комуністичного уряду, який 55 років тому вписав найчорнішу сторінку в історію українсько-польських стосунків і, взагалі, Европи. Аргументація сучасних польських політиків і громадських діячів щодо доцільности акції «Вісла» мало чим відрізняється від Гомулківської: необхідність позбавлення під-

тримки «банди УПА»; заселення нових земель на заході ПНР; помста за збитки, яких зазнало польське населення на Волині та в Галичині від військових дій УПА і, нарешті, ніким не доведена участь дивізії Ваффен СС «Галичина» в приборканні Варшавського повстання 1944 року. Згадують і вбивство національного героя Польщі генерала Свєрчевського, хоча польська преса кілька років на всі застави сурмила про сенсаційне відкриття польських істориків – Свєрчевського вбив хтось із «своїх», закерзонні відділи УПА до атентату не мають жодного відношення.

Крім того, провідникам польських національно-католицьких гуртків добре відомо, що навесні 1947 року активних бойових дій з українськими військами вже не велося, тож відпадає і перший «аргумент» на користь виселення лемків. Скидається на те, що вся справа з виселенням православного та греко-католицького населення південно-західної ПНР зводилася до помсти, етнічної чистки, звільнення прикордонних теренів Польщі під життєвий простір самих поляків. Прагнучи зрозуміти суть проблеми український журналіст Володимир Павлів у тижневику «Дзеркало тижня» слушно запитує: «Чи визнання заподіяної своїм співгромадянам кривди несе якусь загрозу польській державі, з якою б вона не могла упоратися? В матеріяльному сенсі, практично ні. Як стверджують керівники Об'єднання українців Польщі, людей, котрі могли б претендувати на компенсації за безпідставне ув'язнення в концтаборі Явожно, залишилося зовсім мало. Охочих повертатися на свої колишні землі на сході Польщі теж не надто багато». Українська громада Польщі доходить висновку, що польське суспільство просто не готове зняти з українців тавро «злочинного народу». Про це свідчив і характер дискусій у ЗМІ та наукових колах про природу й причини акції «Вісла» в квітневі дні. І, як не дивно, колишній комсомолець, президент Польщі Алєксандр Кваснєвський, виступивши із закликом засудити акцію «Вісла», виглядає на цьому тлі мало не сумлінням польської нації. На жаль, основна маса поляків могла б підписатися під іншими словами однієї з правих газет: «Ми не можемо дозволити, щоб нас зіштовхували на позицію народу з нечистим сумлінням щодо українців»... ❑

Світодар Кокрядький

Земля побожжя

(Вступний розділ до майбутньої книги «Україна – Великая Скитія»)

Поділля – це Україна в Україні.
(Михайло Студецький)

1. Земля Побожжя

Побожжя… Земля обітована для всіх подолян. Але чому саме так вона зветься? Звідки постала назва нашого краю – Поділля?

Історія місцевости де ми народилися й зросли, як і те, звідки ведемо свій родовід, турбує нас усе життя. І особливо тому, що в основних джерелах, якими ми користуємося – руських літописах – про наші землі ані слова, жодної назви міста чи селища вздовж середніх та нижніх течій Бугу, Дніпра та Дністра. Не зустрінеш там і назв окремих місцевостей чи урочищ. Більше того, ми не знаємо імени жодного князя чи ватажка з наших країв. Навіть власна назва «Поділля» з'являється у джерелах лише за часів панування на Русі Золотої Орди. Отже, складається враження, що руські літописці обходили увагою нашу землю. Так само й сучасні історики ніби навмисне обминають її у своїх дослідженнях. На жаль, у багатьох із них склалася думка, що сучасні подоляни потрапили сюди значно пізніше, десь у XV столітті. Прийшли вони з Польщі, Литви, Волощини (сучасна Молдова) та Лівобережної України. Виходить, що ми з вами живемо на чужій землі! Хто ж тоді мешкав на ній перед тим, як тут оселилися наші діди?! Куди ж ті люди поділися?

Земля Побожжя… Ця назва наших земель вперше з'явилася на сторінках історії у 1254-1255 роках. Тоді поселення Побожжя спустошував Лев Галицький зі своїми військами. Щоправда робив він це не зовсім вдало.

Назва ця утворилася так само, як і інші назви місцевостей вздовж великих та малих річок, відомих із руських літописів: Поросся – землі вздовж річки Рось, притоки Дніпра, Посулля – земля обабіч річки Сули (Переяславська земля), Погорина – місцевість на лівому березі річки Горинь. Саме вона й межує з нашим Поділлям. Назва ж «Побожжя» утворилася від річки Бог. Так у давнину та й навіть на початку нашого століття називали сучасний Південний Буг. Зміна назви сталася з декількох причин: по-перше – під впливом Західного Бугу, який свою назву не втратив, бо звався

Бугом споконвічно; по-друге – з назвою нашої річки повело боротьбу християнство, бо було зрозуміло, що вона ніякого відношення до християнського Бога не має, а зовсім навпаки – була язичницькою, тобто «поганською». У двадцятих роках з'явилися нові вороги нашої річки – комуністи. Вони взагалі ніяких богів не визнавали й відразу перейменували її. Отже, назва «Буг» з'явилася в літературі саме тоді. Аби не сплутати дві річки – на півдні та заході – з'явилися Південний та Західний. Назви стали громіздкими, але, на думку партапаратників, уже нічим не могли закаламутити «соціялістичну свідомість» українців. Може, відтоді наш народ і почав губити свою споконвічну повагу до річки і вона почала вмирати, хоча колись в її особі подоляни шанували свого єдиного Бога, який започаткував Білий Світ. Саме тому ми повинні зберегти цю священну назву. Чи не єдину в Європі назву ріки, яка носить ім'я Бога.

Бог лежить між двома іншими великими річками України – Дніпром та Дністром. Дніпро в сиву давнину називали Бористеном, Дністер – Тирасом чи Таврасом. Річку ж Бог давні люди знали як Гипаніс. Але хочеться зосередити вашу увагу на тому, що тільки Гипаніс-Бог бере свої початки в Україні і впадає у Чорне море в нашій таки Державі. Отже, це єдина суто українська річка і ми живемо на її берегах! А землі ці прийнято називати Поділлям.

Знайомлячись із джерелами, знаходимо й інформацію про те, що назва «Поділля» не така вже й давня. Вперше вона зустрічається тоді, коли на наші землі прийшли кочівники Золотої Орди. Саме вони й почали називати цей край Улусом Подільським. Сталося це наприкінці XIII століття. Вважають, що назва зумовлена тим, що наші землі лежать чи в долинах річок, чи в долу Карпатських гір. Стверджують, що подібним чином утворилися й літописні назви Пониззя на Дністрі (як нижньої частини Карпат). Нині це територія Хмельницької области, до селищ Ушиці й Калюса. Останній був прикордонним містом Пониззя і межував з Поділлям. Пониззя пізніше почало зватися Малим Поділлям, а Галичина відійшла до Австро-Угорщини. Так само утворилося й Полісся – лісова частина України та Білорусі в басейні Прип'яті та середньої течії Десни.

У руських літописах можна зустріти й назву «Подолля». Це місцевість у Києві, що знаходиться в долині Дніпра, попід Київськими Горами. Нині вона зветься Подолом. Як бачимо назва дещо схожа до «Поділля». Різнить обидві лише одна літера у корені *-дол-*. У нашому ж випадку маємо *-діл-*! То може й назва нашої місцевости утворилася не від того, що вона лежить в долині (дійсно, центральна частина нашої землі знаходиться в лісостеповій та степовій зонах – у Степу широкому), не від річкових долин чи долин Прикарпаття? Для того, аби розібратися в цьому, окреслимо територію нашої землі в різні історичні епохи.

Коли починаєш перегортати карти численних археологічних культур, що існували на території України, то помічаєш одну особливість, яка не

може не дивувати й не насторожувати: усі культури з найдавніших часів були хліборобськими й існували саме на тих землях, де живемо ми з вами.

Першою хліборобською культурою була Буго-Дністровська. Вона отримала таку назву, бо виникла чи не найдавніше в Європі (VII тисячоліття до нової доби) саме в межиріччі Дністра та Бога.[1] Людність цієї культури започаткувала одну з найцікавіших та наймогутніших хліборобських культур IV-III тисячоліть до н. д. – Трипільську. Вона існувала в межах історичного Поділля, між Дніпром та Дністром, аж до Чорного моря. У бронзовому віці (II тис. до н. д.) традиції трипільців продовжили племена Білогрудівської культури, які також постійно жили на наших землях. У добу заліза (I тис. до н. д.) тут, між Дністром та Дніпром, а особливо на Побожжі, жили численні племена скитів-орачів. За нової доби їх змінила Черняхівська культура слов'ян-хліборобів. І цей народ мешкав тільки на наших землях. Під час становлення та розвою Київської держави на цих землях проживали племена уличів і тиверців. Літописці їх називали також «Великая Скитія». Ось як окреслює землі цих племен Нестор-літописець: «Уличі і Тиверці жили від Дніпра до Дунаю та до побережжя Чорного моря. Їх прикордонне місто стояло в межах сучасного Києва – в гирлі річки Либідь. Межували вони з деревлянами, – саме там, де зараз кордон між Поліссям та Поділлям. То був численний народ через те і звали їх греки Великою Скитією».[2]

А чи ж наше Поділля – Улус Подільський? Які землі він займав у XIII-XIV століттях? Ось як описує їх в ті далекі часи А. Гваніньї:

> Це був велетенський простір між Дніпром та Дністром. На півночі він був обмежений річками Рось та Случ. На півдні – ішов берегами Чорного моря. На південному заході межував з Молдовою та Волощиною, але раніше доходив до Берладського плято, що аж на правому березі річки Прут. А це сучасна Румунія. На сході ж – сягав Меотидського озера (так в давнину звали Азовське море), доходив до річки Дон – аж до перекопських татар.[3]

Літописні міста Черкаси та Звенигород були подільськими містами. Сучасний Кіровоград, Умань, Одеса – теж Поділля. А от щодо Кам'янця-Подільського, Бакоти, Смотрича, Скали та Ушиці, Гваніньї свідчив, що то було Мале Поділля. Тож можна впевнено сказати, що на той час літописне Пониззя вже було частиною Поділля.

Отже, не тільки ми з вами, Нестор-літописець та археологічні дослідження окреслили нашу землю такою значною за розмірами. Це свого часу зробив і Гваніньї. Провідні вчені також приходять до подібних вис-

1. Чмихов М., Кравченко Н., Черняков І. Археологія та стародавня історія України. – Київ, 1992. – С. 92.

2. Літопис Руський. Переклад Л. Махновця. – Київ, 1989. – С. 8.

3. Див.: Шабульдо Ф. Земли Юго-Западной России в составе Великого княжества Литовского. – Киев, 1987. – С. 43.

новків. Знавець стародавнього слов'янства, академік Б. Рибаков висловив думку, що Нестор, згадуючи про Велику Скитію, розумів не тільки територію, на якій колись сиділи скити, а тепер подоляни. Він дійшов висновку, що в даному випадку потрібно розуміти перебіг культур при формуванні одного й того ж народу (етносу).[4] Зі слів академіка видно, що він вважає уличів та тиверців прямими нащадками скитів. Тож і ми будемо рухатися у цьому напрямку.

Описи нашої землі пізніших часів свідчать, що її територія дещо зменшується. За адміністративним поділом XVIII століття ці території були включені до складу польських воєводств – Подільського та Брацлавського. До Подільського входили сучасні Борщагівський, Заліщицький, Чортківський та частково Бучацький і Гусятинський райони Тернопільщини та вся Хмельницька область, окрім Ізяславського, Шепетівського, Полонського та Славутицького районів. Це і є якраз Погориння чи Погорина – частина Волині. Решта ж земель Тернопільщини та Хмельниччини, окрім верхів'їв Південного Богу, – то Мале Поділля чи Пониззя. До Подільського воєводства були включені також землі Барщини, Мурованo-Куриловецький та Могилів-Подільський райони, частково, Ямпільський, Літинський, Шаргородський та Хмельницький райони Вінничини. Кордон між Брацлавщиною та Поділлям пролягав по притоці Дністра Мурафі. Землі Ямпільщини та Шаргородщини, які лежали з лівого берега Мурафи, входили до Брацлавського воєводства. До нього ж відносилась і решта земель Вінничини та частина сучасної Молдови, яка лежить з лівого берега Дністра – так зване Подністров'я, яке нині є темою суперечки в Молдовській державі. Далі Брацлавщина охоплювала Балтський, Кодимський та Савранський райони Одеської області. Вони разом із Бершадським, Піщанським, Чечельницьким та Крижопільським районами Вінничини лежали в тому місці, де Бог та Дністер найбільше зближують свої течії. У народі ті землі відомі під назвою «Побережи», яка утворилася від слова «берегти», «оберігати». Саме тут – у водорозділі Бога та Дністра – пролягав один з найнебезпечніших на той час шляхів України – Кучманський. Цим шляхом у XV-XVII ст. в Україну рухалось численне татарське військо. У заплавах річки Саврані, по Богу та Дністру, на них чатували козацькі залоги. Саме в цих місцях, на Бозі, й знаходилася відома Бого-гардова Січ. А у витоках Савранки, там де зараз село Луги, був так званий Старий Луг. Це було місце розташування козацьких кошів. Здається, що головним оборонним містом козаків була сучасна Бершадь. Вона в ті часи й мала назву «Побережа». Існує народна пісня про ті лихі години: «Славне було в Побережу всіма сторонами...».[5]

4. Рибаков Б. Язычество Древней Руси. – Москва, 1987. – С. 18, 28.
5. Українські народні пісні. – Київ, 1961. – С. 128.

До Брацлавського воєводства входили ще й Кривоозерський та Первомайський райони Миколаївської області, Гайворонський, Голованевський, частково Новоархангельський та Вільшанський Кіровоградщини, територія Монастирищенського, Христинівського, Уманського, Жашківського, Маньківського й Тальнівського районів Черкаської області та Тетіївський Київщини.

Ця територія зменшилася лише в 1797 році, коли наші землі увійшли до складу Російської імперії. Тоді ж на місці двох польських воєводств було утворено одну російську губернію. Вона й отримала назву Подільської. Але від прадавньої землі подолян відпало Мале Поділля, землі Черкащини та Київщини. Окрім цього до Київської землі відійшли сучасні землі Козятина, Погребища, Липовця, Оратова та більша частина Іллінеччини. Але навіть у такому куцому вигляді Подільська губернія залишалася чи не найбільшою губернією Московії. Останній перерозподіл земель стався вже за часів совєтської влади. Тоді Поділля було остаточно перекраєно на невеличкі шматки. З велетенської колись землі й численного люду утворилися нові землі й нові «спільноти». Але й до сьогодні вінничани справедливо називають себе подолянами. Та й мешканці Хмельниччини справедливо вважають Кам'янець-Подільський столицею Подільської землі. Хоча в давнину він знаходився не на Пониззі, як ми вже знаємо, а зовсім в іншому місці. Але де саме? А це вже тема для подальшого дослідження.

Разом з тим нас не може не турбувати проблема походження назви «Улус Подільський». Перше слово – суто ординське. Воно означало адміністративну одиницю в Золотій Орді (так само, як у Польщі – воєводство, а в Росії – губернія). Друге безумовно українського походження. Але, як ми вже з'ясували, відрізняється від літописного Подолу в Києві якраз своєю основою.

Відомо, що Нестор-літописець називав ці землі Великою Скитією й казав, що так, мовляв, кличуть слов'янські племена уличів і тиверців. Підкреслимо – ці племена були слов'янського роду-племені!

У кінці XIII століття, у часи, коли ще існувала Галицька Русь та Пониззя, коли на наших землях панувала Золота Орда, адміністартивний устрій Поділля описав ще один закордонний мандрівник – монах Гільом Рубрук. Він проїхав Золоту Орду із заходу на схід без усіляких перешкод (!) і, звичайно ж, побував на Поділлі. От що він писав:

> Монголи *поділили* між собою *Скитію* (землі уличів і тиверців), яка простягається від Дунаю до сходу сонця (себто до того ж таки Азовського моря), і кожний осадчий розуміє, дивлячись на те, чи має він під своєю владою більшу чи меншу кількість людей, кордони своїх пасовиськ, а також і те, де він має випасати свою худобу взимку, влітку, по весні та восени. Саме взимку вони прямують на південь, у більш теплі краї (до Причорноморських степів), а влітку – на північ (у лісостеп) [...].[6]

6. Егоров В. Золотая Орда. Мифы и реальность. – Москва, 1990, – С. 19.

Кордони тих кочовищ, що *поділили* нашу землю, проходили вздовж річок Дніпро, Бог, Дністер та Дунай із Прутом. Шляхи ж, якими переганяли худобу восени на південь, а по весні на північ, були прадавніми. Вони пролягали у водорозділі наших річок. Між Богом та Дністром, там де зараз лежать рейки залізниці Одеса–Київ, був той шлях, про який ми вже згадували – Кучманський. Це від слова *«куча»*, *«кочовище»*. Воно татарського походження. По ньому й кочували стада худоби. Між Дніпром та Богом лежав другий шлях – Балаксинський. Пізніше, у часи татарських нападів, він отримав назву Чорного. Хоча, можливо, слово Балаксинський – це змінена нашим народом назва Чорного моря – Понт Евксинський. Отже, ці слова синоніми й означають одне й теж – шлях до Чорного моря. Третій лежав з лівого берега Дніпра і мав назву Залозного, а четвертий тягнувся вздовж правого берега Дністра, отримав назву Волоського, бо пролягав по Волоській землі – по Молдові.

Ці чотири шляхи й три річки *ділили* нашу землю на декілька кочовищ, про які й свідчив Рубрук. Можливо саме від того, що ця земля була *поділена* на три частини кочовищами походить власна назва краю – *Поділля*. До літописного *Подолля*, яке лежить попід горами, у *долині*, ця назва, здається, ніякого відношення не має. Далі наша версія отримає ґрунтовне підтвердження. Але складається враження, що цю назву наш край мав ще з сивої давнини, а не тільки з часів Золотої Орди.

Нас непокоїть один дивовижний факт: саме на наших землях впродовж тисячоліть існували археологічні культури, явно пов'язані між собою. Адже всі вони мають ознаки, якими вчені окреслюють етнос – окремий народ: одна й та ж територія помешкання, один і той самий спосіб господарювання (всі ті культурні спільноти були хліборобськими, хоча займалися й тваринництвом), схожість обрядів та звичаїв тощо. Причому саме представники цих культур виразно відрізнялися від своїх сусідів, які сиділи в горах та в лісі (себто від сучасних киян, волинян, мешканців Лівобережної України, Прикарпаття тощо). І дотепер вчені, досліджуючи традиції, спосіб життя та культурні надбання українців, на мапі нашої Батьківщини Поділля виділяють як окремий регіон. Тож чи не протягти й нам ланцюжок між археологічними (прадавніми) культурами? Чи не подивитися на трипільців, які жили на нашій землі шість тисяч років тому, як на наших предків-подолян?

Щоб зробити це, необхідно спочатку дослідити походження тих племен, які мешкали тут порівняно недавно. Тобто, уличів і тиверців IX-XII століть – Велику Скитію Нестора-літописця. А від них перекинути місток і до скитів, у часи до нової доби. У такому випадку ми з вами потрапимо в дуже скрутне становище, бо вся сучасна наука стверджує протилежне. Провідні вчені світу давно дійшли висновку, що численні племена скитів, які мешкали на нашій землі у VII-I ст. до н. д. – іранського походження. Вважають, що вони перекочували сюди з далеких просторів су-

часного Афганістану та Ірану. Але яка ж їх подальша доля? Сучасну науку це, як правило, не турбує. Як не турбує й те, куди поділися численні племена літописних уличів і тиверців – Великої Скитії.

Уже зазначалося, що хлібороби – трипільці, скити, уличі, тиверці та сучасні подоляни – мешкали на одній і тій самій території. Саме від них сучасні подоляни перейняли деякі способи господарювання, обряди й культурні надбання. До такого висновку схиляється сьогодні певна група дослідників. Не вистачає лише головного, що з'єднало б між собою різні покоління нашого люду. А цим головним є мова, бо саме вона визначає до якого роду відносяться її носії й скільки вони існують на землі.

Стосовно українців у провідних вчених світу давно склалася думка про те, що вони з'явилися внаслідок розпаду давньоруської спільноти в XIV столітті, з якого пішли й народи Росії та Білорусі. На жаль, ця теорія ще й досі визнається сучасною українською наукою.

Що ж сталося? Чому ми з вами мусимо погоджуватися з тим, що всі наші звичаї, пісні, народне мистецтво, мова такого недавнього походження? Хоча весь цей культурний шар і відрізняється від культурного надбання того ж таки російського люду.

Сталося це з кількох причин. Перша – ніде не знаходять зразків писемности українською мовою (вперше вона зустрічається лише в XIV ст.). Друга – розпад Київської держави (як від міжусобиць князів, так і під натиском Золотої Орди). У Києві якраз і була писемність, але зовсім не українська, а давньоруська. Оскільки держава знаходилася на території, де згодом з'явилися Україна, Росія й Білорусь, то вчені роблять висновок, що у Київській Русі була одна територія, одна державність і одна мова. Коли ж вона розпалася – з'явилися три братні народи і виникли три мови (себто з діялектів, які побутували на території Київської держави). Це третя причина. Така точка зору побутувала й у Російській імперії, коли Україну називали Малоросією. Але ґрунтовну обробку цей погляд отримав у часи совєтської влади. Саме при Сталіні виникла необхідність у наукових працях, які б звели українську мову до рівня діялекту. Натомість російська мова підносилася як мова «старшого брата». Сталінська машина працювала нищівно і будь-які інші думки горіли в пекельному полум'ї репресій. Так загинуло багато вчених – і українців, і представників інших народів. На десятиліття була забута праця видатного мовознавця тих часів, академіка Н. Марра. Він насмілився стверджувати протилежне офіційній думці й обстоював власну точку зору. Але праці його «розсекречено» у книгосховищах лише в нинішні часи. Від себе додам таке: якби польський народ потрапив у таку ж неволю, сьогодні б і його мова виводилася б із мови давньоруської спільноти. І так сталося б із будь-яким слов'янським людом...

Отже, ніхто із вчених не зважив на те, що поряд з Київською державою мешкала людність, яку і греки, і кияни називали Великою Скитією. Ця людність ніколи не рушала з місця, як поляни, деревляни, кривичі та

інші слов'яни, що розсілися в лісах. Вона зберегла свою незалежність і від Хозарського каганату, який решту слов'янських племен зробив своїми васалами, і від Київської Руси. До літописних подій ця людність ніякого відношення не мала. Тому ми там і не знаходимо нічого про подільські племена та про наші землі. Окрім того, в літописах немає і зразків мови, яку звемо українською. Не знайдемо там і мови уличів чи тиверців. То що ж немає де шукати? Та ні – є. Пригадаймо, що греки й решта народів називали ті племена Великою Скитією! А зразки скитської мови (не писемности) у нас збереглися. Лишили їх давньогрецькі хроністи та мовознавці. Тож пошукаймо нашу мову серед тих джерел!

У відомому на весь світ «Словнику» давньогрецького мовознавця Гезихія, що жив у V столітті до нової доби, можна знайти безліч цікавих давньоскитських слів.[7] Візьмемо два з них, які починаються однаково. Перше слово (у грецькому розумінні) звучало як «*сакая*» і означало якесь скитське свято. Друге слово записане (звичайно грецькими літерами) як «*санаптис*» і вживалося у скитів по відношенню до п'яниць. На перший погляд ці слова до української мови не віднесеш. Але так само їх дуже важко перекласти і з давньоіранської. Ми ж будемо наполегливими і звернемо увагу на те, що наведені слова починаються з однієї й тієї ж частки «*са-*». В українській мові кожний учень п'ятої кляси знає подібну частку «*-ся*», яка вживається наприкінці слова. Ця зворотня частка вказує на себе, тобто на мовця. Тим часом на Західному Поділлі, та в Галичині, а подекуди й на Вінницькому Подністров'ї вона продовжує вживатися в своєму старовинному вигляді – на початку слова. Всім відомий вислів «*як ся маєш*», який слід розуміти в значенні «*як себе почуваєш*». Подібних прикладів безліч. Підкреслимо, що вони найбільш притаманні саме українській мові. Це одна з її провідних ознак. Але все ж поставимо цю частку на звичне місце. У першому випадку отримаємо «*каяса*» чи «*кайся*» – скитське свято. У другому «*напгися*» чи, виправлено, «*напитися*» – п'яниця, себто той, хто сам себе напоїв. Перше «*и*» у цьому слові, напевно, випущено давнім писарчуком чи не сприйнято дослідником-греком, який скитської мови не знав і сприймав її на слух. Якщо слово «*сянапитись*» не потребує роз'яснення, то друге – «*сякая*» – потребує пояснення. Що ж то було за свято?

Давні греки згадували про один дивний скитський звичай. Вони розповідали, що кожний скит щовечора вкладає у свій сагайдак білий або чорний камінчик. Коли день пройшов добре – у сагайдак потрапляє білий, і навпаки, коли зле – чорний. Наприкінці життя скити рахували скільки білих і чорних камінців було в сагайдаку. Так з'ясовували, як прожили життя – добре чи грішно. У них навіть існувало прислів'я: «Наш добрий день виходить з сагайдака».

7. Гезихій Александрійський. Лексикон // Вестник древней истории (ВДИ). – 1947. – № 2.

Безумовно, греки перебільшували той факт, що скит-воїн усе життя таскав за собою сагайдак, де разом з луком та стрілами було повно каміння, і ніколи з ним не розлучався. Інша справа, якщо такі підрахунки робилися щорічно. Коли саме? Та безумовно по весні, на Новий Рік. Адже ми добре знаємо, що в усіх хліборобських племен Новий Рік – відродження природи – починався в березні. Це бачимо й у давніх українців – Березневий рік. Головне новорічне свято припадало на День весняного рівнодення – магічне свято Весни й Нового хліборобського року. В Україні воно мало назву «Великдень» (Великий День) чи «Врочисте Свято». Християнство повело потужну боротьбу з цим суто язичницьким святом. Тому сучасний календар святкування Пасхи, що мала собою замінити слов'янський Великдень, відірвав урочисте свято від дня відродження сонця – весняного рівнодення. А святкування цього дня починалось із Чистого тижня на якому треба було очистити і тіло, і душу, і хату, і господарство від усього темного та злого, що нагромадилося за рік. На цьому тижні, який ще до того ж мав назву «Вербного» чи «Вайого», очищалися за допомогою води та вербового гілля. При цьому примовляли:

Будь здоровий, як вода
І багатий, як земля!
Не я б'ю – верба б'є!
За тиждень – Великдень!

Такий обряд очищення (лікування) був характерним і для скитів. Від Геродота ми знаємо, що вони також застосовували вербу в лікувальних та очищувальних заходах.[8] Отже, не виключено, що саме на Чистому тижні скити рахували, як прожили останній рік та від яких саме гріхів слід очиститись. У такому випадку Чистий Тиждень, а особливо *чистий* чи *жильний* четвер і був тим самим святом *каяття*, про яке писав Гезихій. Але ототожнення скитського свята *кайся* та *чистий тиждень* не є головним. Ми добре бачимо, що обидва слова зовсім не іранського походження. Усі етимологічні словники подають, що їх основи суто слов'янські. Ми ж додамо – українські!

Інше слово з того самого джерела звучить, як «*сакиндаки*». За Гезихієм – це скитські смужки тканини чи бинди. У будь якому тлумачному словнику української мови ми знайдемо це, щоправда вже дещо застаріле, слово. У XIX столітті воно звучало як «*киндяк*» чи «*скиндяк*» і означало майже те саме – бавовняну тканину для підкладки й одяг з цієї тканини, стрічки, бинди.

Сучасні мовознавці вважають, що це слово потрапило в Україну з уйгурської (!) мови, в якій існує слово «*кунак*» – сорочка. Чи з турецької, де є слово «*кисида*» – ремінець для закріплення вантажу на конях. Але як ці

8. Геродот. Історія. – IV. – С. 67-68.

чужомовні слова, далекі від українського *скиндяк* та скитського *сакиндаки*, що звучать майже однаково та означають те саме, потрапили сюди! Отже, це слово звучить на терені України вже більше двох з половиною тисяч років і майже не змінилося. Більше того, для майбутніх дослідників наведемо дивовижний приклад його вживання в історії козацької України. Згадку про *киндяки* ми знаходимо у пісні про Самійла Кішку та його похід на турків:

Ой із города Трапезонда
Виступала ґалера,
Трьома цвітами процвітана-мальована:
Ой першим цвітом процвітана –
златосиніми киндяками [...]
(паювали) *златосині киндяки* на козаки,
златоглаві на отамани [...]

Як бачимо *киндяки* робилися з двох стрічок – синьої та золотаво-жовтої. Борис Грінченко наводячи під словом «*киндяки*» приклад із цієї пісні, додає, що в даному випадку мова йде про козацькі прапори,[9] саме про ті прапори, що сьогодні майорять над нашою незалежною Україною, які в козацькі часи звалися «*киндяки*». То може й скитсько-українське слово «скиндяки» означає не просто шматки тканини, стрічки чи бинди, а теж прапори?

Звернемося до давньогрецьких джерел. Грецький історик Арріян, що жив у II столітті вже нової доби, в своїй праці «Тактика» писав про подібні прапори у скитів:

> Скитські військові відзнаки являють собою змій, що звиваються на киях відповідної довжини. Вони шиються з *кольорових стрічок*. Причому голова й все тіло, аж до хвоста, робиться на зразок змій, як тільки можна собі уявити страшніше. Задум полягає ось в чому: коли коні стоять спокійно – бачиш лише кольорові стрічки, що звисають до низу [по-скитськи *скиндяки* – авт.], але при русі від вітру вони звиваються так, що дуже нагадують змій, а при досить швидкому русі – починають навіть свистіти од вітру. Ці відзначки не тільки своїм зовнішнім виглядом спричиняють задоволення [красою – авт.], але й дуже корисні для з'ясування напрямку атаки й для того, аби різні загони не нападали один на одного.[10]

Згадка Арріяна про змієподібні прапори у скитів дещо перебільшена. Він і сам нижче стверджує, що ця схожість має місце тільки під час атаки. Хоча ми можемо припустити й те, що надихнуло Арріяна на подібне порівняння. Схожі «хвостаті» стяги були в дружин Київської Русі. Вони також були двоколірними. Саме це й впадає у вічі при описі козацьких прапорів у пісні про Самійла Кішку. Можна припустити, що й скитські пра-

9. Гринченко Б. Словарь украинского языка. – Киев, 1908.
10. Арріан. Тактика // ВДИ. – 1948. – № 4. – С. 281.

пори звалися «*скиндяками*» та ще й, подекуди, були синьо-жовтими, як і козацькі. Тому слушною є думка, що це слово існує в Україні вже близько трьох тисяч років.

Ми дослідили лише три слова з велетенського скитського лексикону. Усі вони українського походження і ніякого відношення до іранської мови не мають. Дослідження етимології цих слів залишимо іншим дослідникам. Я ж наведу ще декілька прикладів слів, які зустрічаються у давньогрецьких джерелах:

Скитське слово	**Українське слово**
'анор – розум, мудрість. (апостроф попереду слова означає якийсь невідомий для греків звук)	*гонор* – честь, шана, гордість, гідність (раніше можливо розум, мудрість)
аракіс – так в сиву давнину скити називали своїх мужів, чоловіків	*яркість* – сім'я. *Яра кістка* – про повного сил чи палкого, закоханого чоловіка. «Стар та яр». Є й жіночий відповідник – *ярка* – хтива, палка жінка
аротери – скити-орачі	*орачи, орати, рало* – слова одного кореня
аротрон – плуг, рало	*оратай* – хлібороб
артос – хліб	На Поділлі існує й слово *артос* – хліб, що випікається на Великдень і роздається жебракам біля церкви
канапіс – коноплі	*коноплі* – слово, як вважають, потрапило в Україну саме з Греції (від грец. «*канапіс*»). Але за часів Геродота греки конопель не знали. Його Геродот привіз саме зі Скитії
мелітсі – напій з меду з домішками води і трав	*меліса* (*меляса*) – густа брунатна рідина із залишків цукроваріння. До винайдення цукру скоріше за все – солодка рідина з меду
пандура – скитський музичний інструмент	*бандура* – музичний інструмент. (Про неї та спосіб її виготовлення див.: Грінченко Б. Словник, в т. ч. «*бандурки*»
мосінки – корито з колоди, в якому скити замішували борошно	*мосірка, мосірча* – корито з колоди, ночви, дерев'яна миска, в якій замішують борошно. Отримало свою назву скоріше за все від «*мочити*», «*міситн*»

парти чи *парати* – скитський топірець	*барта, бартка* – теслярський топірець. Це слово походить від «*борода*». Так в Україні зветься лезо сокири (його нижня частина) – *борідка*
сагарис – сокира, соха, сагайдак	*сокира* – зверніть увагу, що російський переклад з грецької буде звучати як *топор, плуг, колчан*. В українській мові всі три слова звучать майже подібно. Греки передали їх одним словом. До речі, на них схоже й інше скитське слово – *горит* – сагайдак чи, як у Гезихія, *сагарис*
спака – собака	*собака* – вважають, що це слово прийшло в Україну з Ірану, але в Україні воно було в ужитку ще з V століття до н. д.
стріани – скитська туніка, сорочка	*стрій* – святковий одяг українців, сорочка. *стрійний* – святково вдягнений. *строїти* – святково вбиратися
ручник – утиральник.	*рушник* – те саме. У греків немає звуку «*ш*», тому вони його передали комбінацією літер, які звучать як «*ч*»
хвалан – хвала, слава.	*хвала*

Отже, перед нами вісімнадцять слів із скитської мови, якою спілкувалися дві з половиною – три тисячі років тому. Більшість з них у вжитку й до сьогодні. Звичайно, наведених прикладів замало, аби уявити собі всю красу мови скитів. Але в ході дослідження такий словник поповнюватиметься.

Лишається розглянути походження слова «*Україна*».

Сьогодні існує безліч тлумачень назви нашої Батьківщини. Усі вони в тій чи іншій мірі вірогідні. Мені найбільше імпонує теорія професора С. Шелухіна.[11] Спираючись на праці відомих академіків-мовознавців Істріна та Лаврова він переконливо довів, що назва «Україна» походить не від російського «окраїна», а має в своїй основі корінь «*-кр-*» за допомогою якого утворено безліч українських слів: «*краяти*», «*украяти*» (скиб-

11. Шелухін С. Україна. Назви нашої землі з найдавніших часів. – Прага, 1936. – С. 107-113.

ку хліба), «*кравець*» (той, що крає полотно) тощо. Його синонімами – «сікти», «урізати», «*поділити*», «*сколоти*». Звернемо увагу на два останні слова – «*поділити*» та «*сколоти*». Перше нам уже відоме (з нього утворена назва «*Поділля*»). У такому випадку назви «*Україна*» та «*Поділля*» синоніми й відносяться до однієї і тієї ж території, яку було поділено на частини. Але ким і коли?! У цьому випадку доречним є звернення до давньогрецьких джерел.

У Геродота читаємо, що першими людьми, які народилися в Скитії, були три сини прабатька Таргитая та доньки річки Бористену (у народних переказах – Непра-королівна). Саме вони й *поділили* між собою нашу землю.[12] Роди, які пішли від трьох братів, отримали назву «*сколоти*». А *скитами* їх прозвали греки.

Сколоти! Слово, яке в Україні має два протилежні значення! Перше – роз'єднати, поділити, частина чогось, подоба – сколок. З іншого боку – *сколоти* – скріплювати, з'єднувати частини чогось. Отже, це слово набагато ширше, ніж «Поділля» та «*Україна*», які означають лише поділену землю. Слово «*сколоти*», як назва давніх людей, що поділили свою землю, свідчить і про те, що вони належать до одного роду, до однієї неньки – Матері-Землі. Тобто, з'єднані між собою кров'ю, хоча кожен має свої наділи. Як це нагадує розповіді про слов'ян у руських літописах! І особливо про уличів і тиверців, які хоча й жили на різних землях, але завжди – *сколочено*, з'єднанно. Учені-археологи вважають, що нашу землю було поділено між спорідненими племенами ще в добу неоліту (V-IV тис. до н. д.).[13] Отже, можна припустити, що саме відтоді й поширилося в нашому краї слово «сколоти» – з'єднані племена на *поділеній* ними землі.

Єдність слів «*Поділля*» та «*Україна*» можна довести деякими цікавими прикладами. У руських літописах поняття «Україна» («Вкраїна») вживається зовсім не для позначення нашої землі. Так звали захоплену в 1217 році Руссю частину Малої Польщі. У Літописах – це *окраїна* Галицької Русі (тепер Бяло-Подляське, Холмське та Замойське воєводства Польщі). До того ж українцями літописець називає ляхів-поляків. Як бачимо, до нас це ніякого відношення не має. Наша земля тоді звалася *Поділлям* і не входила до складу ні Галицької, ні Київської Русі.[14]

У літописах під 1189 роком згадується ще одна окраїна тієї ж Галицької землі під назвою – Галицька Україна.[15] Це південно-східна частина вже відомого нам Пониззя (нині Тернопільська й частково Хмельницька області). Але через 100 років вона стане складовою Поділля й отримає назву «Мале Поділля».

12. Геродот. Історія. – IV. 5.1-4 та 6.2.
13. Чмихов М. Зазначена праця. – С. 139.
14. Літопис Руський. – С. 375, 426, 432, 434.
15. Там само. – С. 347.

Ще раніше, під 1187 роком, назва «Україна» вживається стосовно окраїни Переяславської та Київської землі. Це був південний кордон Київської держави з половцями та племенами уличів і тиверців.[16] Тут, поблизу Татинецького броду на Дніпрі (Золотоніський район Черкащини), бився з половцями Володимир із роду Юрія Долгорукого. У ті часи, коли Пониззя відійшло до Поділля (Мале Поділля), Черкащина вже була Поділлям.[17] Отже, обидві ці України незабаром зіллються з Поділлям. Нарешті маємо й «татарський» Літопис 1240 року.[18] У ньому йдеться про те, що Чінгіз-хан «покорив страну Сігнак, увесь Хорезм, Черкесію, Детш-Кіпчак, *Україну*, Болгарію, *Росію*, Крим тощо». У цьому джерелі дуже важливим є той факт, що Україна згадана окремо від Київської Русі і означена поряд з Болгарією на Дунаї. Отже, територіяльно вона збігається з Улусом Подільським, про який говорилося вище. Те саме маємо й з литовських джерел Федора Кр'ятовича.[19] У них свідчиться, що в 1241 році «Батий з 600 000 війська вдерся у Польщу, Сілезію, Моравію, Угорщину й інші землі, а *Україна* й уся *Подолія* вже були під його владою». У руському літописі під 1241 роком ми бачимо, що Болохівські князі, які сиділи по Богу (у Поділлі) розпочали боротьбу з Данилом Галицьким за Пониззя. Вони ж увійшли в злуку з Ордою й були їх спільниками у війні з Київською Руссю.[20] Данило саме в цей рік здійснив каральну акцію на Поділля, пограбував землі подолян і спалив деякі міста. Потім їздив до Бакоти й Калюса (на кордон Пониззя), щоб спробувати навести порядок. Але це, як бачимо, йому не вдалося. Згодом Пониззя таки відійшло до Поділля.

У всіх тих повідомленнях назва «Україна» тотожна назві «Поділля». І обидві відокремлені від назви «Русь».

Далі маємо ще й таке повідомлення з Іпатіївського літопису під 1280 роком: Лев Галицький, зажадавши по смерті Болеслава Хороброго «часті в землі Лядській города, на *Вкраїні* еха ко Ногаєві проклятому помочі собі прося на Ляхи».[21] Як бачимо, Ногай знаходився на *Вкраїні* і по ній їхав Руський князь до Ординця за допомогою. З інших джерел відомо, що загони Ногая якраз і перебували на історичному Поділлі.

Далі, у Густинському літописі читаємо: «Олгерд от *Подоля* ізгал власть татарскую. Сей Олгерд і інния Рускія держави во свою власть пріят, і Кіев под Федором князем взят».[22] У ньому Поділля порівнюється з «іншими Руськими державами» як окрема земля. А от Київ ще не входить до скла-

16. Там само. – С. 343.
17. Див. повідомлення А. Гваніньї.
18. Записки Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1844. – Т. І. – С. 380.
19. Шелухін С. Зазначена праця. – С. 132 з посиланням на джерело.
20. Літопис Руський. – С. 399.
21. Іпатіївський літопис. – 1908. – С. 881.
22. Густинський літопис, додаток до Іпатієвського. – 1843. – С. 350.

ду України. Навпаки, він ще вважається столицею Руської держави.* Отже, в часи, коли вживалася назва «Русь», ніколи не вживалася назва «Україна». До такого самого висновку приходить і С. Шелухін.[23]

Подібне можна спостерігати й на закордонних мапах. На мапі 1571 року знаходимо серед інших країн такі: Тверське князівство, Сіверянська провінція, *Подолія*. А от Галичина, Холмщина, Підляшшя й Полісся названі Руссю. Тут назви «Україна» немає, а замість неї вживається – *Поділля*. На деяких мапах підкреслюється навіть, що назва «*Україна*» є народною.[24] На той час до України вже належать Київщина та Волинь. На мапі Л. Боплана до України включено *Поділля*, *Брацлавщину* (найбільші території), Київщину, Волинь, Покуття. Останні дві – колишнє Пониззя. Але на мапах видно, що важливою (і найбільшою) складовою України є якраз те Поділля, яке в руських літописах звалося Великою Скитією. Себто можна чітко визначити, що *Поділля* й *Україна* споконвічно означали одну й ту ж землю. Тільки назва «*Україна*» була народною, а «*Поділля*» чи «Сколотія» (пізніше «*Скитія*») вживалися іншими народами Європи. Відомі й назви окремих місцевостей на кордонах колишньої Скитії, які збереглися й до сьогодні. Це річки: *Сколот* – ліва притока Десни, *Сколодинка* – права притока Прип'яті, *Оскіл* (у літописах *Оскол*) – притока Дону. Вони ніби окреслюють країну сколотів-скитів у найдавніші часи.

Аби завершити наші роздуми над походженням назв нашої країни (*краєної* чи *поділеної* та сколоченої землі) поговоримо про походження назви «*Великая Скитія*».

Ми вже наводили думку Геродота про те, що *сколотів* назвали скитами греки. Отже, слово грецького походження. Але це не так. Греки й самі не знали його походження. Одні, наприклад, давній коментатор (схоліяст) до «Іліяди» Гомера, свідчив, що назва «скити» походить від слова «*скуксомен*» – «гніватися», «скипіти». Бо, мовляв, скити дуже запальні люди.[25] Інші, Євстафій, – від «*скутіс*» – «шкіра», у яку ті народи вдягаються.[26] Але той самий Євстафій свідчить ще й таке: «Давні кажуть, що „*скитос*" походить від слова „*скатіс*" і означає круглу дерев'яну чашу для зберігання молока та сироватки (!) [...] Гомер каже „дійниці й судки", у які він доїв». Це слово Євстафій виводить зі слова «*скитіки*» – скитський посуд з широким вінцем, на зразок сучасної макітри, але з ручками з обох боків. Цей посуд, відомий як *скитос*, археологи знаходять як у Греції, так і в Скитії. То була традиційна скитська чаша для ритуального пит-

* Звернемо увагу на те, що руські літописці й іноземці пишуть назву нашої землі як Подолія, тоді як в самій Україні ніхто так не каже. У нас Південні Землі звуть лише Поділля!

23. Шелухін С. Зазначена праця – С. 142 і далі.

24. Там само. – С. 164 і далі, з передруком мап.

25. Древние схолии к «Иллиаде» Гомера // ВДИ. – 1947. – № 4. – С. 282.

26. Шелухін С. Зазначена праця. – С. 94.

тя, зображення якої знайдене в могилі Кул-Оба на золотій бляшанці. З чаші два скити п'ють на знак побратимства урочисте питво. Отже, чаша – *скитос* – з'єднувала людей урочистою угодою. Саме про таку і писав Геродот. Він розповідав, що чашу трьом першим людям Скитії дав їх батько Таргитай. Її ж було встановлено на Бозі, у місцевості Ексампій – Божій дорозі. У Греції теж відомі ритуальні чаші. Одну з них створив Гефест – наш Сварог (Таргитай). Другу Зевс подарував матері Геракла Алкмені. Саме Геракл (за іншим мітом) і породив трьох синів, які започаткували скитські племена. Відома й ритуальна чаша аргонавтів, які пливли в Колхіду – себто у Скитію. Так чи інакше, але ритуальна чаша – *скитос* – пов'язана з нашими землями. Не виключено, що грецька міфологія запозичила її саме у Скитії. А про те, що подібні чаші були в ужитку скитів свідчать численні джерела.

Тому професор Шелухін дійшов до висновку, що саме через чашу, яка була найбільш типовим атрибутом скитів при підписанні угод між племенами й народами, в обрядах та вжитку, греки й називали скитами (за Геродотом самоназва – *сколоти* – з'єднані). Як бачимо, Шелухін має рацію. Греки дійсно часто-густо називали сусідні народи за якоюсь певною ознакою. Таких прикладів чимало.[27] Від себе додам – у *скитосах* скити тримали молоко й *сироватку*. Так от, рідина, яка лишається після збивання масла, тобто *сироватка*, зветься в Україні *сколотиною* чи *сколоти* і національна українська страва – *сколотчений куліш* – робиться саме з них. Так само зветься й корж – *сколотяник*. Отже, греки, здається, були праві, коли назвали наші племена *сколотів* за назвою ритуального (обрядового) посуду. Слово це так схоже на самоназву народу! І саме тому греки іноді називали ці племена *молокоїдами*, розуміючи самоназву племен як «Сколочені племена», «*сколоти*» – побічний продукт від молока. Тобто, молокоїдами-гиппемолгами.

У вступному розділі нам лишилося вирішити ще одне болюче питання. Чому у руських літописах немає жодної назви нашого народу? Адже і поляни, і деревляни й інші племена, які увійшли в Руську державу, були носіями тієї прадавньої мови, бо свого часу вони прийшли з Дунаю, себто з місцевости, де була Велика Скитія – Україна-Поділля. І на нього є певна відповідь.

Ми знаємо про те, що під час панування на Поділлі Польського королівства українську писемність було заборонено. Так само було заборонено й усе українське – обряди, вірування тощо. На початку XVIII століття на Варшавському сеймі навіть розглядався «Проєкт знищення Русі». Руссю на той час поляки називали Поділля, тоді як московити останнє називали Польщею. На щастя тому ганебному проєктові не судилося здійснитися. Коли згодом Україну (Поділля) приєднали до «старшого брата»

27 Там само. – С. 94.

– імперської Московії – історія повторилася. Писати українською було знову ж таки заборонено. Подібне відбувалося й під час побудови комуністичної імперії Леніна-Сталіна. І хоча українську мову ніби й повернули до вжитку, але пануючою стає ідея поступового зникнення всіх народів Совєтського Союзу і перетворення їх в одну супернацію – совєтський народ. Основою цього фантастичного народу (етносу) мав стати російський. Так само й мови та культури повинні були злитися в одну – «загальнонародну». У яку? Звичайно ж у російську.

Але й цього разу знищити прадавню мову скитів-українців не вдалося, бо вона так само незнищенна, як і дух народу.

Можливо, саме така ситуація склалася й у часи утворення Давньоруської держави. Слов'янські племена, що прийшли з Дунаю, території колишнього Поділля, і заселили середнє та верхнє сточище Дніпра, потрапили спочатку в залежність від хозарів, а потім – варягів-русів. Мова, якою вони спілкувалися (як і їх походження), сформувалася з мішанини давніх: ісландської, шведської та скандинавської з домішкою мови балтійських слов'ян. Візантійський імператор Костянтин Багрянородний лишив нам зразки тієї мови. У 948-952 роках він подорожував Дніпром. Це були часи князювання Ольги-Хельги, дружини Інгвара, сина Рюрика. Багрянородний вказує на пороги по Дніпру. Але слід зауважити, що на Дніпрі, кілька літ перед тим, сиділи уличі, а не поляни. До того ж саме в ці часи сюди прийшли печеніги й почали воювати з Руссю. Нижня частина Дніпра так ніколи й не підкорилася Київській державі. Отже, назви порогів пішли від тих племен, які сиділи тут споконвічно – Велика Скитія. Костянтин Багрянородний наводить ці назви, як він пише, слов'янською мовою. Разом з тим подаються й варязькі назви. Отже, при описах порогів були зафіксовані обидві мови. Зважте. Поріг Вільний роською мовою звучав як Варофорос. Цю назву виводять з давньоісландської як «невеличка запруда», «безвілля». Слов'янською мовою він так і називався – *Воулні прах* – «вільний поріг». Зверніть увагу на те, що в кінці слова «поріг» зафіксовано український «Г», який грек передає через літеру «*х*». Інший поріг роською звучав як Улворсі. Це з давньоісландської чи з шведської – Холмфорс – «острівний водоспад». Слов'янською ж його називали *Островни прах* – «острівний поріг». Ще один роською мовою називався Аіфор, що з давньошведського – «стрімкий». Слов'янською ж – *Неасить* – Ненаситець. Багрянородний наводив ще одну назву порогу роською мовою – Леанди. Із скандинавських мов це перекладається як «кипіння води». Слов'янською ж цей поріг звався *Вероутчи* – «виpуючий». Слово, як бачимо, зовсім українське. Деякі пороги грек передає однією назвою, мовляв вони звучать однаково. Наприклад, поріг *Геландри*. Російські та інші закордонні мовознавці виводять назву з давньошведської мови – «гаелланді» – «голосно звучати» і переконують, що слов'янські мови не мають йому відповідника. У «слов'янських», себто російській, такого відповідника

дійсно немає. А от в українській є. Етимологійний словник української мови подає словосполучення «*гелень-гелень*» чи «*дзелень-дзелень*» – «дзвонити». Звідси й *геландрити*. Існує й селище з такою назвою на Одесько-Київській залізниці – Галендри. А назва порога, про який йдеться – Дзвонець. Отже, варяги запозичували це слово в українців. Так само сталося і з іншою назвою – *ессупи*. У давньоскандинавській мові є словосполучення «*вес уппі*» – «бути пильним». Слов'янського відповідника у Багряно-родного немає та й не треба. Цей поріг мав назву «*Не спи*» (пізніше Старокайдацький страшний поріг).[28]

Отже, перед нами дві мови. Одна роська – мова тодішньої Київської Руси, друга слов'янська – мова уличів і тиверців, які змушені були відійти від свого міста Пересічень, у гирлі річки Либідь, на Дніпрі. Остання має всі ознаки мови українців чи Великої Скитії. Перша ж, як бачимо, тільки почала змінюватися, потрапивши на підґрунтя мови тих слов'янських племен, які були захоплені варягами. Така сама історія сталася й з власними іменами. Хельг став Олегом, Інгвар – Ігорем, Свентослейф – Святославом, Валдамар – Володимиром, Бурислейф – Борисом.[29] Решту імен не змінив навіть Літопис Руський. Це – Рюрик, Рогволд, Фарлаф, Аллогія й Рогнідь – дружини Валдамара Святого, Інгігерда – дружина Ярослейфа Мудрого, тощо. Із самого початку свого панування варяги-русь розпочали насаджувати свою мову. Це якраз і помітно в Костянтина Багряно-родного. Але події, вочевидь, розгорталися за таким сценарієм. Порівняно невеликі дружини загарбників розчинилися серед місцевого населення – полян, сіверян, деревлян, кривичів та інших слов'янських племен, що прийшли з Дунаю. Тому на мову русів і почала впливати мова слов'ян. Разом з тим відбувалися й зворотні процеси. Мова корінного населення також увібрала в себе багато чого з мови своїх панів. Особливо це посилилося з прийняттям та розповсюдженням християнства серед слов'ян.

Слід пояснити таке. В обох пануючих у Європі церквах – римо-латинській та греко-візантійській – у IX-X століттях будь-яке богослужіння слов'янською мовою було заборонене. Саме таке богослужіння ввели у Хорватії Кирило та Методій. За подібний вчинок («єресь») Методій опинився у в'язниці. Цікаво, що у Хорватії вести службу «слов'янською» мовою було дозволено лише в 1248 році. У цей час Київська Русь майже занепала. До середини XIII ст. дозволялося використовувати лише іврит (єврейську мову), латину чи грецьку мову. Тому, коли Володимир запровадив у Києві богослужіння саме на руських письменах (книги були писані кирилицею), у Константинополі це не схвалили. Пройшло багато

28. Багрянородный К. Об управлении империей. – Москва, 1989. – С. 37 і далі, а також у примітках.

29. Филист Г. История «преступлений» Святополка Окаянного. – Минск, 1990. – С. 12, з посиланням на джерела.

часу перш ніж Київську метрополію визнали у Константинополі. Та й сама мова вже змінилася як все інше у християнстві, була канонізована. Особливо ж у тих умовах, коли треба було відстоювати свої власні права на використання її у церковних богослужіннях під страхом анафеми – відлучення. Русь так само відстоювала свої права на канонізацію (узаконення) своїх власних святих – Бориса та Гліба. Їх теж довго не визнавали у православ'ї. От тоді нова Руська Православна Церква й повела сувору боротьбу з будь-яким порушенням так званої церковно-слов'янської мови. Навіть літописи чи інші світські книги писати іншою мовою було заборонено. Пізніше така доля спіткала українську мову, яку забороняли вживати не тільки в обрядах богослужіння, а й у побуті.

Пізніше, і при Польщі, й при Московії, усе відбувалося за подібним сценарієм. Нова мова так званої давньоруської спільноти, яка розвинулась у російську, стала пануючою. Решту слов'янських мов звели на рівень діялектів. От чому в найдавніших пам'ятках роської писемности ми не знайдемо жодного зразка українською. Зрушення сталися це лише у XIV столітті, у час, коли Україна-Поділля потрапили у відносно м'який режим Литовського панування. Литва ще продовжувала зберігати язичницьку обрядовість та прабатьківські вірування.

От тепер ми дійшли до відправної точки. Тепер можемо сміливо вирушати у давні часи історії нашої Вітчизни. Наведу лише вислів професора Українського вільного університету в Празі Сергія Шелухіна:

> Межи назвами «*Україна*» й «*Русь*» велика ріжниця *матеріяльного* та *морального* значення. У назві «*Русь*» живе поняття про організацію чужинців, що примучувала слов'янські племена до покори, позбавляла свободи, нищила самостійність, нікого не визволяла й накидала своє ім'я примученим слов'янам та іншим народам як політичне означення залежности від поработителя й пробування під гнітом чужинців.[30]

Отже, не варто тягти на себе брудне рядно. Слов'янство та Україна пройшли через тисячоліття, нагромадивши велетенські цінності в духовній культурі. І завдяки мужнім скитам – уличам і тиверцям – вони донесли свою мову до нас. Тож треба бути гідними пам'яті своїх визначних предків – Великих Скитів. ❑

30. Шелухін С. Україна. – С. 247.

Григорій Дем'ян

Християнська тематика в повстанських піснях

(Частина І)

Склалося так, що спеціяльно названа тема, як і багато інших в українській фолкльористиці, дуже мало досліджувалася. Були тільки окремі публікації молодих науковців із Тернопільщини: Петра Шимківа «Християнські образи у повстанських і табірних піснях»[1] та Ростислава Крамара «Християнська Україна у фолкльорних новотворах 1950-1980 рр.»[2] і «Повстанські колядки Тернопільщини».[3] Для вичерпнішої характеристики зробленого можна долучити до згаданого й невелику статтю «Колядки про повстанців» автора цього матеріялу.[4] Частіше зустрічалися принагідні згадки в статтях і повідомленнях, що торкалися підтримки руху з боку патріотичного духовенства, його праці військовими капелянами,[5] самовідданого подвижництва великої кількости синів і дочок українських греко-католицьких священиків, які не лише прославилися активною діяльністю в ОУН та УПА, але й часто займали в них найвищі пости.[6]

1. Шимків П. Християнські образи у повстанських і табірних піснях // Тернопілля '95: Регіональний річник / упорядники: Богдан Куневич, Михайло Ониськів. – Тернопіль: Збруч, 1995. – С. 432-435.

2. Крамар Р. Християнська Україна у фольклорних новотворах 1950-1980 рр. // Моральна цінність християнства і відродження національної школи: Доповіді науково-практичної конференції (19 грудня 1995 р.). – Київ-Тернопіль, 1995. – С. 64-66.

3. Крамар Р. Повстанські колядки Тернопільщини // Проблеми успадкування зимових народних звичаїв та обрядів: Збірник матеріалів і тез Другої науково-практичної конференції 19-21 січня 1996 року. – Рівне, 1996. – С. 74-77.

4. Дем'ян Г. Колядки про повстанців // Армія України [Газета Прикарпатського військового округу]. – 1993. – 14 січня.

5. Капелан УПА о. Василь Шевчук-«Кадило» / Упорядник Роман Пастух. – Дрогобич: «Відродження», 1998. – 76 с.; Дем'ян Г. Капелан Перемиського куреня УПА Василь Шевчук-«Кадило» // Розстріляна і відроджена церква: Матеріали науково-теоретичної конференції до 55-ї річниці ліквідації УГКЦ радянським режимом. – Івано-Франківськ: Вид-во «Місто – НВ», 2001. – С. 94-105; його ж. Постать Степана Бандери у пісенній творчості народу // Бюлетень українських націоналістів. – [Львів], 1996. – № 2. – С. 14-21.

6. Бандера С. Перспективи Української Революції. Репринтне видання. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1998. – 640 с.; Стецько Я. Українська визвольна концепція. – Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів, 1987. – Т. 1. – 528 с.; 1991. – Т. 2. – 467 с.; Дужий П. Степан Бандера – символ нації: Ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН. – Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1996. – Частина перша. – 189 с.; 1997. – Час-

Досі увагу дослідників переважно привертали колядки та щедрівки. Учитель-краєзнавець Михайло Іванюк із містечка Вижниці на Буковині видав збірочку «Світські колядки»,[7] у якій значну частину займають твори, присвячені національно-визвольній боротьбі ОУН та УПА. Приблизно такого ж невеличкого обсягу є й праця Ростислава Крамара «Повстанські коляди», до якої ввійшли записи із Західного Поділля.[8] Окремі твори цієї тематики в Україні почали появлятися друком у загальних збірниках колядок і щедрівок, які без дозволу цензури видавалися вже в останні роки імперського СССР. Власне, так вчинив етнограф і фолкльорист Михайло Глушко, вмістивши до першого[9] і другого доповненого свого видання творів розглядуваного жанру колядку «Сумний Святий вечір».[10] Цієї ж теми мимохідь торкалися й при спробах аналізи повстанських колядок та щедрівок. Значно більше дотичної інформації зустрічається в мемуаристиці.

Пропонований розгляд базується переважно на основі власних записів повстанських пісень та тих публікацій цього потужного поліжанрового тематичного пласту українського фолкльору і початкових спроб їх осмислення, які досі побачили світ.

Загалом уже вийшли друком не менше тридцятьох спеціяльних книжкових видань українських повстанських пісень[11] та велика кількість розпо-

---

тина друга. – 383 с.; Луньо Є. Степан Бандера в пісенному фольклорі Яворівщини // Воля і Батьківщина. – 1999. – Число 1 (14/30). – С. 116-120; Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости. – Нью-Йорк – Торонто: Організація Оборони Чотирьох Свобід України, Ліга Визволення України, 1961. – 160 с.; Цар І. За що ми любимо Бандеру: З нагоди 90-ї річниці з дня народження Великого Сина України. – Львів, 2000. – 32 с.

7. Світські колядки / Записав на Гуцульщині Михайло Іванюк. – Вижниця, 1994. – 45 с.

8. Повстанські коляди: пісні, зібрані у Західному Поділлі / Упорядкування, вступна стаття, примітки Ростислава Крамара. Музичний редактор Оксана Рафа. Художник Тереза Проць. – Тернопіль, 1995. – 47 с.

9. Колядки і щедрівки / Упоряд. М. С. Глушко, О. А. Чабаненко. Вступна стаття М. С. Глушка. – Львів: Хосен, 1990. – С. 21.

10. Колядки і щедрівки / Упорядкування, вступна стаття, примітки М. С. Глушка. Підготовка до випуску О. А. Чабаненка. – Київ: Музична Україна, 1991. – С. 90-92.

11. А ми тую червону калину: Пісні української національно-визвольної боротьби / Зібрав і упорядкував Зиновій Бервецький. – Дрогобич, 1990. – 42 с.; Христофор Блонський. Вода з-під каменя: Вірші та пісні. – Рівне: Вид-во «Азалія», 1994. – 100 с.; Борці за волю України: *Співаник з нотами*. – Львів: «Меморіал», 1992. – 189 с.; Веде нас у бій борців упавших слава: (Українські повстанські пісні 1940-1960-х років) / Упорядкували В. Олеськів, М. Ільчишин. – Львів: Шлях перемоги, 1995. – 65 с.; Відлуння лісу: Українська народна пісня про національно-визвольні змагання в Україні 40-50-х рр. XX століття (за матеріалами етнографічних експедицій студентів Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова) / Упорядник Іван Голубенко. – Київ: Інститут громадянського суспільства, 2000. – 194 с.; Грими, могутня пісне. – УПА-Північ, 1946 // Чуєш, брате мій / Упорядники: Богдан Берекета, Юрій Хлопук, художник Микола Кумановський. – Луцьк: Мале підприємство «Вімпекс», 1992. – 127 с.; Дмитрик В. Надвечірні заграви. – Львів: Вид-во «Інтелект-плюс», 2001. – 35 с.; Збірник повстанчих пісень. УПА-Північ, 1949 // А ми тую червону калину підіймемо: Збірник повстанських пісень / Упорядники: Богдан Берекета, Юрій Хло-

рошена в різнотематичних збірниках, альманахах, журналах і газетах. Без найменшого перебільшення можна стверджувати, що всього повстанських пісень налічуються тисячі, а оповідних зразків фолкльору активно побутують мільйони. Особливо багато народних оповідань-меморатів та переказів. Значна частина з них своїм змістом і поетикою також пов'язана з тими християнськими мотивами, які є й у повстанській пісенності.

Відомо, що важливою складовою частиною ідеології українського націоналізму була християнська віра. Дмитро Мирон-«Максим Орлик» у своїй праці «Ідея і чин України: Нарис ідеологічно-політичних основ українського націоналізму» спеціяльно наголошував:

> Етика націоналізму не заперечує ані ідеї божества, ані безсмертности духа, ані позагробового життя. Це справа віри, релігії. Український націоналізм не творить якоїсь *нової теології*, лише має *свою етику і мораль*. Націоналізм ставиться позитивно до релігії, що не підриває духовно-моральних і суспільних підстав української нації.

пук. – Луцьк: Мале підприємство «Вімпекс», 1992. – 111 с.; Збірник революційних пісень. – 1947. – Частина 1. – 68 с.; 1948. – Частина 2. – [Не менше 51 пісні. Останні сторінки підпільного машинодруку не збереглися]; І скажем правду в очі всім… / Знаним і незнаним борцям за волю України присвячую – Зиновій Бервецький. – Дрогобич, 1990. – 40 с.; Лицарям волі: Пісні й авторські твори визвольної боротьби 40-50-х років XX ст. з Тернопільщини / Упорядник текстів Петро Шимків. Розшифрування і редакція нотного матеріалу – Оксана Гуглевич. – Тернопіль: МП «Чумацький шлях», 1993. – 117 с.; Ми йшли до бою: (пісні Української Повстанської Армії) / Упорядник А. Пастушенко. – Дубно: «Наш край», 1992. – 32 с.; Ми у вічі сміялися смерті: Повстанські пісні / Упорядник Євген Шморгун, художник Валерій Войтович. – Рівне: Вид-во «Азалія, 1992. – 116 с.; Нам пора для України жить: Співаник / Зібрали і упорядкували В. Пойончківський, Й. Сагаль, М. Заячківський. – Тернопіль: Книжково-журнальне вид-во «Тернопіль», 1993. – 59 с.; Парфенюк В., Петренко М. У терновий вінок героям: Пісенно-хорова збірка. – Коломия: Вид-во «Світ», 1994. – 44 с.; Пісні УПА. – Рогатин, 1994. – 40 с.; Пісні УПА / Зібрав і зредагував Зеновій Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Вид-во Літопис УПА, 1996; Львів: Спільне українсько-канадське підприємство «Літопис УПА», 1997. – 554 с.; Пісні УПА з голосу Михайла Зеленчука в записах Люби Дейчаківської. – [Івано-Франківськ:] Вид-во МАНРЕ і ДВК, 1991. – 36 с.; Повстанські коляди: пісні, зібрані у Західному Поділлі / Упорядкування, вступна стаття, примітки Ростислава Крамара. Музичний редактор Оксана Рафа. Художник Тереза Проць. – Тернопіль, 1995. – 47 с.; Повстанські ночі: Пісні Повстанської Армії, записані на Волині / Упорядник О.Смик. – Рівне: Рівненська друкарня, 1992. – 36 с.; Повстанські пісні / Упорядник і музичний редактор Василь Подуфалий. – Тернопіль, 1992. – [Випуск перший]. – 78 с.; [Вид-во] Лілея, 1993. – Вип. другий. – 70 с.; 1995. – Вип. третій. – 80 с.; 1996. – Вип. четвертий. – 87 с.; Повстанські пісні в записах Михайла Іванюка. Мелодії з голосу Михайла Іванюка записав Кузьма Смаль. – Вижниця, 1999. – 110 с.; «Саник». Повстанський стяг: (Збірник революційних пісень). – 1947 // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Вид-во Літопис УПА, 1989. – Т. 12. – С. 89-124; Співаник УПА / Музика й гармонізація: Остап Бобикевич, Юрій Лаврівський, Омелян Плешкевич, Іван Повелячек. Літературна редакція: Богдан Кравців, Богдан Нижанківський, Василь Шульга. Мистецьке оформлення: Мирон Білинський. – [Регенсбург:] Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів і Братства б. Вояків УПА ім. св. Юрія Переможця, 1950. – 162 с.; Чернихівський Д. Пісні боротьби і звитяг. – Тернопіль, 1998. – 31 с. Див. теж: Дем'ян Г. Видання українських повстанських пісень та перші спроби їх інтерпретації // Ма-

Релігія не була б правдивою релігією, а Бог Богом, коли б заперечував існування нації, її *етичну й історичну творчу вартість*. Чи ж Христос не шанував законів свого народу?! Чи ж Христос не виганяв з храмів свого народу міняйлів, щоби не безчестити святині предків?! Чи ж Христос не казав, що він найперше прийшов спасти свій нарід?! «Не віднімається хліба дітям і не кидається псам», як казав. Чи ж Христос не плакав на вид Єрусалиму, святого місця його народу?! Христос так сильно й безмежно любив свій нарід, якого хотів спасти, що навіть розп'ятий на хресті простив йому [...]

Тільки безмежною любов'ю до України віддаємо належну Богові почесть [...] Могучий Бог Володимира Великого, Бог наших предків, «віра наших батьків» є нашою вірою.

Християнська релігія і націоналізм взаємно себе не виключають, лише доповнюють.[12]

Учасники визвольної боротьби ОУН і УПА, а також мільйони їх активних прихильників і помічників усе це добре знали. Зрештою, майже всі українські націоналісти були віруючими християнами. Теж саме стосується і стрільців та старшин УПА і СКВ, за винятком хіба тих мусульман та окремих представників юдаїзму, які добровільно приєдналися до українського повстанського руху. У багатьох своїх виступах і товариських розмовах з людьми, які вивчають історію та культуру українського націоналізму, останній Головнокомандувач УПА Василь Кук[13] часто нагадував, що в повстанському середовищі, у тому числі й у середовищі його керівництва, ніколи не було міжрелігійних чи тим більше міжконфесійних непорозумінь. Усіх об'єднувала праця для України та боротьба за її Соборність і Незалежність.

Блискуче з цього приводу висловився і далі розвинув теоретичні міркування попередників Провідник ОУН Степан Бандера у своїй праці «Проти фальшування визвольних позицій: Український націоналізм і релігія». Захищаючи самостійницькі ідеї від підступних спроб різних сил послаблювати їх, визначний теоретик мав повну підставу заявити:

Насправді український національний, визвольно-революційний рух, так, як його унапрямлює і оформлює ОУН, є рухом християнським. Його найглибші коріння є християнські [...]. У питаннях світоглядових український націона-

---

теріали до української етнології. – Київ, 1995. – Випуск 1(4): Матеріали конференцій, наукових та польових етнологічних досліджень. – С. 308-320; його ж. Книжкові видання українських повстанських пісень // Визвольний Шлях. – 1996. – Кн. 6 (579). – С. 727-739; його ж. Найбагатше видання повстанських пісень: Пісні УПА / Зібрав і зредагував Зеновій Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Вид-во Літопис УПА, 1996; Львів: Спільне українсько-канадське підприємство «Літопис УПА», 1997. – Т. 25. – 554 с. // Визвольний Шлях. – 1999. – Кн. 1 (615). – С. 115-121.

12. Орлик Максим. Ідея і чин України: Нарис ідеологічно-політичних основ українського націоналізму. – Київ: Українська видавнича спілка, 2001. – С. 137-138.

13. Докладніше про нього див.: Дем'ян Г. Головнокомандувач УПА: (До 85-річчя Василя Кука) // Шлях Перемоги. – 1998. – 1 квітня.

лізм вважає за своє джерело духовість і світогляд українського народу. А ця духовість і світогляд є глибоко християнськими, що викристалізувались під тисячолітнім творчим впливом Христової релігії.[14]

Великою мірою сприяла поєднанню християнства й українського націоналізму патріотична позиція найвизначнішого митрополита УГКЦ Андрея Шептицького. Із багатьох його дій у цьому напрямку досить назвати хоча б те, що ще 27 березня 1930 року він схвалив до друку збірник «Молитви за рідний край і нарід та за поляглих у Визвольній війні». Видана в Жовкві, книжечка швидко набула масового поширення і використовувалася українськими патріотами у виховній роботі саме з тим поколінням, яке через десятиріччя склало основну частину повстанців ОУН та УПА. Для повнішого уявлення про зміст і багатоаспектність видання варто згадати, що там були опубліковані молитви «За український нарід», «За українську землю», «За свідомість народу», «За силу України», «За погибших у Визвольній війні», «Матері за погибшого сина», «Батька за погибшого сина», «Сестри за погибшого брата», «Брата за погибшого брата», «За українських інвалідів», «За тих, що за народ терплять і караються», «В'язня, що терпить за загальну справу», «За добрих провідників», «За волю українського народу», «За воскресіння України», «До св. Володимира», «До св. Бориса і Гліба».[15]

Прикладом може послужити текст «Молитви за волю українського народу», мотиви з якої доволі часто зустрічаються в повстанській пісенності:

Всемогучий Боже і Творче світів, Ти створив небо і землю, і свобідних птахів, що любуються і радіють своєю волею і свободою, котра підлягає Твоїй Всемогучій Волі. Ти знаєш, Господи, що свобода – це найвищий скарб людини і народу, що всяка неволя є найстрашнішим терпінням.

Змилосердися ж, Господи, над українським народом, який терпить поневолення по широких землях своїх, зітри кривду й неправду, що неволить його, і дай йому, Предобрий, зажити вольним життям, щоби нікому не служив, окрім Тебе, і щоби свобідно прославляв ім'я Твоє. Амінь.[16]

Згаданий вище дослідник Петро Шимків цілком слушно відзначив, що «до лав УПА пішла вся національно свідома молодь: студенти, гімназисти, священики, селяни. У лісі, де звично діяла Українська Повстанська Армія, повстанці не забули про традиції свого народу: святкували і Різдво, і Великдень, молились разом з військовим капеляном за долю України. Якщо випадала нагода, то навіть до сільської церкви ходили».[17]

14. Бандера С. Проти фальшування визвольних позицій: Український націоналізм і релігія // Бандера С. Перспективи Української революції: Репринтне видання. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1998. – С. 323-324.

15. Молитви за рідний край і нарід та за поляглих у Визвольній війні. – Івано-Франківськ, Галич: Вид-во монастиря Христа Царя Отців Василіян і Т-ва «Галицький Собор» [рік не вказано]. – С. 4-22.

16. Там само. – С. 18.

17. Шимків П. Названа стаття. – С. 432.

Між церковними піснями в побуті, а відтак і в друкованих збірниках поширеними були й твори національно-державницького, виразно націоналістичного змісту. Така традиція в Україні дуже давня. А в «Богогласниках» кінця XVIII[18] – першої половини XIX сторіч та різних рукописних збірниках того часу зустрічаються непоодинокі християнсько-патріотичні мотиви, за якими захист рідної землі є справою священною і підтримуваною небесними силами. Досить зацитувати тут хоча б одну із таких пісень. А заслуговує цей твір на особливу увагу ще й тим, що є одним із яскравих, структурно майже клясичних ранніх зразків українських пісень-хронік. Неважко спостерегти, що окремі місця наведеного нижче зразка згодом широко наслідувалися в повстанських піснях цього жанру, створених уже в 1940-1960 роках.

Пасли пастирі овци на горі,
Увиділи Матер Божу на скалі...
На той скалі стопку знати,
Где стояла Божая Мати,
Там воду беруть,
Всім вірним дають.

О, Пречистая Діво Марія,
Где в Почаєві Ікона Твоя,
Чуда Твої над чудами
Показала над турками,
Бо то Твоя сила
Всіх побідила.

З града Збаража в Почаєв пришли,
Много народу-християн нашли,
Зачалися уганяти,
Як би могли всіх достати,
Раду складають
Всі ся змовляють.

В вівторок рано браму облягли,
Законникови главу истяли,
Он взяв, несе свою главу,
Матці Божей дає на славу,
Перед образом паде,
Дух свой предаде.

18. Богогласник: Пісні благоговійния господьським, богородичным и нарочитых святых чрез весь год приключающимся, к сим же нікоторым чудотворным иконам служащия, таже различныя покаянныя, та умилительныя содежащ / Собран, по силі исправлен, четырми частми определен, типом и чертами мусикийскими напечатася и изобразися. – В святой чудотворной Лавре Почаевской: Тщаніем иноков Чину с. Василія Великого отца от Рождества Христова 1790 [насправді 1791].

А в монастирі плачуть, ридають,
Руці подносять, крижом падають:
– Змилуйся, Діво-Мати,
Не дай нам погибати
В нещасной долі,
Турков неволі.

За єдин бо день з Турецкой землі
Став в Почаєві чернець з неволі
Матер Божую ублагати,
Жеб схотіла отогнати
Злих бусурманов,
Магометанов.

Божая Мати всім ся з'явила
И омофором вірних покрила:
– Не бойтеся, християне,
Не возьмуть вас бусурмане
В свої руки,
В тяжкія муки.

Іов Желізо[19] пред Марією
Стал на повітру всім видимою,
Просить Пані Монархині:
– Не опускай той святині,
Яко Царица
И Владичица!

Турки-татари сміло ступають
На гору стріли як дощ пускають,
Уганяються з мечами,
Мають стрільби за плечами –
Их же всі стріли
Назад летіли.

Крикнул на войско турецкій паша:
«Всі ми погибли, недоле наша,
Назад стріли ся вертають,
И нас самих забивають!
Що я такого
Бачу дивного?!

Ви, християне, – турок питаєть, –
Що то за Пані на горі сіяєть?
З нею войско і з мечами
Поступає все за нами –
Не йде землею,
Но облаками».

19. Желізо Іов, він же Залізо Йов (1581-1651) – ігумен Почаївського монастиря на Тернопільщині.

А християне так їм сказали:
«То Матерь Божа стоїть з Ангели;
Єя образ в монастирі,
Славень, чуден в Божой силі,
Котору маєт
І всім являєт».

Страхом великим всі закричали,
Божую Матерь «Божком» назвали.
«На повітру стоїть „Божка“,
З нею приійшло много войска.
Недоле наша!
Забитий паша!».

Всі бусурмане з місця рушають,
З коней падають, карки ламають,
З Почаєва утікають,
Невольников оставляють.
Марії сила
Страшна їм била.

О, Мати Божа, моцна Царице,
Ми пред Тобою падем на лице…
Прибудь в помощь і в час смерти,
Не дай в гріхах нам умерти,
Предстательнице,
Всіх Заступнице![20]

Поступово цей твір втрачав церковно-слав'янські мовно-стильові особливості і став виконуватися майже чистою українською народною мовою, тільки з дещо зміненими куплетами, особливо ж початковим:

Ой зійшла зоря вечеровая,
Над Почаєвом стала.
Виступало турецьке військо,
Як та чорная хмара.[21]

Із часом така національно-духовна течія посилювалась і ставала вагомим складником не лише церковної, але й світської народно-пісенної культури. Частина таких творів, зокрема «Боже, послухай благання» (у варіянтах «Боже, вислухай благання») о. Гр. Труха,[22] «На погубу нечести-

20. Богогласник, или собраніе небожных піснопіній, с преложением оных песней на ноты. Издание Холмского православнаго Свято-Богородицкого братства. – Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1885. – С. 82-87.

21. Пісні Тернопільщини / Упорядкування, вступна стаття, загальна редакція мелодій, примітки, словник Степана Стельмащука. Упорядкування та примітки Петра Медведика. – Київ: Музична Україна, 1993. – Пісенник. Вип. другий. – С. 304-306.

22. Церковні пісні на два голоси для загального й шкільного вжитку. Доповнене і виправлене видання / Зредагував Мирон М. Федорів. – [Місце не вказане]: Видання ОО Василіян, 1990. – С. 59, 133.

вих» о. В. Стеха[23] і особливо «Боже великий, Творче всесильний» (слова і музика Романа Купчинського)[24] набули масового поширення, фактично фолкльоризувались і досі активно побутують у різних вікових і соціяльних верствах українців. Їх часто за важких обставин визвольної боротьби виконували й учасники Збройного Підпілля ОУН, стрільці і старшини УПА, політв'язні і депортовані патріоти.

Звідси висновок: християнська ідеологія ставала потужнішою завдяки сприйняттю патріотично-державницьких мотивів українського націоналізму і навпаки.

Саме ці духовні фактори разом взяті спричинилися до незвичайної стійкости українських націоналістів у їх боротьбі проти російсько-большевицького войовничого безбожництва і колоніяльного поневолення, вилились у значну кількість спеціяльних пісенних творів та незліченне багатство відповідних мотивів. Характерні вони для творів різних жанрів, зокрема пісень-молитов, колядок і щедрівок, великодніх або воскресних, баляд і співанок-хронік, тюремних і маршових, похоронних (жалібних) та інших.

Віра у справедливість визвольної боротьби, переконаність і відданість святій справі, якої й сам Господь Бог бажає, тобто врятування української нації від колоніялізму та розшматування її автохтонних етнографічних земель між сусідами-загарбниками були настільки глибокими, що виникли навіть спеціяльні пісні-молитви. Звичайно, що цьому дуже сприяла й національно-патріотична позиція українського греко-католицького духівництва та тих представників православної церкви, які теж усвідомлювали невідкладну потребу створення незалежної держави.

Боже Великий, Творче всесильний,
На нашу рідну землю споглянь –
Ми були вірні Твому заповіту,
Вислухай нині наших благань!

Люд у кайданах, край у руїні,
Навіть молитись ворог не дасть...
Боже Великий, дай Україні
Силу і славу, волю і власть!

Боже Великий, Боже Всемогучий,
Нашої молитви в цей важкий час,
З душі прискорбної, в небеса правучії,
Послухай, Боже, і згляньсяна нас.

Люд у кайданах...

23. Там само. – С. 64.

24. Там само. – С. 133, 56, 131. Див. теж: Церковні пісні. – Львів: Вид-во «Логос», 1991. – 1: гимни та молитви.

Утверди нас у Христовій вірі,
В якій то жили праотці,
Най побачать правду, вернуться до Тебе,
Тебе полюблять заблудші усі.

Люд у кайданах…

Зішли нам, Боже, також ліпшу долю,
Горем прибитим України синам,
Та й свобідну золотую волю
І славу нашу поверни Ти нам.

Люд у кайданах…

Най пропаде з-поміж нас незгода,
А засяє нам Любові світ,
Щоб Україна круг Твого престола
Станула щасно, як минулих літ.

Люд у кайданах…[25]

Цей твір у південних районах Львівщини побутував і в інших варіянтах, а на Волині його виконували й у скороченому вигляді, лише перші два дещо змінені куплети без наведеного вище приспіву, але як окрему молитовну пісню.[26]

Боже Великий, Творче Всесильний,
На нашу рідну землю споглянь –
Ми були вірні в Твоїм завіті,
Вислухай нині наших благань!

Нарід у кайданах, край у руїні,
Навіть молитись ворог не дасть…
Боже єдиний! Дай Україні
Силу і славу, волю і власть![27]

Очевидно, що її продовженням у свій час була й та коротенька пісня-молитва, текст якої подається нижче.

Боже, вислухай благання:
Нищить недоля наш рідний край,
Волю і єдність народу,
Боже, нам єдність подай.

Боже, зніми з нас кайдани,
Не дай загинути в ярмі.
Волю зішли Україні,
Щастя і долю дай їй.[28]

25. Лицарям волі. – С. 9-10.
26. Ми у вічі сміялися смерті. – С. 33.
27. Там само.
28. Там само.

Петро Шимків у статті «Християнські образи у повстанських і табірних піснях» навів яскравий уривок спогаду комбатанта УПА Василя Покритюка зі Збаража. У ньому розповідається про те, як повстанці перед боєм, стоячи за командою «Струнко! До молитви!», співали «Боже Великий, Творче Всесильний».[29]

Народне сприйняття відновленої державної незалежности України та потреба її збереження звучить і в молитві «Творче Всесвіту, Отче небесний», яку з мелодією Романа Купчинського опублікував у четвертому випуску свого збірника «Повстанські пісні» Василь Подуфалий:

Творче Всесвіту, Отче небесний,
Мольби заносим нині Тобі.
Дяка за почин Твій цей чудесний,
Що в нас не стало більшовиків.

Збережи, Отче, Вкраїні волю,
Не дай в поталу злим ворогам,
Згляньсь, Всесильний, Тебе я молю:
Дай щастя, долю і волю нам!

А мучеників і всіх героїв,
Що впали в бою за рідний край,
І за найбільшу жертву посвяти,
Прийми їх, Боже, до себе в рай![30]

Наведені тексти засвідчують виразний зв'язок з відомим Гімном на слова Олександра Кониського та музику Миколи Лисенка «Боже великий, єдиний»,[31] а також тими патріотичними молитвами, які українські священики та монахи за схваленням митрополита Андрея Шептицького донесли до розуму й сердець майже кожного галичанина й галичанки.

(Далі буде)

29. Шимків П. Названа стаття. – С. 432.

30. Повстанські пісні / Упорядник і музичний редактор Василь Подуфалий. – Випуск четвертий. – С. 69, 85.

31. Докладніше про нього див.: Погребенник Ф. Українські пісні-гімни. – Київ: Т-во «Знання» України; МП «Пам'ятки України», 1992. – С. 26-31.

Страшне судилище 1945-1946 років

(До 110-річчя від дня народження Патріярха Йосифа Сліпого)

(Закінчення)

Справа № 23п91
Вирок ухвалено за головуванням Індиченка
Доповідач Ковтун Л. М.

УХВАЛА

Судова колегія в кримінальних справах Верховного Суду України в складі:
Головуючого – Селіванова М. П.
Членів суду – Рощенюка Ю. А., Ковтуна Л. М.
з участю прокурора Погорілого В. П.
розглянула в судовому засіданні 19 вересня 1991 р. в м. Києві кримінальну справу за висновком заступника Прокурора УССР про обґрунтованість засудження Сліпого Й. І., Вергуна П. І., Чарнецького М. О. і Будки М. М. за вироком Військового трибуналу військ МВС Українського округу в м. Києві від 3 червня 1946 р.
Цим вироком

СЛІПИЙ Йосиф Іванович, 1892 р. народження, уродженець с. Заздрість Трембовлянського району Тернопільської обл., українець, громадянин СССР, з вищою духовною освітою, глава греко-католицької церкви Галичини, несудимий, –

засуджений за ст. 54-1 «а» із застосуванням ст. 46 КК УССР (в редакції 1927 р.) на 8 років позбавлення волі з обмеженням в правах строком на 3 роки та конфіскацією всього майна.

ВЕРГУН Петро Іванович, 1890 р. народження, уродженець м. Городок Львівської обл., українець, без громадянства, з вищою духовною освітою, був апостольським візитатором і адміністратором греко-католицьких общин в Німеччині, мешкав у Берліні, несудимий, –

засуджений за ст. 54-2 КК УССР (в редакції 1927 р.) на 7 років позбавлення волі, з обмеженням в правах строком на 3 роки і з конфіскацією належного йому майна.

ЧАРНЕЦЬКИЙ Микола Олексійович, 1884 р. народження, уродженець с. Семковичі Станиславівської (нині Івано-Франківської) обл., українець, гро-

Справа № 28п91

Вирок ухвалено за головуванням Іншченка

Доповідач Ковтун Л.М.

С картотекой сверено 2.02.99 г.

У К В А Л А

С у д о в а колегія в кримінальних справах Верховного Суду України в складі:

Головуючого - Селіванова М.П.

Членів суду - Роденюка Ю.А., Ковтуна Л.М.

з участю прокурора Погорілого В.П.

розглянула в судовому засіданні 19 вересня 1991 р. в м.Києві кримінальну справу за висновком заступника Прокурора УРСР про обґрунтованість засудження Сліпого М.І., Вертуна П.І., Чарнецького М.О. і Бучка М.М. за вироком Військового трибуналу військ МВС Українського округу в м.Києві від 5 червня 1946 р.

Цим вироком

СЛІПИЙ Йосип Іванович, 1898 р. народження, уроженець с.Базпрість Трембовлянського району Тернопільської обл., українець, громадянин СРСР, з вищою духовною освітою, глава греко-католицької церкви Галичини, несудимий,-

засуджений за ст.54-1 "а" із застосуванням ст.46 КК УРСР / в редакції 1927 р./ на 8 років позбавлення волі з обмеженням в правах строком на 5 років та конфіскацією всього майна.

ВЕРТУН Петро Іванович, 1880 р. народження, уроженець м.Городок Львівської обл., українець, без громадянства, з вищою духовною освітою, був апостольським візитатором і адміністратором греко-католицьких общин в Німеччині, мешкав у Берліні, несудимий,-

засуджений за ст.54-1 КК УРСР / в редакції 1927 р./ на 7 років позбавлення волі, з обмеженням в правах строком на 5 років із конфіскацією належного йому майна.

ЧАРНЕЦЬКИЙ Микола Олексійович 1884 р. народження, уроженець с.Самковичі Станіславської /нині Івано-Франківської/ обл., українець, громадянин СРСР, з вищою духовною освітою, був місіонером-єпископом греко-католицької церкви, несудимий,-

мадянин СССР, з вищою духовною освітою, був місіонером-єпископом греко-католицької церкви, несудимий, –
засуджений за ст. 54-1 «а» із застосуванням ст. 46 КК УССР (в редакції 1927 року) на 5 років позбавлення волі з обмеженням в правах строком на 3 роки і з конфіскацією належного йому майна.

БУДКА Микита Михайлович, 1877 р. народження, уродженець с. Добромирка Збаразького району Тернопільської обл., українець, громадянин СССР, з вищою духовною освітою, працював генеральним вікарієм митрополичого капітулу, єпископ греко-католицької церкви, несудимий, –

засуджений за ст. 54-1 «а» із застосуванням ст. 46 КК УССР (в редакції 1927 р.) на 5 років позбавлення волі з обмеженням в правах строком на 3 роки і з конфіскацією особистого належного йому майна.

У касаційному порядку вирок військового трибуналу не оскаржувався і не був опротестований.

За вироком військового трибуналу Сліпий Й. І., Вергун П. І., Чарнецький М. О. і Будка М. М. визнані винними у тому, що вони, являючись керівниками греко-католицької (уніятської) церкви, систематично проводили антисовєтську агітацію, брали активну участь в організації різних білогвардійських і буржуазно-націоналістичних формувань, благословляючи їх на збройну боротьбу з совєтською державою і Червоною армією.

Зокрема, Сліпий Й. І. визнаний винним у тому, що протягом тривалого часу співробітничав у націоналістичних антисовєтських виданнях «Мета», «Дзвони», «Нива» і ін. Брав участь у цілому ряді зібрань єпископів та рядового духовенства, на яких обговорювались питання збройної боротьби з Совєтським Союзом. Такі зібрання проводились як до 1939 р., так і після возз'єднання західних областей України з СССР.

Будучи протягом тривалого часу ректором духовної семінарії у м. Львові, Сліпий Й. І. виховував слухачів духовних семінарії і академії в антисовєтському дусі. Слухачів семінарії і академії Сліпий комплектував із українсько-німецьких націоналістів, намагаючись зберегти кадри для можливої мобілізації до армії.

Взяв активну участь в організації в 1918 р. Української Галицької Армії, в своїх проповідях закликав населення до вступу в УГА і ведення збройної боротьби проти Червоної армії.

Брав участь в ряді антисовєтських організацій, а саме: «Католицька акція», «Українська Католицька спілка», та ін.

У грудні 1939 р. Сліпий на нелеґальному зібранні єпископів у м. Львові був таємно зведений у сан єпископа і призначений намісником митрополичого престолу і від того часу вважався митрополитом. У тому ж році на одному з нелеґальних зібрань єпископів був утворений таємний екзархат, а Сліпий Й. І. був призначений екзархом східних областей України, Криму й Кавказу.

Екзархат провів кілька таємних нарад, на яких екзархи інформували про свою роботу і намітили подальші заходи антисовєтської діяльности греко-католицької церкви.

Весною 1941 р. Сліпий написав брошуру антисовєтського змісту під назвою «Головні правила сучасного душпастирства». Ця брошура була видана з приходом на Україну німецьких окупантів.

У 1941 р. Сліпий взяв участь у наданні допомоги німецьким окупантам. Він закликав греко-католицьке духовенство й населення надати активну матеріяльну й виробничу допомогу німецьким загарбникам, забороняв виступати проти грабіжницьких заходів німців. Мав злочинний зв'язок з рядом українсько-німецьких націоналістичних організацій. Так, у липні 1941 р. українсько-німецькими націоналістами була скликана нарада активу так званих «поважних», що представляли різні націоналістичні організації. На цьому зібранні Сліпий виступив з антисовєтською, націоналістичною проповіддю, дякував німецькій армії і Гітлеру за «звільнення» України від большевиків. Тоді була створена організація під назвою «Рада сеньйорів», представником від греко-католицької церкви до якої увійшов Сліпий.

Після розгону німцями «уряду» Стецька з ініціятиви колишнього митрополита Шептицького була створена «Українська національна рада», яка перебрала функції «уряду» Стецька. Президентом УНР був призначений Шептицький, а найближчим помічником у «раді» був у нього Сліпий Й. І.

УНР за активною участю Шептицького й Сліпого вживала заходів по наданню допомоги німецьким окупантам у поставках продовольства, виконанні різних трудповинностей, підвищенні продуктивности праці як на фабриках і заводах, так і в сільському господарстві, проводила боротьбу з особами, які саботували заходи німецьких властей, надавала допомогу у відправленні совєтських людей на каторгу до Німеччини.

У кінці 1941 р. Сліпий виступив з антисовєтською вітальною промовою у м. Львові, де бандерівці проголошували «самостійну» Українську Державу.

Починаючи з 1941 р. і по день арешту, Сліпий мав тісні стосунки з главарями україно-німецьких націоналістичних банд Мельником і Бандерою, яким надавав активну допомогу в їх антисовєтській терористичній діяльности.

Весною 1942 р. за завданням Шептицького Сліпий виїжджав до Берліну, де зустрічався з Мельником, Павлом Скоропадським, папським нунцієм Орсеніго і іншими пособниками німецьких окупантів. На цих зустрічах обговорювались питання необхідности об'єднання українсько-німецьких націоналістів і надання активнішої допомоги німецьким загарбникам у боротьбі проти Червоної армії.

Весною 1943 р. Сліпий взяв дійову участь в організації дивізії «СС-Галичина» і перед відправленням її на боротьбу з партизанами і Червоною армією відслужив молебень та проголосив проповідь антисовєтського націоналістичного змісту.

Колишній митрополит Шептицький і його помічник Сліпий мали тісний зв'язок не лише з вищими чинами німецької окупаційної армії, але й з розвідувальними органами СД – гестапо, представники яких Бізанц і Кох проживали в митрополичих палатах. За завданнями Бізанца і Коха Шептицький і Сліпий через Паше-Озерського повідомляли дані економічного, політичного і військового характеру про СССР. Після смерти Шептицького 01.11.1944 р. Сліпий як митрополит став на чолі греко-католицької церкви. Після вигнання німецьких окупантів із м. Львова він продовжував проводити свою антисовєтську

діяльність, спрямовану проти заходів Совєтської влади, продовжував зв'язки з українсько-німецькими націоналістичними бандами.

Чарнецький М. О. визнаний винним у тому, що він, являючись єпископом греко-католицької уніятської церкви, брав участь у антисовєтському конґресі (Польща), організованому Ватиканом, після чого роз'їжджав по ряду країн (Фінляндія, Англія, Бельгія, Німеччина, Франція і ін.) з метою пропаганди його рішення.

У 1918-1919 рр. брав активну участь у формуванні націоналістичної петлюрівської армії «УГА», де проводив агітроботу і закликав до збройної боротьби проти Червоної армії.

У 1931 р. у місті Дубно Чарнецьким була створена духовна семінарія, кадри якої вербувались головним чином з української націоналістичної білої організації. У цій семінарії Чарнецький готував священиків для проведення антисовєтської роботи на території СССР.

У 1939 р. після возз'єднання західних областей України з УССР, під керівництвом Шептицького на нелеґальному зібранні єпископів Чарнецький був призначений екзархом греко-католицької церкви Волині, Полісся, Холмщини, а також – старшим екзархом.

У 1940-1941 рр. під керівництвом Чарнецького кілька разів підпільно скликались наради екзархів, на яких екзархи звітувались про свою антисовєтську діяльність на території СССР.

Чарнецький виступав з антисовєтськими промовами.

Після вторгнення німецьких окупантів у західні області України Чарнецький серед духовенства та населення проводив антисовєтську націоналістичну пропаґанду, закликав до надання всілякої допомоги німецькій армії продуктами харчування, збільшенням продуктивности праці, закликав населення виїжджати на каторжні роботи до Німеччини, розхвалював життя в фашистській Німеччині.

У листопаді 1943 р. брав участь у випуску Шептицьким так званого «Спільного послання» до духовенства та віруючих, в якому народ закликався до припинення боротьби проти німецьких окупантів, а українсько-німецькі націоналісти – до консолідації своїх сил і підготовки активної боротьби проти наступаючої Червоної армії. Неодноразово відслужував молебні на честь німецької армії, називав її «освободителем» України.

У 1943 р., після виникнення бандформування українсько-німецьких націоналістів, Чарнецький на конференції уніятського духовенства вжив усіх залежних від нього заходів для надання матеріяльної і моральної допомоги цим бандам.

У 1944 і 1945 рр., після вигнання німецьких окупантів із західних областей України, Чарнецький продовжував зв'язки з активними учасниками бандформувань українсько-німецьких націоналістів, вживав заходів для того, щоб зберегти кадри цих банд, у зв'язку з чим рекомендував Сліпому Й. І. зарахувати бандитів слухачами духовних училищ, у своїх посланнях і проповідях продовжував пропаґувати україно-націоналістичні ідеї по створенню «самостійної» України.

Будка М. М. визнаний винним у тому, що він, перебуваючи в Канаді з 1912 по 1928 рр. як єпископ греко-католицької церкви із завданнями Ватикану і ко-

лишнього митрополита Шептицького, збирав різного роду дані політичного характеру щодо комуністичної партії Канади і доносив про це Ватиканові й Шептицькому, серед населення проводив антисовєтську пропаґанду. Під його керівництвом видавалась газета «Канадський українець», він особисто писав до цієї газети статті антисовєтського змісту. Приймав від священиків реферати на антисовєтські теми, коректував їх і поміщав на сторінках газети. Мав тісний зв'язок з урядовими органами Канади, доносив останнім про діяльність комуністичної партії у цій країні, вимагав вжиття рішучих заходів по ліквідації компартії. Перебуваючи в Канаді, Будка брав активну участь у створенні націоналістичних воєнізованих формувань «Січ», «Лісова дивізія» і ін., метою яких була підготовка молоді до збройної боротьби проти Совєтського Союзу. За завданням Шептицького організував серед населення збір грошових коштів для надання допомоги главарям-еміґрантам українсько-німецьких націоналістів: Петрушевичеві, Мельникові, Коновальцеві і ін., під виглядом, ніби гроші призначені для «бідного Івася».

Будка брав участь у 10-15 різноманітних націоналістичних антисовєтських організаціях.

У 1939 р., після возз'єднаня західних областей України з УССР, Будка працював викладачем на нелеґально створених курсах по підготовці священиків-уніятів для роботи в східних областях України.

За завданням українсько-німецької націоналістичної організації УЦК у м. Львові Будка писав звернення до населення, закликав надавати матеріяльну допомогу і німецьким окупаційним властям. За завданнями німецьких окупаційних властей і за вказівкою митрополита Шептицького Будка керував богослужіннями у м. Львові по так званих «жертвах большевицького терору».

У 1943 р. разом із Сліпим служив молебень дивізії «СС-Галичина» й у своїй проповіді закликав солдат цієї дивізії до активної збройної боротьби проти партизан і Червоної армії, за що одержав подяку від командування німецької армії. Являючись українським націоналістом, серед духовенства й населення проводив пропаґанду за відторгнення України від СССР. Брав участь у підписанні «Спільного послання», у своїх проповідях і посланнях до уніятських священиків вимагав надавати всілякої допомоги бандформуванням українсько-німецьких націоналістів у їх диверсійно-терористичній і повстанській діяльності супроти совєтської влади.

Вергун визнаний винним у тому, що він у 1919 р. добровільно вступив до націоналістичної «Української Галицької Армії» (УГА), де служив у чині хорунжого і брав активну участь у боях проти совєтських військ. У 1920 р., після розгрому Червоною армією УГА, Вергун втік на територію Польщі, а потім у Чехословаччину. У 1927 р. Вергун, працюючи в Берліні священиком-місіонером, підтримував тісні зв'язки з білоеміґрантами і керівниками націоналістичних організацій: Петрушевичем, Коновальцем, Мельником, Скоропадським. За завданням Шептицького неодноразово організовував зустрічі Сліпого з Мельником, Скоропадським і ін. Брав активну участь у націоналістичних організаціях «Громада», «Рідна школа» і ін.

16 серпня 1941 р. Вергун був завербований секретним співробітником СД ґестапо, маючи постійний зв'язок із співробітниками ґестапо Вандеслебеном і Кунцем. За їх завданням Вергун подавав до СД ґестапо політичні характери-

стики на священиків не лише свого приходу, але й православних церков, повідомляв про настрої віруючих, не допускав до церкви осіб-громадян СССР, що перебували на каторжних роботах в Німеччині. Закликав віруючих активно працювати на німецьких окупантів, а про саботуючих доносив у СД.

Про свою шпигунську діяльність у СД гестапо Вергун повідомляв Шептицькому і Сліпому, котрі й санкціонували його діяльність.

Вергун звертався з посланням до духовенства й населення, в якому висловлював подяку німецьким окупантам за «звільнення» України від большевиків та закликав населення надавати всіляку допомогу німецьким військам в боротьбі проти Совєтського Союзу.

У листопаді 1943 р. підписав разом з єпископатом греко-католицької церкви так зване «спільне» послання до віруючих і духовенства, в якому закликав припинити боротьбу супроти німців й надавати всіляку допомогу німецьким військам.

У висновку, складеному прокурором на підставі Закону УССР від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», зазначено, що винність Сліпого Й. І., Чарнецького М. О., Вергуна П. І. і Будки М. М. у вчиненні злочинів, за які їх засуджено, доведена, а тому ставиться питання про відмову в реабілітації.

Заслухавши доповідача, прокурора, який підтримав висновок, просив визнати Сліпого, Чарнецького, Вергуна і Будку обґрунтовано засудженими по даній кримінальній справі, обговоривши доводи висновку, перевіривши матеріяли справи, судова колегія вважає, що зазначені засуджені підлягають реабілітації.

Як видно з матеріялів справи, Сліпому пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочинів, які відносяться до періоду німецької окупації Галичини, а саме, що він входив до складу президії так званої «Ради сеньйорів» та «Національної Ради», створених українськими націоналістами для підтримки уряду Ярослава Стецька, мав зв'язки з аґентурою закордонних держав, видавав та розповсюджував антисовєтську націоналістичну літературу, проводив богослужіння, на яких закликав населення вести боротьбу з Червоною армією (т. І о. с., с. 167).

Отже, суд, визнаючи Сліпого Й. І. винним в організації та в участі в «Українській Галицькій Армії», наступній діяльності на посаді ректора духовних семінарій і академії, співробітництво у виданнях «Мета», «Дзвони», «Нива» до початку Великої Вітчизняної війни, вчиненні інших дій, визнаних у вироку злочинними поза рамками часу, зазначеного в постанові про притягнення як обвинуваченого, вийшов за межі пред'явленого йому обвинувачення.

Крім того, зазначені дії Сліпий вчинив, не будучи громадянином СССР, оскільки перебував на території, що входила до складу інших держав, отже юрисдикції совєтського законодавства не підлягав.

Обвинувачення Сліпого в тому, що він у 1941 р. написав антисовєтського змісту брошуру «Головні правила сучасного душпастирства», у згаданій постанові слідчого теж не значиться. У матеріялах справи цієї брошури немає, зміст її військовим трибуналом не досліджувався.

Щодо обвинувачень в участі у «Раді сеньйорів» Сліпий у судовому засіданні показав, що він дійсно був членом політичної організації, яка називалась «Радою сеньйорів» і поділяла погляди про утворення Галицької автономії. З цих позицій вона підтримала утворений у м. Львові уряд Стецька. Коли в серпні 1941 р. німецькі власті арештували цей уряд, а Галичину включили до складу Генерал-Гу-

бернаторства, він і церковні та політичні діячі вирішили утворити «Українську національну раду», яка б проводила ідею самостійности України (т. 7 о. с., с. 232).

У відповідності із ст. 54-1 «а» КК УССР (в редакції 1927 р.) як зраду батьківщини кваліфікувалися дії, що були спрямовані на шкоду військової міці СССР, його державній незалежності та недоторканості території, зокрема: шпигунство, видача воєнної або державної таємниці, перехід на сторону ворога, втеча або переліт за кордон.

Військовий трибунал у вироку не вказав, за якою саме ознакою дії Сліпого Й. І. кваліфіковані за згаданим законом. А з матеріялів справи видно, що діяльність Сліпого Й. І. у вказаних політичних організаціях жодної із кваліфікуючих ознак цього складу злочину не утворювала, його участь у них була пов'язана із займаною посадою єпископа греко-католицької церкви. Що ж до підтримки ним політичних цілей, пов'язаних із досягненням незалежности України, то ці дії, оскільки не були пов'язані із виконанням передумов, зазначених у ст. 54-1 «а» КК УССР, зрадою батьківщини визнані без достатніх підстав.

Обвинувачення Сліпого Й. І. в підтримуванні зв'язків з аґентурою закордонних країн, як воно пред'явлене органами слідства, дуже неконкретне. Військовий трибунал у вироку вказав, що Сліпий Й. І. підтримував зв'язки з органами СД ґестапо, представники яких Бізанц і Кох проживали в палатах митрополита Шептицького.

Сліпий Й. І. в судовому засіданні показав, що стосунків з Кохом і Бізанцем, які приїжджали у 1938 р. до Шептицького, не підтримував. Кох зупинився в палатах митрополита. Які розмови той вів із Шептицьким, він не знає. Бізанца взагалі не бачив (т. 3 о. с., с. 234).

Свідки Паше-Озерський і Рупп, на чиї показання послався у вироку військовий трибунал, підтверджували, що згадані Кох і Бізанц приїжджали до митрополита Шептицького. А чи Сліпий передавав їм якусь інформацію, і чи вона містила воєнні і державні таємниці, як це передбачено ст. 54-1 «а» КК УССР, докази в справі відсутні.

Посилання у вироку, а потім і в прокурорському висновку, ніби через Паше-Озерського Сліпий Й. І. повідомляв Бізанцові дані про Совєтський Союз економічного, політичного і військового характеру, доказами не підтверджені. Допитаний Військовим трибуналом як свідок Паше-Озерський про передачу ним якихось даних Бізанцові від Сліпого показань не давав.

Щодо обвинувачення Сліпого в проведенні богослужінь, в яких він закликав віруючих до покорности німецьким властям, допускав критичні висловлювання про політику совєтської влади, то його дії в цій частині складу злочину – зради Батьківщини також не утворювали.

Визнані судом злочинними дії Чарнецького М. О. від 1918-1919 рр. у формуванні УГА, у створенні в місті Дубно у 1931 р. духовної семінарії були скоєні в час, коли західні області України входили до складу інших держав, і тому юрисдикції совєтського законодавства він не підлягав.

Що ж до його дій, зв'язаних із проголошенням на зібраннях духовенства і віруючих промов, проповідей антисовєтського чи націоналістичного змісту, закликів до населення про слухняне виконання вимог окупаційної влади, то вони за відсутністю кваліфікуючих ознак, зазначених у ст. 54-1 «а» КК УССР зрадою Батьківщини визнані безпідставно.

II.

За таких обставин засуджені Сліпий, Чарнецький, Вергун і Будка по цій кримінальній справі підлягають реабілітації як необгрунтовано засуджені.

На підставі наведеного, керуючись ст.ст.I,7 Закону Української РСР від I7 квітня I99I р. "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні", судова колегія,-

у х в а л и л а :

Висновок заступника Прокурора УРСР визнати безпідставним.

Визнати, що Сліпого Йосипа Івановича, Вергуна Петра Івановича, Чарнецького Миколу Олексійовича і Будку Микиту Михайловича за вироком Військового трибуналу військ МВС Українського округу від 6 червня I946 р. засуджено необгрунтовано і що вони згідно ст.I Закону УРСР від I7 квітня I99I р. "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" підлягають реабілітації.

Головуючий - Селіванов М.П.

Члени суду - Роденюк Ю.А., Ковтун Л.М.

Згідно: Відділ Верховного Суду України ЛОБКУН Л.М.

7рк

Як встановлено військовим трибуналом, Чарнецький у збройній боротьбі проти Червоної армії в складі формувань УПА, ОУН участи не брав. А те, що ідеологічно його погляди були антисоціялістичними, він як єпископ греко-католицької церкви поділяв погляди націоналістів, у проповідях і посланнях підтримував їх, то такі дії за відсутністю кваліфікуючих ознак, перерахованих у ст. 54-1 «а» КК УССР складу злочину не утворювали.

Будці М. М. постановою слідчого пред'явлено обвинувачення в тому, що він у період німецької окупації України був активним учасником ОУН і був зв'язаний з націоналістичним підпіллям, проводив антисовєтську роботу, а в 1943 р. разом з іншими єпископами греко-католицької церкви підписав звернення до віруючих антисовєтського змісту (т. 6 о. с., с. 49).

Отже, ряд обвинувачень, які зазначені у вироку, про його діяльність у Канаді в період з 1912 по 1928 р. в якості єпископа греко-католицької церкви, роботу в 1939 р., після возз'єднання західних областей України з УССР, викладa-

чем на нелеґально створених курсах священиків-уніятів, є виходом за межі пред'явленого йому обвинувачення.

Обвинувачення в тому, що за завданням націоналістичної організації УЦК у м. Львові писав звернення до населення, закликаючи надавати матеріяльну допомогу німецьким окупантам, яке зазначене у вироку, Будці органами слідства теж не пред'являлося.

Що ж до обвинувачень у тому, що Будка М. М. як член митрополичого капітулу уніятської церкви проводив антисовєтську діяльність, то вони не конкретизовані за часом, місцем, іншими обставинами, тому військовий трибунал їх теж істотно трансформував, вказавши у вироку, що Будка М. М. керував богослужіннями у м. Львові по так званих «жертвах большевицького терору», а в 1943 р. відслужив молебень дивізії «СС-Галичина», а також, що у своїх проповідях і посланнях вимагав підтримки націоналістичним формуванням. Дії Будки М. М. в цій частині складу злочину – зради Батьківщини не утворювали.

Вергунові П. І., відповідно до постанови слідчого від 5.03.1946 р., пред'явлено обвинувачення в тому, що він брав активну участь у боротьбі за створення української самостійної буржуазної держави, підтримував зв'язки з націоналістами, які втекли із Західної України до Німеччини, інформував Шептицького про діяльність націоналістичних груп, які існували в Берліні, а також як апостольський візитатор Ватикану уніятських парафій в Німеччині проводив його політику (т. 7 о. с., с. 41).

Як видно з матеріялів справи, Вергун громадянином СССР не був, як священик-місіонер і папський візитатор свою діяльність проводив за кордоном, його арештовано в Берліні, де він постійно мешкав, засуджено як особу без громадянства. Отже, діяльність Вергуна, яку судом визнано як злочинну, юрисдикції совєтського законодавства не підлягала.

Тому його засуджено безпідставно за службу в 1919 році в Українській Галицькій Армії, за зв'язки в 1927 р. з білоемігрантами та керівниками націоналістичних організацій, а також за співробітництво із СД ґестапо.

Ні з постанови про притягнення як обвинуваченого, ні з вироку військового трибуналу не видно, які ж саме дії Вергуна П. І. підлягали кваліфікації саме за ст. 54-2 КК УССР, якою встановлювалась відповідальність «за збройне повстання або вторгнення з контрреволюційною метою на совєтську територію озброєних банд, захоплення влади в центрі або на місцях з тією самою метою і, зокрема, щоб силоміць відірвати від Союзу ССР і окремої союзної республіки будь-яку частину її території, або розірвати укладені Союзом ССР з іноземними державами договори».

У матеріялах справи даних про скоєння Вергуном П. І. цього злочину немає.

Судом Сліпий, Чарнецький, Вергун і Будка визнані винними ще й в тому, що вони взяли активну участь у організації дивізії «СС-Галичина», виступаючи з богослужіннями перед відправленням на фронт і на боротьбу з партизанами.

Однак, як видно з матеріялів справи, жодному з них це обвинувачення в постановах про притягнення як обвинувачених не пред'являлося, тобто військовий трибунал у цій частині вийшов за межі пред'явлених обвинувачень. До того ж, ті дії засуджених, про які згадується у вироку, а саме проведення богослужінь з участю військовослужбовців цієї дивізії, організацією військового формування визнати неможливо.

Виходячи із сукупности зібраних у справі доказів, судова колеґія вважає, що Сліпий, Чарнецький, Вергун і Будка за вчинення контрреволюційних злочинів військовим трибуналом засуджені безпідставно, а репресію до них застосовано як до керівництва греко-католицької церкви з політичних мотивів.

За таких обставин засуджені Сліпий, Чарнецький, Вергун і Будка по цій кримінальній справі підлягають реабілітації як необґрунтовано засуджені.

На підставі наведеного, керуючись ст. ст. 1, 7 Закону Української ССР від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», судова колеґія, –

ухвалила:

Висновок заступника Прокурора УССР визнати безпідставним.

Визнати, що Сліпого Йосифа Івановича, Вергуна Петра Івановича, Чарнецького Миколу Олексійовича і Будку Микиту Михайловича за вироком Військового трибуналу військ МВС Українського округу від 3 червня 1946 р. засуджено необґрунтовано і що вони, згідно ст. 1 Закону УССР від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», підлягають реабілітації.

Головуючий – Селіванов М. П.

Члени суду – Рощенюк Ю. А., Ковтун Л. М.

❑

Роман В. Кухар

В пам'ять оперного героя Юрія Кипоренка-Доманського
(1888-1955)

За похмурого, суспільно-підневільного буття, під час першої московсько-совєтської окупації Західної України, у Львові в 1939-41 рр. чи не єдиною розвагою у трудному й небезпечному кожночасному побуті були мої заняття, студента університету ім. Івана Франка, в музично-драматичному відділі місцевого Музичного училища (колишнього Музичного Інституту ім. Миколи Лисенка). В тому часі я, двадцятирічний, готовий здобувати своє місце під сонцем юнак, мав уже за собою досвід соліста колишнього гімназійного хору Філії академічної гімназії під диригуванням проф. Володимира Козака та університетського хору під керівництвом магістра Дем'яна Гандзія. Там же, в університетській авлі, або ж у Колегіюм Максімум доводилось мені часто виступати з індивідуальними сольними точками при різних офіційних нагодах (ювілеїв Т. Шевченка, І. Франка, олімпіядах). До концертно-оперної діяльности співака готувала мене з 1939 року відома артистка-співачка, доцент Львівської державної консерваторії, племінниця Соломії Крушельницької, Одарка Бандрівська. Не раз, у присутності своєї тітки, славної світової оперної примадонни, яка прислухалась на лекціях до виконання Одарчиних елевів, висловлюючи тут і там свої поради, Бандрівська заохочувала мене триматись за всіляку ціну вокального мистецтва, мовляв – зі співу влаштуєте собі краще життя, ніж з вашої філології, особливо в теперішніх непевних умовах побуту. Достойна гостя, якій воєнні дії перешкодили вернутись після концертної поїздки в батьківщині до Італії, підтверджувала зауваження моєї вчительки, додаючи – добрих тенорів небагато, у вас же надійний голос. Тоді я й не знав, хто ця таємнича пані, що до мене говорить! Подумки рішав про себе – співати буду, але своєї філології не зречусь.

Юрій Кипоренко-Доманський

Під умілим доглядом Одарки Бандрівської почав я ставити перші професійні кроки соліста у Львівських радіопередачах і академічних опер-

них виставах, наприклад у Лисенковій «Різдвяній ночі» й Вечоровому «Вільному стрільцю», водночас продовжував я студії в університеті й Державній музичній академії, і моїм тогочасним співочим ідеалом був характерний, етичний тип героїчного тенора в операх (музичних драмах) Вагнера «Парсіфаль» і «Лоенґрін», подекуди й у інших операх, як от в ролях Радамеса, в «Аїді» Верді, Каварадоссі в «Тосці» Пуччіні, Андрія в «Запорожці за Дунаєм». Оперні сили у Львові в тому часі (1939-41 рр.) не належали до кращих, такі місцеві солісти-тенори як Фішер, Шраґер не могли заімпонувати, супроти чого доводилось виключно за допомогою звукозаписних платівок з наспівами Карузо, Джілі, Батістіні шукати собі зразків мистецького вокального виконання.

Ось чому й гостинні виступи артистів-співаків Київського академічного театру опери й балету у Львівському опернім театрі в 1940 році сприйняв я з особливим хвилюванням – от від кого можна було тоді належно повчитися. Як виявилось, я не розчарувався, навпаки, виступи наших майстрів співу в концертах і декількох операх, в «Аїді», «Кармен», «Піковій дамі», викликали загальне захоплення львівської публіки. Бо й неабиякі співочі сили, народні артисти УССР Михайло Донець, Юрій Кипоренко-Доманський, Марія Литвиненко-Вольгемут, Іван Паторжинський, Іван Шведов, Оксана Петрусенко, Зоя Гайдай, заблисли тоді на львівській естраді й оперній найбільш сцені. З усіх мистців полонив мене (звичайно – адепта тенорових оперних партій) богатир співу Юрій Кипоренко-Доманський. В ньому вперше відчув я справжнє втілення геройської сутности ведучої в опері партії тенора. Могутній вираз мужнього, гідного виступу характеризував його вокальну блискучу передачу співака-лицаря. В цілому, вирівняна голосова емісія від низів до середніх регістрів і вище, з потужними золотими верхами опановувала велику оперну залю, голос Кипоренка лунав понад усі інші, дзвенів повнозвучно, сливе баритоново в усій тональності, не звужуючись лійкуватим способом у найвищих тонах, а розливаючись натомість широкою сяйливою течією, наче сріблиста річкова повінь в розлогому просторі. І найміцніші тенорові голоси з деяким трудом змагаються за рівномірну співзвучність у дуетах, терцетах, ансамблівках з вищою на одну октаву сопрановою тесситурою. Не так у Юрія Кипоренка-Доманського. Його переможні блискучі верхи Радамеса в «Аїді», Германа в «Піковій дамі» домінували постійно над іншими індивідуальними голосами і над цілим хором та оркестрою. Такого унікального, богатирського співу оперного героя я ніколи доти в батьківщині ані згодом в Європі й Америці не чув. А доводилось слухати в різні часи не одного славетного оперного тенора, серед них Михайла Голинського й Ореста Руснака на батьківщині, Юссі Бйорлінґа, Маріо дель Монако в Метрополітальній опері в Нью-Йорку, Маріо Лянца в кінофільмі «Великий Карузо», згодом Паваротті й Домінґо в різних концертах, проте ні одному з них не зрівнятися голосово з нашим лицарським тенором. Кипо-

ренко-Доманський безсумнівно, гадаю, став би ідеалом геройського виразу на світових оперних сценах, якщо б він у розквіті свого таланту мав доступ до них. Ще найближчим до якости його голосового волюмену був шведський ваґнерівський тенор Сет Свангольм, який у 1940-50 рр. виступав на сценах Віденської державної опери і Нью-Йоркської Метрополітальної опери в безконкуренційних ролях Зіґфріда й інших героїв Ваґнерових музичних драм, включно з циклом «Перстень Нібелюнґів».

Насамкінець годиться привести, за «Словником співаків України» Івана Лисенка, загальну характеристику співочого виконання Юрія Киporенка-Доманського: «Він володів дуже сильним голосом благородного тембру, широкого діяпазону – справжнім героїчним тенором. Його виконання відзначалося пристрастю, експресивністю. Найбільшої сили й виразности досяг він у драматичних і героїчних партіях, Радамеса («Аїда»), Отелло (в тотожної назви опері Верді); Каніо («Паяци» Леонкавалло); Лоенґріна, Тангойзера (Ваґнера); Ґермана («Пікова дама» Чайковського) та в інших великих операх, включно з українською оперною клясикою (Андрій в «Запорожці за Дунаєм», Андрій в опері «Тарас Бульба»)».

Славний Юрій Кипаренко-Доманський був неперевершеним світочем геройського стилю в універсальному й українському оперному мистецтві. Він вірно служив українському народові на сценах Київського, Харківського, Одеського, Львівського та інших оперних театрів як ведучий артист-співак, а згодом як видатний педагог вокального мистецтва в Київській консерваторії. ❑

Микола Шатилов

Леонід Осадчук, який працював письменником

Гуморист – людина найчастіше невесела. А при лихій годині і поготів. Не був і Льонечка винятком. Однак усміхатись до кожного стрічного – це в мене його звичка. Запозичена. Вступивши на філологію за другим чи третім наворотом, я довгенько не йняв віри, що став нарешті повновартим студентом. Усе чекав: ось-ось витурять, а тим то і вигляд мав принагідний.

А поряд шмигляв коридорами мій верстак, але старший за студентським віком, загальний пестій і красень Льонечка. Тоді ще Осмоловський, не Осадчук. Дідовим прізвищем він почне підписувати перші оповідання, а згодом і паспорт перемінить на Осадчука. Але в ту пору колотився Льонечка з п'єсою і – з недбало, по-акторськи, розстібнутим комірцем під гожою краваткою, з ріжком білого носовичка у кишеньці – щедро дарував усміхи. Усім. Аж до Макара Легавки, нашого булдожистого професора. Я Льонечці потай заздрив і, поклавши перейняти його манери, дещо таки перейняв. Правда, булдоґам осміхатись не навчився. А Льонечка й це умів.

Уміння не природнє, а викохане. Як і вміння ґречно вклонитись, тактовно примовчати, а чарку, хоча й горить душа, не допити. Походив Льонечка з шляхетної, як той каже, родини. У покоях солідної, на Фанинському провулку, кам'яниці лад давала ще стара Осадчукова. Аж така пасторально вкраїнська бабуся, що мимохіть спадали на пам'ять персонажі Нечуя. Про них нагадувало й півтора-два десятки полотен її чоловіка, небіжчика Сергія Осадчука, досить знаного перед війною харківського маляра. Незлі первотвори і знамениті копії – Васильківський, Пимоненко... Тьмаво полискували визолочені баґети, й не знати було, що спричинило їхню тьмавість – час чи сталий присмерк покоїв, затінених буйними тополями.

Без кінця-краю наражаючись на возвеличене і поширюване совєтське хамство, Льонечка завше приказував (по трьох, як оце написано, крапках): «... а я, панове, з сімнадцятого століття». Гаразд, але чому не з котрогось іншого -надцятого? Можливо, з вини милого йому Мольєра. Блукаючи очима по робітні, де все, здавалось, сприяло творчій праці, Льонечка присягався, що напише ще своє «Весілля Фіґаро».

Проте не написав і «Весілля в Малинівці»*.

Самопевність його була так само плодом старосвітського виховання, яке змушує не виносити на люди свої дошкульні місця. А Льонечка був страх який непевний себе й крім тем і сюжетів знай шукав за напарниками по перу. Ми з ним і заприятелювали на цьому ґрунті. Давши спокій тіні Жана-

* Широкославна оперета харківського драматурга Леоніда Юхвида.

Баптіста Мольєра, він одначе не зрікся думки позмагатись з Леонідом Юхвидом і заходився коло музичної комедії. Моє завдання полягало в тому, щоби забезпечити комедію віршованими текстами майбутніх арій.

Знайшовсь і композитор.

На той час у харківській Опереті йшла вистава «Пальмовий Острів». На афішах, угорі: музика К. Бенціяновського, а насподі – головний диригент Климентій Бенц. І в дужках – Бенціяновський. Кращого годі й жадати: і компонує і театр, уважай, під ним. Кров з носа треба знайомитись.

Просто з вулиці, з Благовіщенської, й подалися.

Спитавши «до кого?», пораїли нас зачекати. На пробі маестро. З оркестрою. Потинявшися безлюдним фойє, шурхнули до темної й теж безлюдної залі. Присіли в останньому ряді, під ложами амфітеатру. Звідти, коли проба закінчилась, і постерігали дещо досить кумедне. Обернувшися, диригент підстрибнув, зіперся черевцем на бар'єр оркестрової ями, перекинув коротеньку ніжку і хвацько зіскочив до залі. А навстріч йому вже прямувало двійко ошелешених власним нахабством дженджиків. Бенц не виказав щонайменшого подиву. Повівся як з давніми знайомцями та, ніяково посміюючись (клятий бар'єр!), розповів, що жінці невтямки, де він обриває ґудзики з камізельки.

У товаристві Бенца та його жінки, колишньої опереткової актриси, збігло по тій зустрічі немало погідних вечорів. Обговорювали, сперечалися, разом вигадували. Уже й друга дія була готова, уже, торкаючись рояльної педалі подертим капцем, награвав Бенц уривки свіжих мелодій, коли витівка враз усім набридла, й діло не вигоріло.

Відтоді не співпрацював я з Льонечкою. А він, закинувши п'єси, взявся до прози. Звісно, з напарником. З Аркадієм Ініним, людиною достеменно сімдесятих, і не котрогось, а двадцятого століття. Практичний і пробивний, Інін добре знався на літературній коньюнктурі, легко поступався принципами, щоби побачити своє ім'я на палітурці, на афіші, з-поміж титрів. Видавши спільну з Осадчуком книжку гуморесок, отаборився він у Москві, де швидко вийшов на обласканого успіхом сценариста.

Писав Льонечка тепер сам, але коротенькі й смішні оповіданнячка друкував за двома прізвищами. Книжки – другу, третю – так само: «Аркадій Інін, Леонід Осадчук». Зрідка навідувавсь Інін: по харківський договір, по харківський гонорар. А ще – підтримати співавтора. Проте тільки на дусі. Ніколи з гонорарів московських. Ніколи не з'явився Льонечка і в титрах інінських широко розголошених фільмів.

Несправедливість така нітрохи його не бентежила. У п'ять пучок узявши перо, клав і далі на папір рядки круглих, уліво нахилених буквочок. Здобутися на друкарську машинку... Льонечці і в голові не зароювалось. З літами, перейнявшися знеохотою до всього матеріяльного, навчився удовольнятися малим. Наука, що дозволяла зводити кінці з кінцями. Підзаробляти пропаґандивними брошурками не умів. А може, й умів, але гидував. Жив тільки з красного письменства. Як на провінцію, неймовірне зухвальство.

Він і заявляв зухвало: «Я працюю письменником!». А до Спілки письменницької з трьома збірочками на двох не приймали. А газет у місті – чотири. А часопис один – «Прапор». Та Льонечці цілком вистачало. З публікацій в обласній жалюгідній періодиці тішився наче потрапив на сторінки періодики столичної. До речі кажучи, якраз туди не мав він найменшого бажання потрапляти. Ставлення до друкованого слова було в нього вельми своєрідне: головно, щоби прочитали написане (без конечного для абсолютної більшини писців – мною). Певен, що в котромусь -надцятому столітті Льонечка волів би друкуватись анонімно. Та совєтська доба не визнавала анонімної літературної творчости. Про гумор що й казати. Доба воліла, щоб усе було за підписом, як слідчий протокол.

А коли вже так, то з найбільшою приємністю підпис «Л. Осадчук» сприймав Льонечка у «Прапорі», в Юрка Стадниченка, добрячої душі, ніжного лірика й редактора, який царався хахляцько-«перчанського» гумору. Осадчука Стадниченко пригортав. Та не завше й він спромагався зарадити. Бувало, що безневинна гумореска, поблукавши цензурними лябіринтами, поверталася без таємничої позначки БЦ. Льонечка не робив сцен, не кляв пришелепкуватих цензорів, не зганяв серце на «прапорянах». Вислухає мовчки та й потягне до хати, на Фанинський, де мешкав уже сам-душею, потягне, щоб і далі працювати в мерзоті запустіння донедавна затишних покоїв.

Виглядало, колись то, а коли саме ніхто так і не дізнався, він гаразд усвідомив, що «веселий цех» – виробництво небезпечне, що там, як вугільний пил легені, повсякчас вийдатиме душу порох на табаку стертої гідности. А усвідомивши, приймав це як незникоме, професії притаманне зло.

Він і пороги харківського видавництва топтав зі звичною байдужістю, наче виконував службовий обов'язок. Рік-річно, бо кожен рукопис валявся по тамтешніх шухлядах аж поки зажовкне папір. За всяку ціну пропхати, це було понад його сили. Поради, хай які практичні, уларемнював започаткованою трьома крапками фразою: «... а я, панове, з сімнадцятого століття». Була ще одна розхожа, що, навпаки, кінчалася так само значливо. Спитаєш: «Як там книжка? У пляні?», й Льонечка відказує сценічно виразистим баритоном: «Рафа пообіцяв...».

Рафа, син письменника і мандрівника Якова Кальницького – Рафаїл, редактором був, що називається, від Бога. На таланти мав нюх, а головно, не боявся за талант воювати. Боєць, а з вигляду не скажеш. Збезножів іще змалку й тяжко носив на милицях громіздке, з великою кудлатою головою, тіло. А сидить за робочим столом, у видавництві чи вдома, де йому почасту начальство дозволяло працювати, не скажеш, що каліка. Дотепник, смішко, веселун! Та випадали дні, коли начальство не дозволяло. Один з таких і став для Кальницького останнім. Обговорювали, тобто, як завше, скорочували коштом позаспілчанських авторів, видавничий плян. По зборах Рафа помер. Серце! Чию долю, як завше, від щирого серця він тоді боронив? Іди знай! Але я знаю достеменно, що без Рафаїла Кальницького Льонечка навряд чи став би Леонідом Осадчуком.

Оте визначальне «без» Кальницького стосувалося великою мірою, а меншою – багатьох інших Льонеччиних симпатиків. Кого тільки з-поміж них не було! Мистці всіляких мастей – тож пак! А ще – сантехніки, лікарі, таксисти, науковці, продавчині, бібліотекарки, конюхи, викладачі, міліціонери, кримінальники... Тримав спілку з людьми не лише всіх соціяльних, а, як бачимо, й антисоціяльних прошарків. І, уявіть собі, ніде злобителів не мав. Усвідомлюю, що таке уявити годі, але за яких тридцять років приятелювання про жодного злобителя від Льонечки не довелося почути.

На користь його незмірено приязного наставлення до знайомих і знайомих-не-надто промовляло й те, що, хай де ви з ним здибувались, ішов він завжди не по щось, а до когось. До Бенца, до Рафи... А коли стрів його поблизу Сумського базару, чимчикував Льонечка «до молдованина». У моторного, з безвиводною бочкою, південця дешеве вино точилося від рання до смеркання. Пам'ятаю, молдованин зажив неабиякої слави у спраглих харківців. А Льонечка, як сам зізнавався, був «з їхнього факультету».

Під базарною брамою порівнялися з непримітним, здавалося б, хлопакою. Проте викривала його блідота. Та, яку ні з чим не сплутаєш. Та, яка розвіювала сумніви щодо недавнього перебування хлопаки. «Зіґ гайл, Льонько!», – чомусь німецькою привітався він. «Но пассаран, Валюнчику!» – чомусь еспанською відповів Льонечка. І я подумав, що ці двоє знають один одного з дитинства. Так і вийшло. «З Валіком, – пояснював Льонечка, – м'яча ганяли. Перед тижнем відкинувся. З критки. По третій ходці».

На часі й мені пояснити, що по війні Фанинський провулок відмежовував заможненькі квартали паркової зони від злиденяцьких халабуд Саржиного Яру і Павлового Поля, де вбивалася в піря ціла ґенерація харківських уркаганів і раклів. З нею вбивався і Льонечка. З цього й рясніла його вишукано інтеліґентська побутова мова жарґонними словечками. Уся совєтська інтеліґенція залюбки вживала кримінальне арґо. В будь-якій науковій установі «по-фені ботали» частіше ніж в етапній камері. Та в Льонечки це виходило по-своєму. Наче в аристократа, що перевиває балачку французькими слівцями.

Був у нас і спільний із Саржиного Яру товаришок. Наїзник – і наїзник удатний – Павло Куров. Зійти на слизьку стежку, що кінчалася романовою хатою, завадили йому коні. Воронці, гнідки, дереші... День-крізь-день пробігали вони піді мною. День-крізь-день з вершечка гіподромної вежі, із утрибіч заскленої комірчини, що, як удавні, звалася альтанкою, спостерігав я алюри буланих, рудих, солових...

Посада є така – наглядач за тренінґом коней.

До вежі, на верхотуру, частенько приходив Льонечка й частенько до білого жару розжарював Курова, називаючи, приміром, вороного Дренажа, Павликового любленця, чорним жеребцем. Лексики кіннотчиків так таки і не засвоїв та й взагалі не становив себе знавцем. Тільки й того, що годинами дивився на соковито смарагдове або незаймано біле поле. А навкруг поля верстовою, як удавні, доріжкою бігли вони – коні.

Уживши погордливе «тільки й того», я, перепрошую, помилився. Забув, що сам, аби не переймавсь Льонечка піддрочками, потішав його сентенцією шведського графа, славного кіннозаводчика, який – за давніх іще часів – глаголів: «Щоб любити коня, зовсім не обов'язково на ньому їздити. Досить дивитися на нього й думати про нього». Умлівши від захоплення, Льонечка вмить відгодився афоризмом нашого краянина, гумориста Аркадія Аверченка: «Прагнете спізнати життя – ідіть на гіподром».

У Празі, блукаючи Ольшанським кладовищем, стаю перед занедбаним Аверченковим гробочком, і споминається Льонечка. В Ольшанських просадах і дорозумівсь я, чому вабив його гіподром.

Під дашком альтанки висів укритий патиною дзвін, голос якого напевне чув іще гнідий Ґалтімор. А долі видніла трибуна, з лавок якої стежив за бігом леґендарного Ґалтімора, може, ще й сам Аркадій Аверченко. Усе, що мало відношення до рисистих перегонів, притягувало наче маґнетом епітети «старий» або «давній». Світ коней, а заразом і пов'язаних з ним людей, які й відстань вимірювали верствами, жив з вірою у предковічні – а інакше не міг – істини: статі, порядок*, баскість. Потрапивши в цей чарівний без брешеш світ, ви абстрагувалися від ницого повсякдення. Льонечка з отим «а я, панове...» почував себе на гіподромі саме в тій добі, якою снив.

Він не кохався в конях, але перегони полюбляв, і перегонова братія його полюбляла. Не дається на очі який тиждень, і Мишко Плужник, зоотехнік, кремезний, без жодних сантиментів чолов'яга, спитає: «Слухай, а де це Льонечка запропав?». Відкажеш машинально, що не наймався він сюди, Мишко зітхне: «З ним теє... Йй-бо, веселіше». А Льонечка, мастак на анекдоти, душа компанії, не був уже ані душею, ані мастаком. Та ба!

Твердити, що він геть закинув брежнєвсько-чапаєвські або жидівсько-вірменські сміховини, значить, зазнаки брехати. Розповідав їх і далі. Проте в манері, як на записного гумориста, вельми дивній. Анекдотичний сюжет оздоблював безліччю життєвих подробиць, і побрехенька набувала моторошнуватого забарвлення.

Прийшов якось хмара хмарою. Аж чорний на виду. Каже, що хотів уночі повіситись, але совєтська – дякувати їй – влада зашкодила. Перше, що заходить до голови: щось таки наброїв у себе, на Фанинському, а сусіди візьми та й приклич міліцію. Припускаю бачно: «Менти?». – «Агов дров! – гарячкує Льонечка. – Запишіть або запам'ятайте, як радить Павлик Куров, у нашій країні повіситись не дадуть. Господарство пляновe! Потрібно що? Віріовка! А її, може, сукано в останньому кварталі, останнього дня місяця і на третій зміні. Де, скажіть з ласки своєї, ґарантія?».

Править теревені, а душа, бачу, не на місці. Здогадатись не важко: чергова драма. Особиста. Чергова тому, що й жінки Льонечку любили.

А він знай бурлакував.

---

* Загальний рівень підготованости коня до перегонів.

Прихильність до самоти походила, гадаю, з фатальної прихильности до попервах імовірного, а згодом аксіоматичного висновку, що починався трьома крапками.

Любови – за його, звісно, мірками – пересічної Льонечка дозволити собі не міг. З принципу. Замилювання дівчиною, молодицею, а потім і літньою жінкою на любов обертав – принцип. До судньої дошки! Чи дивно, що любов показувала несьогосвітньо? Чи дивно, що в родині тієї жінки всі – з чоловіком укупі! – Льонечку радо вітали? Чи дивно, що насмілювались і поміч запропонувати?

Він гостинністю не зловживав, а пропозиції нехтував.

У міжчасі, велося йому не з медом. Інколи так, що й ворогові побажати – гріх. Та ворогів, як відомо, Льонечка не мав, і гроші вірили йому охоче.

На вічне віддання.

А питається знічено: «Почекаєш? Мені ось-ось заплатять!», позичайли відказують однаково. З куровською тактовною недбалістю: «Кинь, Льончику! Які борги? Забуто і списано».

Дякував уклінно. По-своєму, по-осадчуківськи.

«Ось-ось», на яке Льонечка нелукаво посилався, могло тривати і тривати. Копійка тепер капала зрідка. Примістити смішне оповіданнячко в газеті ставало дедалі важче. Одно, що «колективні пропаґандисти» совєтської влади, яка дихала на ладан, сміятись намагалися щонайменше, а друге – мабуть, найголовніше – змінилося покоління газетярів.

Рештки загумінкової богеми, яка встигла зформуватись за короткої відлиги, тієї богеми, з крови й кости якої був Льонечка, час розпорошив без жалю. Вкоротили собі віку, з кругу спилися або світ за очі забігли – подалі від ненависної ідеології.

Льонечка мав до діла з породою, виведенням якої марно займалися большевики. Та під завісу, певен, їм таки пощастило: покоління вісімдесятників – здебільшого чистокровні sovieticus. Страхітливий суржик забісованого комсомольця з американським клерком. Для цієї гендлярської публіки незагреба Льонечка був чужак, гість з того світу. Принеси він хоч і переписаного своїм круглявим почерком Аркадія Аверченка, все одно б відкинули: «Не прохонже!». Бо хто приніс? «Знов отой... Осадчук. П'яничка, прошак, канюка».

Літературний побут як такий знає випадки, коли ставлення до автора поширюється на його твори. Та не знає їх побут літературної провінції. Там – не випадок. Там – закономірність. А загалом беручи, є в літературній провінції чимало прикрих закономірностей. Найприкріше, можливо, що її творчо-інтелектуальні припливи вочевидь поступаються аналогічним відпливам. Талант, обравши за сталий осідок провінцію, рано чи пізно залишиться сам-на-сам з оточенням, яке таланту того не гідне.

Льонечка, який завше мав десятки приятелів і без ліку товаришків, що не потрапляли під категорію «оточенння», знагла виявив, що не потрапляє – один. Відкриття, нічого не скажеш, сумне. За будь-яких обставин. Тоді на-

віть, коли ще й гадки не маєш, що прядеш на тонку. Та було б іще сумніше, якби тим одним виявився не Віктор Свірський, університетський Льониччин однокашник. Віктор багато в чому скрасив останок його невідрадних днів.

Не літератор, не актор, Свірський знав одначе всього потрошки і, сприймаючи мистецтво з богобійним трепетом щирого аматора, був хоч і білямистецькою, але світлою постаттю, без яких не обходяться ні література, ні театр.

Заощаджуючи на трамваях, Льонечка піхотою теліпався через усенький Харків, щоби засісти у тісній кухоньці, де в разі потреби можна було підночувати на зсунутих стільцях, і в балачках із Свірським підзаряджав батареї осадчуківського гумору.

А може, все стояло простіше. Може, вабила Льонечку тісна кухонька зовсім з іншої причини. Може, відчував, що господареві дорожчою за письменницький хист Леоніда Осадчука є людська обдарованість Льонечки. Та, яку сам він прикривав задирливою маскою: «...а я, панове, з сімнадцятого століття».

У Свірського чув я востаннє, як Льонечка, пальцями вибиваючи такт по краю стільниці, співав «Пісеньку картографа». Свою пісеньку. В пору загального захоплення бардами, здивований («Це ж просто робиться!»), заклався, що напише не гірше. Назавтра приніс і слова і мелодію, які бардівським анітрошки не поступалися. А ще був у нього чудовий ліричний віршик, написаний так само – на парі. Доводив, що поет – не пам'ятаю вже який – не вартий нашого захвату. Перший рядок запав мені в голову. Та так, що Льонечка розщедрився: «Бери! У хазяйстві придасться». Довго я лагодився рядочок отой пожити, але не пожив. Ниньки – запізно. Згадуючи Льонечку, повторюю подумки: «Захворіти б оце несерйозно...».

Оповідка добігала кінця, коли я зауважив, що всюди в мене цей пестливо-зменшувальний наросток. Поклав виправити, та поклавши, лишив як є. Нема ради, всі зверталися до Леоніда Осадчука саме так. Можна дошукуватись, чому: любов, зневага, поблажливість?.. Можна, але я не годен, бо видається: кожен з нас підсвідомо натякав, що не доживе він того віку, коли Льонечкою кликати ніяко.

Він не дожив. Помер Льонечкою.

А я й досі не позбувся враження, що – загинув.

... Прощаємось на котромусь з харківських перехресть. Поглянув услід – і черконуло по серцю жалем. Черевики! Скривлені. З начисто стертими підборами. Злидні? Авжеж. Та злидні за живе не зачеплять. Діло звичне. По серцю черконуло те, що зненацька побачив Осадчука чужими очима. Поетовими. Тими, що з-поміж ведених на смерть українських хлопців узріли: «Передній, мабуть, ходив – так човгав: черевики скривив».

Прага.

❑

Анізія Путько-Стех

У пам'ять єпископам і священикам-мученикам Української Греко-Католицької Церкви

(Частина II)

Перша частина друкована раніше (Визвольний Шлях, Кн. 5, 2001), це зібрані світлі імена замордованих у 1940 роках XX століття українських єпископів і священиків з українських етнічних земель Закерзоння.

У другій частині хочу донести до відома шановних читачів імена українських єпископів і священиків репресованих по тюрмах і таборах.

У період 1940 років XX сторіччя через українські етнічні землі Лемківщини, Бойківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя перекотилася навала большевицької і німецької окупацій, а відтак рішенням Ялтинської конференції землі ті передано у володіння комуністичної Польщі. Кожний з окупантів на свій лад нищив автохтонне українське населення, його інтеліґенцію, культурні і матеріяльні надбання. Ті роки позначені вивозами на Сибір, до Німеччини на примусові роботи, розстрілами, терором, кривавими мордуваннями мирного населення, масовими арештами головно інтеліґенції, в тому числі духовенства, яке завжди стояло пліч-о-пліч з своїм народом.

Трагедію цих земель і її корінних жителів довершила насильна депортація поверх 600 тисяч осіб. З того поверх 450 тисяч до Совєтського Союзу, а других 150-160 тисяч злочинна акція «Вісла», яку у 1947 році здійснила комуністична Польща, депортуючи українців з їх прадідівських земель на колишні німецькі землі, що їх прилучено до Польщі після Другої світової війни, звані «зємє одзискане». Для прискорення асиміляції депортованих розкинули по 2-3 сім'ї в одному селі з забороною міняти місце поселення.

Декретом від 27 липня 1949 року, комуністична влада Польщі позбавила українців права до церковного, громадського та приватного майна, що залишилося на рідних землях. Воно, це майно, стало власністю державного фонду майна Польщі. Таким чином українці втратили культурні і матеріяльні надбання цілих поколінь, які жили на тих відвічних українських землях. До речі цей декрет ніхто ніколи не скасував. Значить, він є чинним для українців у Польщі й сьогодні. Наші святині й сакральні споруди – цінні надбання духовної й національної культури, унікальні пам'ятки архітектури, які належали не лишень Україні, але й загальносвітовій культурній скарбниці – були по-варварському знищені. Зруйнова-

но 346 церков. Більшість з них назавжди знесено з лиця землі. Важко повірити, але цього злочину нищення безцінних пам'яток церковної архітектури доконано в Польщі вже після закінчення Другої світової війни, тобто в мирний час. Ті церкви, які уціліли, були осквернені: їх перетворили на різного роду магазини, склади мінеральних добрив, на стайні або громадські туалети. А ще 245 українських церков захопив римо-католицький клір. З них викинули іконостаси, старовинні ікони, а самі церкви польські ксьондзи пристосували до римо-католицького обряду. Ці адаптаційні зміни, на жаль, відбулися коштом історично-артистичної вартості пам'яток культури. Треба тут сказати, що всі церкви, які належать тепер римо-католикам, є їх власністю. Польська держава передала їм на власність з державного фонду майна. Натомість церкви, які з ласки дісталися українцям (найбільш знищені й осквернені), на жаль, і по сьогодні не є юридично власністю Української Церкви, а надалі залишаються власністю державного фонду майна Польщі.

Акцією «Вісла» було ліквідовано адміністративну структуру Греко-Католицької Церкви, зліквідовано греко-католицькі організації і товариства. Комуністична влада Польщі добре розуміла, що саме душпастирі Української Церкви є не тільки носіями Христової віри, християнської моралі, але й фундаментом національного буття: української мови, культури, обрядовости, традиції та ін. Тому польські органи безпеки арештували священиків, які залишилися живими (поверх не менше 70 священиків було замордовано). Частину з них було передано в Совєтський Союз, органам НКВД. Іншу частину священослужителів кинула комуністична влада Польщі за ґрати власних тюрем або ж у концентраційний табір «Явожно» (Польща), нещодавній німецько-нацистський концтабір «Авшвіц». У ньому польський комуністичний режим використовував усю інфраструктуру нацистського концтабору, а також методи знущання над в'язнями, збагачені досвідом совєтських лаґерів. Варто пригадати, що в концтабір «Явожно» було кинуто майже 4000 українців, серед них – 22 греко-католицьких і 5 православних священиків. До 1957 року в Польщі існувала адміністративна заборона діяльности Греко-Католицької Церкви. Українські священики, які поверталися з тюрем, в силу обставин не могли виконувати своїх душпастирських послуг і були змушені шукати інших засобів до виживання, та приховувати свою греко-католицьку ідентичність. Українці, вигнані з рідних земель, втратили своє коріння, без якого вмирає нація. Позбавлені церков, рідного обряду, священиків, залякані і переслідувані стали легкою здобиччю римо-католиків. Тому втрати українського духовенства треба розглядати не тільки в аспекті втрат їхнього життя чи волі, але також в аспекті загальнонаціональних втрат, які призвели до асиміляції, латинізації і полонізації значної частини жертв акції «Вісла». До 1980 років депортованих українців, в тому числі й священиків, зобов'язував закон, який забороняв повороту

на рідні землі. Після політичної відлиги в Польщі під кінець 1950 і на початку 1960 років нечисленним священикам з великими труднощами і перепонами так зі сторони державних органів як й зі сторони польського римо-католицького кліру вдавалося організувати на Північно-Західних землях Польщі станиці Греко-Католицької Церкви. Велике розсіяння українців було й надалі є несприятливим фактором для нормального функціонування УГКЦ в Польщі.

Репресовані у 1940-1950 роках українські єпископи і священики з українських етнічних земель Закерзоння, які після Другої світової війни були прилучені до території Польщі

1. Єпископ ФЕДОРИК ЙОСАФАТ, народжений 20 грудня 1897 року. Рукоположений 1 січня 1928 року. Монах ЧСВВ. В 1924-1928 рр. студіював теологію у Римі де здобув ступень доктора богослов'я. Сотрудник в селі Острів біля Перемишля. Єпископ підпільної УГКЦ. Ігумен монастиря ЧСВВ в Перемишлі. Арештований польською Службою Безпеки (СБ) в 1945 році. Звільнений на короткий час і вдруге арештований в 1952 році. Початково був ув'язнений у Львові, а відтак у Донбасі й багатьох совєтських концтаборах. По відбутті покарання повернувся в Україну. Помер в Стрию 28 грудня 1979 року.

2. Отець АРДАН ВОЛОДИМИР, народжений 5 жовтня 1874 року. Рукоположений 3 вересня 1899 року. Одружений. Священик у Ждині, повіт Горлиці. Арештований німецьким Ґестапо в 1940 році в Ждині. В тюрмі був жорстоко катований внаслідок чого в короткому часі після звільнення помер.

3. Отець АБРАҐАМОВИЧ АДАМ, народився у 1879 році. Парох у селі Фльоринка, повіт Новий Санч. Арештований польським військом в 1947 році й запроторений в концтаборі Явожно (Польща).

4. Отець БОЗЮК ВОЛОДИМИР, народився у 1913 році. Рукоположений у 1937 році. Неодружений. Парох у селі Райське, повіт Лісько. Арештований польською СБ у 1947 році й ув'язнений в концентраційному таборі в Явожні. З Явожна вийшов на волю. Поселився у місцевості Мронґово на так званих зємях одзисканих. На ті землі в 1947 році були депортовані українці Закерзоння (акція «Вісла»). Помер о. В. Бозюк в Мронґові (Польща) 28 липня 1969 року.

5. Отець БОРОВЕЦЬ ВОЛОДИМИР, народився 27 жовтня 1888 року. Рукоположений 17 березня 1922 року. Одружений, священик у селі Сетна, повіт Ярослав. Заарештований польською СБ у 1947 році й переданий органам НКВД. Засуджений і засланий в Сибір. З заслання повернувся до Польщі в 1957 році. Від 1957 року працював серед депортованих акцією «Вісла» українців на західних землях Польщі. Заснував греко-католицькі станиці у Тшебятові, Старґарді-Щецінському, Кожистні та Ґрифіцах. Помер у Польщі 2 січня 1980 року.

6. Отець БУЛАТ ІВАН, народився 9 листопада 1901 року. Рукоположений 30 березня 1930 року. Неодружений. Парох у селі Бортне, повіт Горлиці. Ув'язнений поляками в концтаборі Явожно в 1947 році. По відбуттю покарання вийшов на волю. З огляду на заборону служити богослужіння у греко-католицькому обряді, о. І. Булат служив Св. літургії потаємно. Від 1957 до 1977 року був душпастирем греко-католицьких станиць на північно-західних землях Польщі Гурова Їлавецького й Острого Барда. Помер о. І. Булат 1 березня 1977 року в Бартошицях (Польща).

7. Отець ВЕНГРИНОВИЧ ОМЕЛЯН, народжений 1877 року. Рукоположений у 1914 році. Одружений. Священик у селі Мохначка Нижня, повіт Новий Санч. Арештований німцями в 1941 році. Подальша доля о. О. Венгриновича невідома.

8. Отець ГАЩАК МИХАЙЛО, народжений 1899 року. Рукоположений у 1926 році. Неодружений. Парох у містечку Балиград, повіт Сянік. Арештований польською СБ в 1945 році. Ув'язнений у Сяноці від 1945 до 1947 року. В 1947 році перевезений до концтабору в Явожні. По відбутті покарання вийшов на волю. З огляду на заборону греко-католицького обряду о. М. Гащак працював як помічник у римо-католицькій парафії в Куниці Жарцькі. Помер в Польщі в 1951 році.

9. Отець ГОЗА АНДРІЙ, народжений у 1912 році. Рукоположений у 1935 році. Неодружений. Парох у селі Клоковичі, повіт Перемишль. Арештований польською СБ в 1947 році, засуджений і ув'язнений в мокотовській тюрмі у Варшаві.

10. Отець ГРАБ СТЕПАН, народжений 3 січня 1905 року. Рукоположений 8 листопада 1931 року. Неодружений. Доктор філософії, професор перемиської Духовної семінарії. Священик у парафії Германовичі, повіт Перемишль, а згодом у Кракові. Арештований польською СБ 13 квітня 1947 року, переданий органам НКВД, засуджений і засланий в Сибір. Повернувся з Сибіру в Україну калікою без ноги. Помер в Україні у 1962 році.

11. Отець ГРЕБЕНЯК ЯРОСЛАВ, народився 25 липня 1908 року. Рукоположений 4 березня 1934 року. Парох у селі Баниця, повіт Горлиці. У 1947 році заарештований польською СБ і ув'язнений в концтаборі Явожно. Після звільнення працював капеляном у різних жіночих монастирях латинського обряду до 1953 року. Від 1954-1974 адміністратор у римо-католицькій парафії Желязна біля Клодзька. В тому часі від 1957 року допомагав греко-католицьким священикам у душпастирській праці. Від 1974 року священик у греко-католицькій станиці у Валчу. Помер 22 вересня 1983 року у Валчу. Похоронений у Перемишлі.

12. Отець митрат ГРИНИК ВАСИЛЬ, народився 27 грудня 1896 року. Рукоположений у липні 1921 року. Неодружений. Довголітній священик собору Івана Хрестителя у Перемишлі. Професор богослов'я у Духовній семінарії в Перемишлі. Радник і Референт Єпископської Консисторії в Перемишлі. Арештований польською СБ в Перемишлі 21 вересня 1945

року, ув'язнений в Жешуві (Польща), а відтак переданий органам НКВД, перебував у в'язницях Львова. Після звільнення повернувся до Перемишля, де вдруге арештувала його польська СБ 22 травня 1954 року. У 1956 році вийшов на волю, але був під постійним наглядом польської СБ. Помер у Перемишлі 31 травня 1977 року. Похоронений у Перемишлі.

13. Отець ГРИЦЕЛЯК МИКОЛА, народився у 1891 році. Висвячений у 1917 році. Одружений. Канцлер єпископської консисторії в Перемишлі, парох у місті Радимно, повіт Перемишль. Арештований польською СБ 22 вересня 1945 року. Переданий до Совєтського Союзу. Початково ув'язнений у Львові, відтак засланий в Сибір. Повернувся з заслання до Львова. Помер у Львові в 1976 році.

14. Отець ГУК МИХАЙЛО, народився 2 листопада 1889 року. Висвячений 16 жовтня 1916 року. Одружений. Парох у селі Іскань, повіт Перемишль. Арештований польською СБ в 1947 році, засуджений на 10 років ув'язнення. Карався у польських тюрмах від 1947-1954 року, між іншими у Вронках і Вроцлаві. Вийшов на волю в 1954 році. Помер 5 грудня 1980 року у Вроцлаві (Польща).

15. Отець ГУРА ЯРОСЛАВ, народився у 1898 році. Висвячений у 1925 році. Одружений. Парох у селі Тяглів, повіт Томашів Люб. Арештований польською СБ в 1945 році. В'язень польських тюрем, між іншим в Щеціні.

16. Отець ДАЦЬКО КОНСТАНТИН, народився 1903 року. Висвячений у 1926 році. Одружений. Парох у селі Тенетиська, повіт Томашів Любельський. У 1947 році арештований польськими органами влади і ув'язнений у концтаборі Явожно.

17. Отець ДЕНЬКО МИКОЛА, народився 29 листопада 1905 року. Висвячений 18 жовтня 1931 року. Неодружений. Професор Духовної семінарії в Перемишлі. Член єпископської консисторії в Перемишлі. Архідиякон Греко-Католицької Капітули в Перемишлі. Митрат. В роках 1947-1957 переслідуваний і ув'язнений польськими органами влади. Від 1957 року парох у Кракові. Помер у Кракові 14 квітня 1991 року, похоронений в Перемишлі.

18. Отець ДОЧИЛО МИХАЙЛО, народився 14 січня 1898 року. Висвячений 15 лютого 1925 року. Неодружений. Парох сіл Криве, повіт Горлиці, Тісна, повіт Ліcько. У 1947 році арештований польською владою і запроторений у концтабір Явожно. Помер 22 грудня 1980 року й похоронений у місцевості Добре Място (Польща).

19. Отець ДЗЮБИНА СТЕПАН, народився 11 листопада 1913 року. Висвячений 13 березня 1938 року. Неодружений. Парох у селі Ждиня, повіт Горлиці й Нова Весь, повіт Новий Санч. Препозит Греко-Католицької Капітули в Перемишлі. Митрат. В'язень концтабору Явожно від квітня 1947 року до грудня 1948 року.

20. Отець ДЯК ВАСИЛЬ, народився 1902 року. Висвячений у 1933 році. Неодружений. Парох у селі Ростока Велика, повіт Новий Санч й Мшан-

на, повіт Кросно. Арештований поляками в серпні 1945 року. Карався у польських тюрмах до жовтня 1947 року.

21. Отець ЗАЯЦЬ МИКОЛА, народився 29 вересня 1907 року. Висвячений 5 березня 1933 року. Неодружений. Парох у селах Чорне й Мацина Велика, повіт Горливі. Арештований поляками в 1947 році і ув'язнений в концтаборі Явожно.

22. Отець ЗАЯЦЬ ІГНАТІЙ, народився у 1881 році. Висвячений у 1911 році. Одружений. Парох в Князях і Любичі Королівській, повіт Томашів Любельський. Заарештований поляками в 1946 році перебував в тюрмі в Томашові Любельському. Звільнений з тюрми, переселений до Совєтського Союзу, там працював як звичайний робітник в лісі. Помер в Заліщиках (Україна).

23. Отець КАЛЕНЮК ОМЕЛЯН, народився у 1880 році. Висвячений у 1905 році. Парох у селі Команьча, повіт Сянік. Арештований поляками, перебував в концтаборі Явожно від 1947 до 1949 року. Після звільнення повернувся до Команьчі. Помер у Команьчі 10 червня 1961 року.

24. Отець КАМІНСЬКИЙ ЙОСАФАТ, народився 2 лютого 1908 року. Висвячений 26 серпня 1934 року. Монах ЧСВВ. Священик у селі Чистогорб, повіт Сянік. Заарештований в Чехословаччині літом 1947 року, під час проби перейти на Захід. Засуджений за допомогу УПА. По відбуттю покарання поселився у Празі. Помер у Празі 14 жовтня 1970 року. Похоронений у Празі.

25. Отець КОРДУБА МИРОН, народився 1894 року. Висвячений у 1928 році. Парох у селі Грабовець, повіт Ярослав. В'язень польських тюрем. Помер у тюрмі.

26. Отець КОТИС ОМЕЛЯН, народився у 1884 році. Висвячений у 1907 році. Одружений. Парох у селі Річиці, повіт Томашів Любельський. Арештований поляками у 1947 році і запроторений у концтаборі Явожно.

27. Отець КРУПА СИЛЬВЕСТЕР, народився 1892 року. Висвячений у 1917 році. Одружений. Парох у селі Журавиця, повіт Перемишль, а згодом душпастир в соборі св. Івана Хрестителя в Перемишлі. В травні 1947 року арештований поляками. Карався в концтаборі Явожно і в тюрмах у Ряшеві й Кракові до 1949 року. Після виходу на волю, повернувся до Перемишля. Помер у Перемишлі 17 листопада 1960 року.

28. Отець КУЗИЧ ІВАН, народився у 1901 році. Висвячений у 1931 році. Доктор богослов'я і філософії. Ректор Духовної семінарії в Перемишлі. Арештований поляками 22 вересня 1945 року, ув'язнений у Львові, а потім в Києві. Дальша доля о. Івана Кузича невідома.

29. Отець КРУЦЬКО АНДРІЙ, народився у 1887 році. Висвячений у 1918 році. Одружений. Парох у селі Нове Село, повіт Новий Санч. Арештований поляками в 1945 році, переданий органам НКВД, засуджений на 10 років позбавлення волі. По відбуттю покарання вийшов на волю і проживав у Самборі (Україна).

30. Отець МАЗЯР ПЕТРО, народився 26 серпня 1890 року. Висвячений 19 березня 1916 року. Одружений. Парох у селі Ванькова, повіт Лісько. Арештований поляками в травні 1947 року. Карався в концтаборі Явожно та інших тюрмах Польщі аж до 1963 року. Помер у місцевості Пжемків (Польща) 2 грудня 1971 року.

31. Отець МАРКІВ ТЕОДОР, народився 9 березня 1909 року. висвячений у 1934 році. Неодружений. Парох у селі Володж, повіт Березів. Заарештований поляками 8 червня 1948 року, засуджений у Ряшеві на 10 років ув'язнення. Звільнений з тюрми в 1956 році. Помер 4 липня 1974 року у місті Валч (Польща).

32. Отець МОЛОДОВЕЦЬ МИКОЛА, народився 1910 року. Висвячений у 1933 році. Неодружений. Парох у селі Кальниця, повіт Лісько. Заарештований у 1947 році на Словаччині. Вийшов на волю у 1950 році. Помер у Словаччині.

33. Отець МОКРІВСЬКИЙ МАТВІЙ, народився у 1887 році. Висвячений у 1913 році. Одружений. Парох у місті Ярослав. Арештований більшовиками у 1946 році, перебував у в'язниці до 1948 року.

34. Отець МОХНАЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР, народився 1897 року. Висвячений у 1925 році. Парох у селі Тилич, повіт Новий Санч. Арештований німцями у 1941 році. Був катований, після чого хворів. Помер у 1948 році.

35. Отець МЕНЦІНСЬКИЙ ЮРІЙ, народився у 1885 році. Висвячений 1 вересня 1911 року. Одружений. Парох у селі Корчмин, повіт Томашів Любельський. Від червня 1947 до 1949 року в'язень концтабору Явожно (Польща). Помер у Чікаго 14 червня 1974 року.

36. Отець М'ЯГКИЙ ЮЛІЯН, народився у 1887 році. Висвячений у 1914 році. Одружений, сотрудник у катедральному Соборі Івана Хрестителя в Перемишлі. Професор і катехит в школах Перемишля. Арештований польською СБ на Великодні Свята 13 квітня 1947 року в Перемишлі в церкві на Блоню. Переданий органам НКВД. Відбув 10 років таборів в Сибірі. Повернув в Україну, помер у Дрогобичі 2 вересня 1964 року.

37. Отець ПАКОШ АНТІН, народився 22 липня 1908 року. Висвячений 7 квітня 1936 року. Неодружений. Парох у Ростоці Великій, повіт Новий Санч. Арештований поляками в червні 1945 року. В'язень польських тюрем в Новім Санчі і Вісніку до 1948 року. У 1965 році виїхав до Канади.

38. Отець ПРОКОП ВОЛОДИМИР, парох у селі Коровники, повіт Перемишль. Арештований поляками 13 квітня 1947 року, переданий органам НКВД. Засланий в Сибір. Дальша доля о. В. Прокопа не досліджена.

39. Отець ПАСЛАВСЬКИЙ МИХАЙЛО, народився у 1886 році. Висвячений у 1913 році. Одружений. Парох у селі Лютовиська, повіт Лісько. Арештований поляками в 1945 році. Був ув'язнений в Щеціні (Польща). Після звільнення проживав у Зеленій Горі (Польща), де помер у вересні 1961 року.

40. Отець ПЕРХАЧ АНДРІЙ, народився 1893 році. Висвячений у 1920 році. Неодружений. Доктор філософії. Від 1924 -1939 року професор дог-

матики і філософії у Духовній семінарії в Перемишлі. Від 1926 по 1939 рік віце-ректор Духовної семінарії в Перемишлі. Після 1939 року парох у Кальварії Пацлавській, повіт Перемишль. Арештований поляками, переданий совєтам. Засуджений і засланий в Сибір. Повернувся з заслання на Львівщину де помер 30 квітня 1969 року.

41. Отець ПОЛЯНСЬКИЙ БОГДАН, народився у 1878 році. Висвячений у 1901 році. Одружений. В роках 1921-1945 парох у селі Жапалів, повіт Ярослав. Арештований у 1945 році, засланий в Сибір. По звільненні повернув в Україну. Помер в Україні у 1966 році.

42. Отець ПОЛЯНСЬКИЙ ІВАН, народився 20 січня 1888 року. Висвячений 19 грудня 1916 року. Одружений. Парох у селі Вороблик Королівський. Арештований німцями у 1941 році. Повернувся на Лемківщину у 1945 році. Переселений до Совєтської України у 1946 році.

43. Отець ЮСТИН РОМАН, народився у 1893 році. Висвячений у 1923 році. Ієромонах ЧСВВ в Перемишлі. Заарештований поляками 17 квітня 1947 року а 21 квітня 1947 року переданий органам НКВД. Початкове ув'язнений у Львові та Києві, а згодом засланий в Сибір, де карався аж до 1956 року.

44. Отець СЕНЕТА ІВАН, народився у 1895 році. Висвячений у 1922 році. Неодружений. Арештований поляками у 1947 році. Від 1947-1948 року в'язень концтабору Явожно. Помер 15 січня 1976 року. Похований у Перемишлі.

45. Отець СЕНЕТА ДІОНІЗІЙ, народився у 1894 році. Висвячений 30 березня 1930 року. Неодружений. Парох у селі Шляхтова, повіт Новий Тарг. Заарештований польською СБ в 1947 році. Карався у багатьох польських тюрмах, між іншими, в Щеціні.

46. Отець ТОПОРІВСЬКИЙ МИКОЛА, народився у 1901 році. Висвячений у 1927 році. Неодружений. Парох у селі Острів, повіт Перемишль. Арештований польською СБ і переданий органам НКВД. Засуджений і засланий в Сибір. Повернувся з заслання до Содової Вишні (Україна).

47. Отець ФЕДОРКЕВИЧ ІГНАТІЙ, народився у 1893 році. Висвячений у 1923 році. Одружений. Парох у селі Ліщава Горішня, повіт Устрики Долішні. Арештований поляками у 1947 році, переданий до Совєтського Союзу, там засуджений і засланий в Сибір. Дальша доля о. І. Федоркевича не досліджена.

48. Отець ФЕДОРИЩАК ГРИГОРІЙ, народився у 1901 році. Висвячений у 1929 році. Неодружений. Парох у селі Махнів, повіт Томашів Любельський. Арештований поляками у 1947 році і ув'язнений у концтаборі Явожно. Після звільнення до 1968 року жив у Гожові Вєлькопольскім (Польща). Помер у Перемишлі 21 липня 1969 року і там похований.

49. Отець ХАРХАЛІС ЄВСТАХІЙ, народився 3 жовтня 1898 року. Висвячений 27 червня 1926 року. Парох у селі Тісна, повіт Лісько. Одружений. Арештований польським військом у 1947 році і запроторений у конц-

таборі в Явожно. Після звільнення поселився в Дєжгоню (Польща, зємє одзискане). Помер в Дєжгоню 7 грудня 1992 року.

50. Отець ХИЛЯК ЄВГЕН, народився у 1877 році. Висвячений у 1904 році. Одружений. Священик у Криниці, повіт Новий Санч. У травні 1947 року арештований польською СБ. Початково перебував у в'язниці, а опісля в концтаборі Явожно. Помер у Варшаві 9 вересня 1953 року і там похоронений.

51. Отець ЧЕРВІНЧАК ВАСИЛЬ, народився 19 січня 1906 року. Висвячений 12 травня 1935 року. Парох у селі Воля Олешицька, повіт Ярослав. Неодружений. Арештований польською СБ в Перемишлі у 1945 році. Був жорстоко катований. Для прикладу подам, що о. Василя кати обмотали колючим дротом а опісля били дошками. Був засуджений на 10 років ув'язнення. Вийшов на волю у 1951 році. Початково поселився у Битові, а потім у Круклянках. У 1963 році переїхав до Перемишля, де помер 15 листопада 1985 року і там похоронений.

52. Отець ШЕРЕМЕТА СТЕПАН, народився 11 січня 1899 року. Висвячений у 1920 році. Одружений. Священик у селі Загочев'є, повіт Лісько. Заарештований поляками у 1946 році. В'язень польських тюрем і концтабору в Явожно.

53. Отець ШКІЛЬНИК ІВАН, народжений у 1888 році. Висвячений у 1919 році. Парох у селі Тилява, повіт Кросно. В 1946 році насильно переселений до Совєтської України, там арештований і ув'язнений в Дрогобичі. В 1950 році засланий у Сибір.

54. Отець ЯРЕМІН ІВАН, народився у 1910 році. Висвячений у 1936 році. Одружений. Парох у селі Райське, повіт Лісько. Арештований польською СБ в 1947 році. Був в'язнем у концтаборі Явожно. Після виходу на волю, поселився в Ельбльонґу (Польща). По 1958 році душпастир греко-католицьких станиць в Пасленку і Ельбльонґу. ❑

Блянка Єржабкова

Томаш Ґарріґ Масарик та початок діяльности Українського Вільного Університету у Празі

(З нагоди 150-літнього ювілею народження президента Чехословацької республіки та вісімдесятиліття Українського Вільного Університету)

(Закінчення)

2. Початки існування Українського Вільного Університету

Заснування Українського Університету у Відні

Вже кінцем 1919 року, у зв'язку з закриттям Львівського університету польською владою, українські професори, які опинилися за кордоном, займалися потребою заснування університету для українського студентства. Усвідомлюючи потребу згуртування українських наукових сил за кордоном і необхідности зорганізувати університетську науку для української академічної молоді в рідній мові при кінці 1919 року поїхала делеґація до Праги, щоб почати робити відповідні заходи.

Проте делеґація, у складі якої були д-р Горбачевський, д-р Колесса і д-р Дністрянський, зустрілася в Празі з різними труднощами. Слід пригадати, що від розвалу Австро-угорської імперії і таким чином від початку існування Чехословацької республіки пройшов тоді якраз один рік і тому молода держава мусіла вирішувати багато своїх внутрішніх та зовнішніх справ і проблем (між іншим, з Угорщиною та словаками). Проте з архівного матеріялу (меморандум в справі Українського Вільного Університету) можна дізнатися, що старання українських науковців лишилося без успіху зокрема тому, що «українське посольство в Празі не вважало потрібним тою справою зайнятися».

Після цієї невдачі делеґація вперше подумала відкласти свої наміри на пізніше; але з огляду на зріст українського студентства у Відні українські професори і вчені вважали себе зобов'язаними негайно приступити до організації університетських викладів. Вже в листопаді і грудні 1920 року відбувся у Відні ряд викладів, головною метою яких було заступити брак викладів рідною мовою.

Початком 1921 року вдалося перемінити ці виклади у систематичні курси і так засновано в січні 1921 року у Відні Український Вільний Університет.

Це вдалося зокрема завдяки товариству Союзу українських журналістів і письменників, які надали грошову допомогу з самого початку викладів. Перший семестр проходив від січня до травня – виклади почалися 24 січня – в залях місцевих шкіл, які Рада міста Відня відступила УВУ безплатно.

Від самого початку УВУ мав свою окрему організацію, яка ґрунтувалася на особистому статуті. Були створені два факультети: філософічний і правничо-суспільний, на яких було «узгоджено викладати на загальних засадах прийнятими у західно-європейських університетах, заведено строгий науковий сенс для всіх прелеґентів на подібних основах, як на справжніх університетах».

Аргументи про перенесення УВУ з Відня до Праги

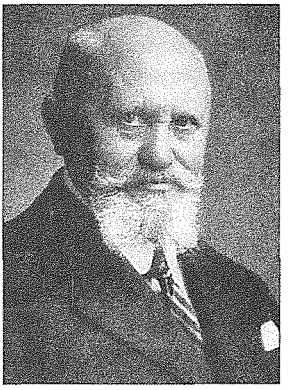
Віденський повоєнний ґрунт дуже скоро показався не дуже приязним для довшого утримання та розвитку українського вищого учбового закладу і тому ініціятори УВУ почали (у тому разі вже Рада Українського Університету у Відні) повертатися до своєї первісної думки, тобто до можливого створення УВУ в Празі. У зв'язку з питанням: чому знову до Праги, коли перша спроба закінчилася безуспішно, можна навести декілька арґументів:

По-перше тому, що «українська еміґрація знайшла найкращий захист в Чехословацькій Республіці» (як тоді стверджували самі українці), далі тому, що більша кількість української академічної молоді проживала в Празі, і також тому, що Чехословаччина ставилася досить прихильно до визвольних змагань українського народу. По-друге, напевно, і тому, що українці в етнографічних границях, тобто на Закарпатті, яке було включене до нової Чехословацької держави в часі її утворення, отримали політичну автономію.

Проте у вирахуванні арґументів бракує ще один – а саме найголовніший. Він полягає в постаті самого Масарика – президента Чехословаччини. Масарик не був для українців незнаною особою. Він був широко відомим своїми філософічними та соціологічними поглядами, як університетський професор, вже перед тим, ніж став президентом, був знаний як депутат в парламенті, як активний політичний діяч і дипломат в еміґрації, який, між іншим, як вже було сказано, організував в Росії і Україні леґіони чеських полонених, який добився офіційного визнання з боку Антанти (чеського закордонного національного комітету), який відіграв вирішальну ролю у створенні незалежної Чехословаччини. Для українців являвся Масарик захисником (взірцем) справжньої еміґраційної політики, оборонцем духових вартостей, особливим прикладом для молодого академічного світу.

Книжка Масарика «Ідеали гуманізму» була вже перед кінцем двадцятого століття перекладена українською мовою і знана як в Галичині, так також і на Великій Україні, до якої також нелеґально приходила.

Організаційні заходи у справі перенесення УВУ з Відня до Праги

Олександер Колесса

З вище наведених гуманних поглядів Масарика на науку і ролю університету для держави, можна собі найліпше уявити, що рішення українських професорів перенести УВУ до Праги було зовсім обґрунтоване.

Листом Ради Академічної громади в Празі з дня 11 лютого 1921 року сама українська академічна молодь в Празі звернулася до Управи УВУ у Відні з проханням допомогти у перенесенні УВУ до Праги. Ось як вона обґрунтовує своє бажання: «щоб заспокоїти духовий голод викладів в обсягу своєї мови, літератури, історії та взагалі рідної культури, а також викладів в рідній мові з інших галузей людського знання – уповерх 700 українських студентів, що під цю пору проживають в Чехословацькій Республіці, а з яких в самій Празі є поверх 378 на високих школах».

Початком травня 1921 року делеґація УВУ у складі ректора УВУ проф. О. Колесси та його заступника і одночасно декана правничого факультету проф. С. Дністрянського звертається до відповідних чинників чеської влади з проханням дати дозвіл та допомогти в перенесенні Українського Вільного Університету з Відня до Праги. Українська делеґація була прихильно прийнята Президентом міністрів Чорним, міністром закордонних справ Е. Бенешом і міністром освіти Шустею. У меморандумі, адресованому президентові Масарикові, що делеґація передала, українські вчені формулюють свої наміри (мету) та прохання. Слідує уривок цього меморандуму:

Praha-Vídeň, dne 1.května 1921.

Pane prezidente!

Ukrajinští a universitní profesoři a ukrajinští studenti, kteří se ocitli po uzavření lvovské university za hranicemi, usnesli se ku konci roku 1919 na zbudovani volne ukrajinske university. Všeobecně panovalo tehdy mínění, že bude potřeba založit tuto universitu v Praze. Za tím účelem jela tenkrát do Prahy zvláštní delegace profesorská, složená z profesorů: dra Horbačevského, dra Kolesy a dra Dnastrianského, aby podnikli příslušné kroky. Avšak tyto snahy nevedly tenkrát blíze k cíli a omezily se na akci ukrajinské pražské misse.

Když se delegace vrátila, usnesla se odložit celou záležitost, když však počet ukrajinského studenstva za hranicemi počal vzrůstat a když na Ukrajině byly uzavřeny obě university ve Lvově i v Kijevě, rozhodli se koncem roku 1920 ukrajinští profesoři i jiní činitelé, dlící ve Vídni, že se přikročí k pořádání ukrajinských universitních přednášek ve Vídni.

Když byla Ukrajinská volná universita uvedena v život, vrátili se jeji iniciátoři ke své původni myšlence – zřízení této university v Praze. Nebylo vůbec nikdy projektováno, aby

universita zůstala ve Vídni. Rada Ukrajinské volné university zamýšlí proto přenést celý ústav v nejbližší době do Prahy. Důvodem k tomu byla též okolnost, že ukrajinská emigrace našla většinou laskavého přijetí v ČSR, že je tu nyní skoro 700 ukrajinských studentů a mimo toho je Rada university toho mínění, že přenesením university do Prahy oživly by staré tradice a že by se tu pracovalo hodně k idei slovanského sbratření.

Proto obracíme se v tomto memorandu k Vám, pane prezidente, s prosbou, abyste umožnil přenesení Ukrajinské volné university z Vídně do Prahy. ...

Obracíme se k Vám osobně, pane presidente, jako velkému příznivci vědy, představiteli humanity a svobodné volné myšlenky. Jsme si vědomi, že Jste dopomáhal vždycky co nejvřeleji kulturním snahám všeslovanským národům a vyslovujeme proto pevnou naději, že pomůžete i nyní ukrajinskému národu, když Vás český národ postavil na první místo a, že dopomůžete nám k peštování ukrajinské kultury za hranicemi Ukrajiny na volné ukrajinské universitě a se sídlem v Praze...

Za správu ukrajinské volné university: univ. prof. dr. A. Kolessa m.p., univ. prof. dr. St. Dnistrianskyj m.p.

Цікавим напевно є і те, що чеська преса ставилася до справи перенесення УВУ з Відня до Праги дуже прихильно. Треба звернути насамперед увагу на помітний півофіційний комунікат часопису «Час» від 12 травня 1921 року під назвою «Заступники УВУ з Відня в Празі». Також в часописі «Трибуна» від 31 липня 1921 року з'явилися статті під заголовком «Забуті голодуючі» і «Прага центром слов'янського студентства». І нарешті треба навести також комунікат у французькім відділі часопису «Народні Листи».

Професори УВУ були своєю метою – перенесення УВУ до Праги – так захоплені, що зібрали всі свої сили, щоб її здійснити. Від самого початку були переконані, що потрібно інтенсивно старатися і не чекати, коли їм щастя допоможе і розв'язання проблеми прийде само по собі. Тому, не чекаючи на відповідь свого попереднього меморандуму, вже два місяці пізніше (листом з 16.6.1921), звернулися знову до чехословацьких владних чинників, у тому разі прямо до міністра закордонних справ:

Pane ministře,

navazujeme na dopis, předložený Vám před dvěma měsící, a obracíme se nyní k vládě Československé Republiky s prosbou o materielní zabezpečení Ukrajinské volné university v Praze a o umožnění jejího převedení z Vídně do Prahy.

Při této své žádosti opíráme se také o to, že nám byla projevena v audiencích u Vás jakož i pana ministerského předsedy Černého, v ministerstvu školství a v akademických kruzích pražské university ochota ke zřízení volné university ukrajinské a že všechny kruhy, na které jsme se obrátili, jevily laskavou příchylnost k této kulturní věci.

Nynější složení volné ukrajinské university ve Vídni je toto:

I. oddíl filosofický /historicko-filologický a přírodovědecko-matematicky [і тут поданий список 10 професорів цього відділу за їхніми спеціяльностями],

II. oddíl právnický a všeobecných nauk [з списком 7 професорів та разом з тим висловлення можливого дальшого поширення професорського складу у скорому майбутні до загального числа приблизно 25 осіб].

Далі у листі продовжується найменування передбачених фінансових витрат УВУ у зв'язку з його перенесенням з Відня до Праги:

Výdaje spojené z umístěním university v Praze, nejnutnějším zařízením kanceláří, služby, knížek, map atd. jakož i výlohy spojené s přestěhováním profesorů z Vídně do Prahy, budou činit pro příští rok nejméně 1.000.000 Kčs. Tato suma bude refundována po urovnání a uklidnění poměrů politických příslušnými ukrajinskými veřejnými činiteli.

Професор Колесса в листі далі представляє замір Ради УВУ розпочати серії викладів в Празі ще літом, щоб для студентів не було довгої перерви між студіями. В кінці листа ще один раз, і вже дуже конкретно, формулює своє прохання що до фінансової допомоги перенесення УВУ до Праги:

K přípravným pracím, k přenesení ukrajinské university z Vídně do Prahy je nám nutně potřeba jako první splátky obnosu výše uvedeného sumy 250.000 Kčs, o které tímto prosíme vládu Československé Republiky. Za radu
Ukrajinské volné university
Předseda
Prof.Univ.Dr.Alexander Kolessa.

Справа перенесення УВУ була справою дуже складною, зв'язаною з вирішенням багатьох проблем і не зовсім простих заходів. Міністерство закордонних справ в рамках демократичного керування молодої держави не вважалося компетентним самостійно вирішувати існування УВУ в Празі, а спільно з міністерством шкільництва і народної освіти та міністерством внутрішніх справ. А також вважали необхідним, щоб висловили свої спостереження і зауваги всі ті установи, які будуть пізніше співпрацювати з українським університетом. У тому числі зокрема Карлів університет в Празі, як найвищий учбовий заклад, якому припадали майбутні тісні зв'язки з новим університетом.

Про позитивне ставлення Карлового університету до перебігу цих подій дізнаємося з листа ректорату від 5 липня 1921 року:

Universita Karlova v Praze
Čís. 2505
Sen. 1920/ 21

V PRAZE, dne 5. července 1921.

Přesídlení Volné ukrajinské
University z Vidně do Prahy.

K čís. 49070 ze dne 21. června 1921.

Ministerstvu
školství a národní osvěty.

K výše zaznamenanému přípisu oznamuje rektorát university Karlovy, že akademický senát této university podle svého jednomyslného usnesení ze dne 13. května 1921 doporučuje, aby bylo vyhověno žádosti zástupců volné ukrajinské university ve Vídni za svolení k jejímu přenesení do Prahy. Akademický senát projevuje také ochotu býti volné ukrajiské universitě dle možnosti nápomocen.

Zda bude možno poskytnouti volné ukrajinské universitě potřebné místnosti, oznámí ministerstvu přímo fakulty právnická, filosofická a přírodovědecká.

REKTORAT university KARLOVY v PRAZE.

Ще до вирішення потрібно було старатися, щоб українські професори вчасно отримали дозвіл офіційного переміщення з Австрії до Чехословаччини. Для Ради УВУ важливим було передовсім ґарантування термінового початку нового навчального року у Празі. Тому О. Колесса звернувся з цим проханням до міністерства закордонних справ Чехословацької республіки ще перед отриманням письмового дефінітивного вирішення щодо перенесення УВУ з Відня до Праги (хоч на усному дозволі він вже міг наполягати). У зв'язку з цим можна навести лист Міністерства закордонних справ до Міністерства шкільництва та народної освіти від 16 вересня 1921:

Ministerstvo zahraničních věcí
Československé republiky
Č.j. 29145 pol. Ai 1921 sekce politická

Věc: Ukrajinská Volná universita.
Přesídlení do Prahy

Ministerstvu školství a národní osvěty

Ministerstvo zahraničních věcí povolilo přesídlení do Prahy Ukrajinské Volné University a na základě toho dalo souhlas k příjezdu do Československé Republiky těmto ukrajinským profesorům a docentům: 1/. Dr. Alexandru Kolessovi, 2/. Dr. Stanislavu Dnistrjanskému, 3/. Dr. Štěpánu Rudnyckému, 4/. Dr. Volodymyru Starosolskému, 5/. Ivanu Hanickému, 6/. Dmytru Antonovičovi, 7/. Dr. Agenor Artymovičovi, 8/. Dr. Nikolu Sabatovi, 9/. Dmytro Dorošenkovi, 10/. Dr. Michajlo Lozynskému, 11/. Serhij Šeluchinovi,12/. Dr. Dmytro Koropaznickému, 13/. Dr. Ivanu Mirčukovi.

Všichni, vyjma Lozynského, jenž dlí t.č. v Heidelbergu, zdržují se nyní ve Vídni.

Za ministra

Ця інформація одночасно надалася також ректорові УВУ О. Колессі:

Ministerstvo zahraničních věcí
Československé republiky.
Č.j.: 29145/ Pol ai 1921 sekce politická. V Praze, dne 16.září 1921.
Věc: Ukrajinská volná universita v Praze.
Přesídlení do Prahy.

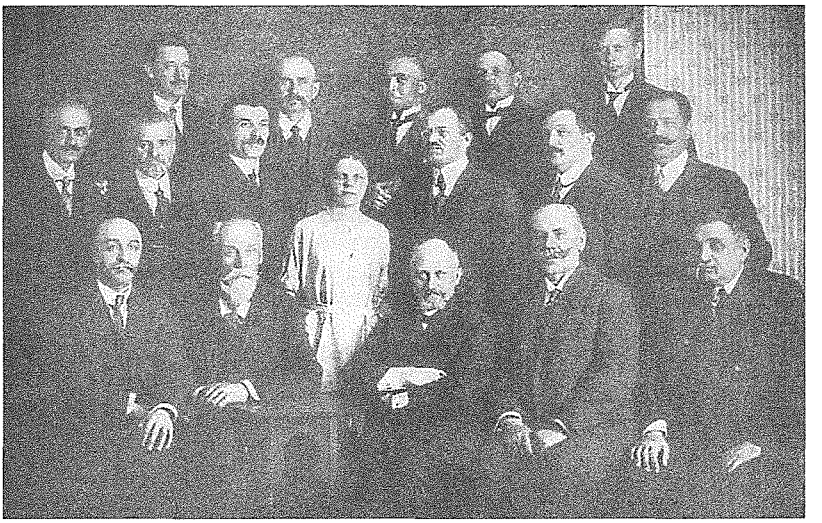
Panu Předsedovi Rady Ukrajinké volné university
Profesoru dr. Alexandru Kolessovi
t.č.Král.Vinohrady, Moravská ul. 47.

K Vašemu připisu ze dne 23. srpna t.r., sděluje ministerstvo zahraničních věcí, že vyrozumělo vyslanectví Československé republiky ve Vídni, aby vydalo visa k cestě do Československé republiky panům... [дивись вище].

Pan prof.dr.Lozynskyj dostane visum na požádání u konsulátu Československé republiky v Norinberku.

Jmenované pány račte ve smyslu výše uvedeném informovati Za ministra: Brož mp.

Таким чином був ґарантований високий рівень УВУ в Празі, бо до професорського складу входили, наприклад, такі науковці, як колишній де-

УВУ 1921/1922 – професорський склад. 1-й ряд сидять зліва:
С. Дністрянський, І. Горбачевський, О. Колесса, С. Смаль Стоцький,
Ф. Щербина; 2-й ряд зліва: А. Артимович, Д. Антонович,
Б. Матюшенко, М. Носкова-Бочковська, М. Лозинський, К. Лоський,
Д. Дорошенко; 3-й ряд зліва: В. Старосольський, В. Щербаківський,
С. Рудницький, Р. Лащенко, В. Тимошенко

кан філософічного факультету Львівського Університету О. Колесса, хімік европейської слави І. Горбачевський, визначний правник і професор Львівського університету С. Дністрянський, історик України Д. Дорошенко тощо. Можливість репрезентувати науково українську націю на чужині мали зокрема ті з них, котрі одночасно працювали в інститутах чеського університету, як наприклад І. Горбачевський, який викладав у Чеському Хімічному інституті, С. Рудницький і Ф. Швець в Географічнім інституті, Матюшенко в Біологічному інституті і т.д.

Міністерству шкільництва і освіти в Празі потрібно було узгодити список передбачених лекцій УВУ на зимовий семестр. Це пересилає ректор Колесса від імені сенату УВУ листом від 26 вересня 1921 року:

> Ukrajinská volná universita v Praze
> Ministerstvu školství a národní osvěty v Praze
>
> Ministerstvo zahraničních věcí povolilo přeložení Ukrajinské volné university z Vídně do Prahy a dovolujeme si proto předložiti osnovu přednášek UVU (Ukrajinské volné university) v zimnim semestru roku 1921/22.

Цей лист також містить список імен всіх професорів з темами запланованих їхніх лекцій і окремо тижневу кількість годин у зв'язку з їхньою

приналежністю до факультетів, поділених на відділи. Насамперед це філософічний факультет з історично-філософічним відділом, клясичною філологією та астрологією, відділом природознавчим та математичним. По друге – включені запляновані виклади факультету правничих та державних наук. Лист закінчується проханням щодо полагодження приміщень для викладів УВУ у Празі такими словами:

Současně dovolujeme si doplniti svoji žádost s prosbou, aby ministerstvo osvěty dalo své svolení k tomu, aby se přednášky volné ukrajinské university mohly odbývat v síních a institutech české university ve volných dnech a hodinách. Akademický senát české university v Praze a také právnická i filosofická university v Praze rozhodly již o této naší prosbě příznivě.

Za senát ukrajinské volné university: rektor O. Kolessa

Українська справа була сприйнята із розумінням компетентних університетських працівників, які погодилися дати приміщення УВУ в викладових залях та інститутах чеського університету. У цій справі існує лист деканату правничого факультету від 13 липня 1921, адресований Міністерству шкільництва, в справі майбутніх приміщень для УВУ. В ньому цей процес детально опрацьований і надає конкретні пропозиції. Крім того з похвалою згадуються українські студенти на чеському правничому факультеті:

K přípisu ze dne 21. června 1921 č. 49 670 sděluje děkanství právnické fakulty, že o přenesení ukrajinské university bylo již jednáno na základě předběžných ústních dohovorů mezi děkanem a zástupci svob. University ve sboru profesorském ze dne 22.VI. a byla již tehdy zásadně vyslovena ochota z týchž důvodů, které uvedeny jsou v přípise ministerskem ... přenesení tomu vyjíti vstříc, zvláště pokud se týče místností. Při tom bylo zvláště také zdůrazněno, že dosavadní prospěch ve studijích ukrajinských posluchačů, jichž jest na naší fakultě celá řada, je velmi dobrý. Tak zě již proto zasluhují podporu a všemožných ohledů. Ve sboru 12.VII.1921 bylo pak na základě prípisu ministerstva znova o věci jednáno a usneseno jednomyslně uvítati vřele předpokládajíc souhlas min. zahraničního přeložení volné ukrajinské university do Prahy, zvláště v podobě navrhované ministerstvem, takže by řádným posluchačům ukrajinské národnosti zapsaným na universitě Karlově zajistila návštěvu kursů volné university ukrajinské. Kursy ty doplňovaly by vhodným způsobem přednášky, jinak Ukrajinci na universitě Karlově poslouchané.

Pokud se týče místností, bylo by možno v Karolinu poskytnouti pro konání přednášek na větší část dne mistnost č. II., eventuelně pak k účelům administrativním také domek ve dvoře Karolina nedávno upravený. Děkan...

Також деканат природознавчого факультету висловився щодо питання УВУ та надання приміщень до диспозиції прихильно:

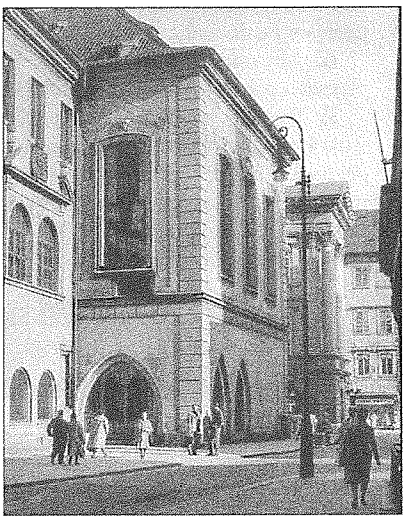
Ministerstvu školství a národní osvěty.

K přípisu ministerstva školství a národní osvěty ze dne 21. června 1921 č. 49070 dovoluje si podepsané děkanství oznámiti, že s ohledem na blahovolné stanovisko ministerstva školství a národní osvěty k otázkám přesídlení ukrajinské volné university z Vídně do Prahy a s ohledem na svolení ministerstva zahraničních věcí čsl. Republiky ze dne 16. září 1921 č. 29145 pol nebyly činěny zvláštní obtíže pokud se týče používání universitních

místností k přednáškám Ukrajinské volné university, ale že v příčině bližšího stanovení byl senát jmenované volné university odkázán na přednosty ústavů, jejichž místnosti by se k tomu účelu nejlépe hodily, t.j. podle přání rektora dra Kolessy, ústavů přírodovědeckých na Albertově umístěných. Prof. Slavik dal také již v tom ohledu přesvědčivé vyjádření.

Děkanství přirodovědecké fakulty university Karlovy.

Університетські власті дотримували свого слова і надали УВУ до часткової диспозиції свої приміщення, тобто викладові залі та інститути чеського університету. В самому Каролінумі – найстаршому осередку Карлового Університету – почали читати проф. О. Колесса лекції про Драгоманова та наукову діяльність Івана Франка та проф. Дністрянський свої лекції про українські конституції. В інших університетських приміщеннях почалися виклади інших українських професорів.

Каролінум у Празі – найстарший осередок Карлового Університету

Рада Українського Вільного Університету мусила одночасно розв'язувати також економічні і матеріяльні справи і зробити багато негайних заходів. Тому звертається О. Колесса після усного договору та дозволу перенесення УВУ до Праги (ще перед отриманням письмового дефінітиву) до Міністерства закордонних справ з наступним проханням: 1. дати негайно свій дефінітивний дозвіл про перенесення УВУ до Праги і таким чином повідомити про це Міністерство внутрішніх справ та Міністерство шкільництва та освіти;

2. Надати дозвіл на побут та перебування у Чехословаччині на період їхньої роботи в Університеті всім професорам та доцентам (в листі присутній список);

3. Надати дозвіл на приїзд та перебування всім студентам УВУ до Праги;

4. Надати фінансову (вже обіцяну) допомогу 150.000 чехословацьких корун вже в половині вересня, щоб було можливим допомогти матеріяльно професорам УВУ під час їх перенесення з Відня до Праги і забезпечення їхнього перебування.

Ukrajinská volná universita v Praze
Ministerstvu
zahraničních věcí republiky Československé
v Praze

V ústním dohovoru s předsedou UVU (Ukrajinské volné university) ve Vídni, prof. Drem Kolessou, projevilo ministerstvo zahraničních věcí Československé republiky laskavý definitivní souhlas k přenesení této university do Prahy.

Protože začátkem října začne UVU svoji činnost a protože se začnou profesoři této university stěhovat do Prahy, kde je třeba vyhledat pro ně už nyní byty, obrací se rada UVU k ministerstvu s těmito prosbami:

I.Aby uvědomilo ministerstvo zahraničních věcí ministerstvo vnitra a osvěty, že dalo již svůj souhlas k přenesení UVU z Vídně do Prahy.

II. Aby ministerstvo zahraničních věcí vymohlo u ministerstva vnitra povolení k pobytu na půdě Československé republiky všem profesorům a docentům UVU po celý čas jejich úřadování na této vysoké škole. Jde tu v první řadě o tyto členy: 1-13

(Někteří z profesorů UVU přebývají již na půdě Československé republiky). Doplnění této konsignace podáme ministerstvu zahraničí později na základě rozmluv s budoucími profesory a docenty.

III. Aby ministerstvo zahraničních věcí vymohlo u ministerstva principiální souhlas pro příjezd a pobyt všech studentů UVU do Prahy, jejichž seznam předloží rada UVU.

IV. Protože, jak již řečeno, bude potřeba vynajít pro profesory university byty v Praze a v okolí a zajistit je při přestěhování materielně, protože dále bude třeba nyní z počátku jako při tvoření každé organisace větších částek penežních nežli později, prosí rada UVU, aby ministerstvo zahraničních záležitostí Československé republiky poukázalo laskavě v polovině září přislíbenou částku 150.000 (jedno sto padesát tisíc) Kčs.

Praha, dne 23. srpna 1921.

Za radu
UKRAJINSKÉ VOLNÉ UNIVERSITY:
předseda

Нарешті Український Вільний Університет одержав рішенням ради міністрів право азилю на терені Чехословацької республіки, крім того призначено йому відповідну матеріяльну підтримку, поставлено до розпорядження викладові залі та призначена певна кількість стипендій для студентів. Таким чином створено правні й матеріяльні підстави для дальшого розвитку УВУ в Празі. Дефінітивне рішення про перенесення УВУ з Відня до Праги отримав ректор О. Колесса 30 вересня 1921 року.

Ministerstvo zahraničních věcí
Československé republiky
Presidium
Politická sekce.
Č.j.: 35319 21 pres.pol.

V Praze, dne 30.září 1921.

Panu předsedovi rady
Ukrajinské volné university profesoru dru.
Alexandru KOLESSOVI

t.č. Král. Vinohrady
Moravská, 47

Ministerstvo zahraničních věcí sděluje, že povolilo přesídlení Ukrajinské volné university z Vídně do ČSR a toto rozhodnutí oznámilo Ministerstvu vnitra a ministerstvu školství a národní osvěty přípisem č.j.29145 ze dne 22.září t.r.

Za ministra:
Podpis nečitelný

Олександер Колесса вже на той час, у зв'язку з полагодженням відповідних справ, перебував у Празі, в Краловських Віноградах, Моравської вулиці 47, щоб підтримувати постійний контакт з усіма професорами, доцентами та викладачами УВУ, які на той час перебували у Відні. Початком жовтня звертається окремим листом до кожного з них, щоб їх дефінітивно покликати до Праги. Тут зразок листа до проф. д-р Володимира Старосольського:

Український Вільний Університет в Празі
Ч. 55/2

До
Високоповажаного Пана Професора
Др. Володимира Старосельського

Міністерство Закордонних Справ Чес. Сл Республіки подало мені офіційно до відомости письмом з дня 30 вересня с.р., що даючи свій дозвіл на перенесення Українського Вільного Університету до Праги повідомило про се Міністерство Просвіти та Міністерство Внутрішніх Справ.

Міністерство Просвіти Чес. Сл. Республіки повідомило мене письмом з дня 6 жовтня с.р. Ч.92.477 21, що в порозумінню з Міністерством Закордонних Справ дає свій дозвіл на перенесення Українського Вільного Університету до Праги, затверджує переслану йому програму викладів УВУ на зимовий пів рік 1921 1922 – згоджується на те, щоби виклади наші відбулися в міру можливості в залях та інститутах Карлового Університету, та повідомив про се, що Сенат Карлового Університету виявив охоту іти на зустріч бажанням УВУ. ...

Подаючи це до відомості В.Н.Н. професорам і доцентам зазначаю, що цей день є дефінітивний. Хто на час не прибуде не може бути взятий в рахунок укладення нашого бюджету на слідуючу фазу наших викладів. В Празі треба бути вже скоріше, то є найпізніше дня 22 жовтня ц.р. ...

Прошу відповісти мені негайно коли можу надіятися дефінітивно Вашого приїзду до Праги.

З висловом високого поважання і щирим поздоровленням Ректор

До всіх вище наведених проблем, зв'язаних з організаційними та матеріяльними справами щодо перенесення УВУ до Праги і його правовим захищенням, з'явилися і проблеми у власних колах української інтеліґенції. Йшло зокрема про деякі неясності з боку тієї української інтеліґенції, яка залишилася на українських землях і її ставлення до тих, які опинилися за кордоном. Щоб розв'язати цю справу з відповідними репрезентантами університетських справ у Львові, які закликають всіх професорів і доцентів, що проживали на еміґрації, повернутися назад, відповідає сенат Українського Вільного Університету у Відні Президії Міжпартійного З'їзду і Управа культурно-наукових інституцій листом від 12 вересня 1921 року. Цей меморандум є дуже цікавим і важливим з декількох поглядів. Це не тільки пояснення заснування УВУ як інституції за кордоном, а зокрема, це дуже детально і чітко сформульовані цілі цього вищого навчального закладу. Меморандум також надає українським властям в Україні до зрозуміння,

що з боку батьківщини треба придбати також фінансову та матеріяльну допомогу для цієї еміґраційної установи:

Український Вільний Університет в Празі

Міжпартійний З'їзд вирішив на своїм засіданню у Львові дня 3 вересня по нараді над університетською справою резолюцію, в якій покликає українських професорів і доцентів, що проживають на еміґрації, щоби повернули до краю.

З огляду на те, що переважна частина українських професорів і доцентів та інші представники науки, що проживають за кордоном згуртована є в Українськім Вільнім Університеті у Відні, який переноситься до Праги, вирішила Рада УВУ на своїм засіданню дня 12 вересня 1921 передложити ласкавій увазі Президій Міжпартійного З'їзду і Управам наших культурно-наукових інституцій отсе пропам'ятне письмо про організацію Українського Вільного Університету за кордоном з просьбою, щойно на основі засади ... порішити справу так, як буде найкористніше для народного добра.

Відчуваючи пекучу потребу зорганізування університетської науки в рідній мові для української академічної молоді, перед якою брутальна рука переможців замкнула брами університету на рідній землі, а також потребу згуртування українських наукових сил за кордоном порішили українські університетські професори вже з кінцем року 1919 перевести таку організацію в Празі...

Далі в листі описана історія УВУ від першої поїздки делеґації до Праги аж до останніх намагань перенесення вже існуючого Українського Вільного Університету з Відня до Праги. Лист продовжується новітніми подіями у ситуації УВУ:

Не зважаючи на трудності чеська влада дала свою згоду на перенесення УВУ до Праги, а університетські власті згодилися дати приміщення УВУ в викладових салях та інститутах чеського університету...

Організаційні праці є вже скінчені. Устрій УВУ вторований головно на устрою чеського університету в Празі. Переговори з деякими науковими силами ще ведуть ся; будуть вони в значній мірі залежні від дальшого матеріяльного забезпечення цієї інституції.

Поки що зорганізовано два факультети УВУ, а саме факультет права і суспільних наук та факультет філософічний із відділами історично-філологічними і природописно-математичними.

Виклади розпочнуться враз з нормальним академічним роком то єсть в другій половині жовтня 1921 р. Матеріяльно університет не єсть забезпечений на довший протяг часу. Коли наша суспільність признає існування такої інституції за кордоном за корисну, повинно б їй дати і матеріяльну поміч. На початок виєднано деяку матеріяльну підмогу, яка дає можність перенесення УВУ з Відня до Праги та впровадити інституцію на разі в життя.

Програму викладів УВУ на зимовий семестр 1921 1922 долучаємо до цього письма.

Приєднання дальших наукових сил залежатиме від матеріяльних засобів, якими буде розпоряджати УВУ.

Для тих кругів нашого громадянства, що менше обізнані із станом цієї справи, з'ясуємо коротко задачу і значіння УВУ в Празі.

Задачею УВУ є плекати і подавати українській молоді науки в рідній мові і з усіх областей людського знання з особливим узглядненням тих галузей науки (українознавство), які не є заступлені в чужих університетах а відноситься до українського народу. Він має підготовлювати нашу молодь до діяльности серед рідного народу в своїх інституціях та майбутніх урядах.

УВУ має організувати наукову працю та дати можність нашим професорам, доцентам та іншим ученим, що опинилися за кордоном продовжувати свою фахову працю. Одно з задач УВУ є приготовляти нові наукові сили для наших університетів. Вони матимуть якраз в Празі добру нагоду здобути собі повну наукову кваліфікацію і габілітуватися в чеському університеті. УВУ буде також одиноким науковим пристановиськом для придніпрянської молодіжи, видаленої з рідних територій.

УВУ має улекшити сформування українського університету на рідній землі і має як готовий організм бути перенесений в відповідний час на рідну територію там, де буде його найбільше потрібно. Сам факт існування УВУ в Празі, що стала тепер як столиця малої Антанти великим політичним осередком, що з давня є осідком замітного культурно-політичного руху Слов'ян – підносить престиж нашого народу перед чужинцями із вимовною маніфестацією культурної самостійности і суверенности нашої нації.

Оформования УВУ за кордоном є могутнім протестом проти тої брутальної, анти культурної системи, яка вигнала українську молодіж і українську науку із львівського університету.

Організацію УВУ переведено вже, як було сказано, під кінець року 1920, а з самим початком р. 1921 введено вже в життя УВУ в повних розмірах у Відні, повідомляючи про це прилюдно наше громадянство. Старання, щоби УВУ перенести з Відня до Праги розпочато вже з самим початком Мая цього р. і вже дня 12 мая ц.р. появилися про це комунікати в часописах. Мимо того наші компетентні чинники в краю не зайняли зглядом цієї нашої акції становиська, не повідомили нас, що твориться аналогічна інституція в краю (неясні вістки про це дійшли до нас щойно кінцем липня 1921 р.) – не візвали нас тоді до повороту так, що ми поробили рішучі старання в цілі зорганізования УВУ в Празі.

З огляду на те, що заінтересували ми цією справою високі чинники чес. слов. держави і виєднали їх згоду на перенесення УВУ до Праги виринає з цілою силою питання, чи занехаяння сего важного і з таким трудом, з такими зусиллями підготовленого культурного діла, не зашкодить нашій народній справі і не понизить нас в очах сих поважних чеських чинників. Перекладаючи сей стан справ УВУ ласкавій увазі наших політичних культурних організацій, особливо ж Президії Міжпартийного З'їзду, просимо вирішити, чи корисніше буде для української народної справи занехати цю працю за кордоном, чи може продовжувати її як доповнення і скріплення на іншому терені тої організації, яка переводиться в краю та як засвоєння духової потреби сеї частини нашої молодіжи, що перейшовши із зброєю в руках поза границю Галицької України не може поки що вертати до Рідного Краю.

Як солідарні громадяни свого народу ми готові служити йому там, де праця наша дасть йому найбільшу користь. З тугою дожидаємо тої хвилі, коли зможемо працювати на рідній землі.

В кожнім разі ми приневолені тепер з огляду на наші згадані вже зобов'язання вести УВУ в життя в Празі і розпочати виклади в жовтні с.р. дожидаючи рішення це справи з боку компетентних чинників нашого громадянства по вислуханню і нашого голосу.

У Відні, дня 12 вересня 1921.

ЗА СЕНАТ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Ректор УВУ:

М.п. Др.Олександер К о л е с с а в.р.

Проректор УВУ і декан правничого факультету:

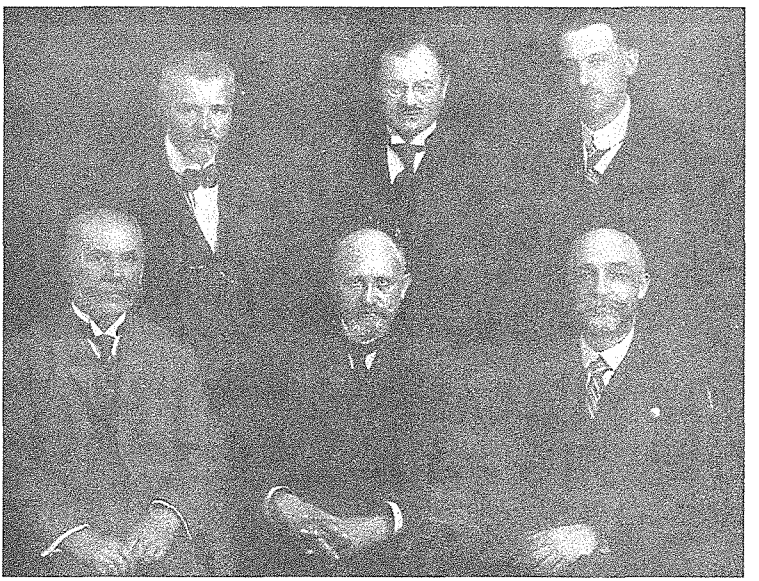
Др. Станислав Д н і с т р я н с ь к и й в.р.

Продекан фільософічного факультету:

Др. Степан Р у д н и ц ь к и й в.р.

Продекан правничого відділу УВУ і секретар УВУ:

Др. Володимир С т а р о с е л ь с ь к и й в.р.

Перший Сенат УВУ в Празі (1921/1922). Сидять зліва: С. Смаль Стоцький, О. Колесса, С. Дністрянський; стоять: Д. Антонович, М. Лозинський, В. Старосольський

Проте організаційні справи щодо започаткування діяльности УВУ у Празі не закінчилися навіть після дефінітивного затвердження перенесення УВУ з Відня до Праги. Сенат Українського Вільного Університету усвідомлював, що це вдячність і етикет, які відкривають двері, і вважав своїм обов'язком висловити подяку тим, які цього найбільше заслуговували. Доказом цього є збереження листів, висланих найвищим пра-

цівникам чеської влади та високим службовцям різних міністерств. Вони написані ще перед інавґураційним урочистим відкриттям УВУ. Як приклад наведений лист міністрові д-р В. Гірсові:

Ukrajinská volná university v Praze
V Praze dne 4. října 1921.

Panu

dru Václavu G i r s o v i,
Ministru Československé republiky
Praha-Hrad.

Ministerstvo zahraničních věcí Československé republiky uvědomilo mě pod čís.35.319 21 z 30.IX.1921, že povolilo přenesení Volné Ukrajinské University z Vídně do Prahy a umožnilo též svým projevem o materielní pomoci této universite, že bylo k přenesení fakticky přikročeno.

Pokládám si za čest poděkovati Vám, vážený pane ministře, za Vaší pomoc, kterou jste nám poskytl v okamžiku, kdy náš národ prodělává těžké zkoušky. Zřízení Volné Ukrajinské University v Praze dokazuje nám, že Vaše hlavní město stalo se srdcem všeho Slovanstva, a že v něm žijí světlé tradice Vašich buditelů.

Současně dovoluji si Vám předložit, vážený pane ministře, program přednášek naší university v zimním semstru 1921/1922. Přednášky začnou v druhé polovině tohoto měsíce. (24 X 1921).

Za senát UKRAJINSKÉ VOLNÉ UNIVERSITY.

Урочисте започаткування діяльности УВУ у Празі

Інавґурація Українського Вільного Університету відбулася в неділю 23 жовтня 1921 року о 10 годині ранку у великій залі Природознавчого інституту Карлового університету на Альберті ч. 6. В програмі були: Інавґураційна промова ректора УВУ д-р О. Колесси, опісля привіти і накінець народні гімни: чеський і словацький та український, відспівані українською академічною молоддю.

Ректор О. Колесса між іншим сказав:

Dostalo se mi té cti, zahájiti toto slavnostní shromáždění a přivítati slovutné drahé hosty, zástupce vlády Československé Republiky, zástupce slavné a starodávné Karlovy University, zástupce starobylého města Prahy, jakož i zástupce českého obyvatelstca – stejně srdečně a upřímně delegaci občanstva jiných slovanských národů, kteří poctili svou přítomností tuto kulturní oslavu.

Pocity vděčnosti s radosti pojí se v našich srdcich s pocitem smutku, který vyplývá z těžkého nynějšího postavení našeho národa – z vědomí, že ukrajinský národ nemůže na své pravěké zemi projeviti svou svobodnou vůli, že musí se kořiti převaze dobyvatelů – že nemůže rozepnout křídla svého ducha, že nemůže uskutečniti své vysoké snahy...

Ale při smutném pocitu vytěhovalců prodírá se paprsek sluneční a radost, že takové závažné pro nás historické chvíli nalezli jsme pohostinského přístřeší uprostřed bratrského českého národa – že zde můžeme odbývati tuto kulturní oslavu sebeurčení a sjednocení ve jménu vysokých duševních snah.

Poskytujíce zde v překrásném starodávném sídelním městě svého, nyní obnoveného státu útulek pro Ukrajinskou Volnou Universitu navazuje český národ tímto způsobem znova a zeiluje tu zlatou nit dobrých, přátelských, bratrských styků – které pojily po dlouhou řadu století český národ s ukrajinským.

Osud tomu chtěl, že naše země, naše národy sousedí spolu; a byli oni dobrými sousedy, jak daleko sahají historické vzpomínky.

S tím větší vděčností oceňujeme tuto velkou kulturní ochotu, nebot' víme, jak stísněně samým hostitelům se žije v jich překrásném sídle...

... S vděčností přijímáme Vaši pomocnou ruku, aby se zachránil náš ohrožený kulturní život, aby se zachránily jeho duševní vymoženosti, aby se podporovalo národní vychování naší mládeže, jehož závažnost obvzláště rozumí český národ.

Proto tudíž na tomto místě vysloven především upřímný dík Karlově universitě za jeho upřímné přátelské stanovisko i pohostinství ve svých starobylých zdích a ústavech.

Dík náleží české vládě, která dovolila přenesení tohoto kulturního ústavu z Vídně na českou půdu.

Dík náleží zastupitelství města Prahy, které přivítalo nás u sebe pohostinně za velmi těžkých pro ně podmínek.

Proto jsem přesvědčen, že nalezne mocný ohlas v srdcích všech mých krajanů mé provolání:

Sláva i čest Presidentovi ČSR Masarykovi!

Sláva i čest československému národu a státu!

Sláva i čest Karlově Universitě v Praze!

Український Вільний Університет почав у Празі живу діяльність. Студіювати почала численна українська молодь, яка до цього часу знаходилася головно у військових таборах Йозефштадту та Дейч-Габель.

3. Пошана та вдячність УВУ президенту Масарикові

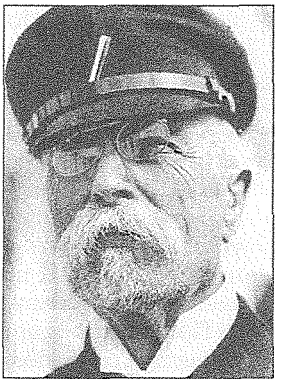
Масарик показався вірним своїм гуманним слов'янським симпатіям. Він допомагав крім української також російській, білоруській та іншій еміґрації слов'янських народів, які мали таким чином змогу створити в Чехословаччині свої культурні середовища. Українська еміґрація заснувала у Празі у липні 1921 року Український Громадський Комітет, який протягом трьох років створив велику кількість різних установ, організацій, організував різні курси тощо. Наприклад, була створена Українська Господарська Академія, Український Вищий Педагогічний Інститут, Студії Пластичного Мистецтва та багато інших.

Свою вдячність і привітання президенту Масарикові висловила українська делеґація, зложена з представника Українського Громадського Комітету Н. Григоріїва й Сенату Господарської Академії, під час перебування президента Масарика у Подєбрадах в 1923 році. Масарик тоді у відповідь сказав:

Я сердечно дякую. Я добре поінформований про вашу школу та ваші успіхи. Тішить мене, що ви в нас знайшли, хоч не батьківщину, – зрештою ви її й

не можете знайти тут, – але добре сусідство братнього народу, в якого можете жити спокійно. Ви й самі кажете, що ви тут спокійні й щасливі. Я особливо тішусь тим, що при всьому нещасті, яке впало на Росію й Україну, ми все таки наші слов'янські програми, що були в нас перед війною, можемо фактично провадити. Слов'янська програма ще не загинула й не загине. Хочемо, щоб ми були сьогодні, – сказав би я, – практичніше, ніж давніше, щоб ті ідеали більш-менш абстрактні – а за Австрії й не могли бути інші – сьогодні увінчалися ділом. Доки це буде залежати від мене, я радо піддержуватиму вас та ваших студентів (Григоріїв-Наш).

З нагоди 75 літнього та 80 літнього життєвого ювілею президента Масарика, 7.3.1925 (1930) року, святкував також УВУ. Проф. Мірчук, сам філософ, у своїй урочистій лавдації під заголовком «Філософічні погляди світогляду Масарика» (під час урочистої академії Українського Вільного Університету) подав дуже детальну аналіу філософічних думок а також загальну оцінку Масарика з враховуванням всіх його заслуг :

75-літній Масарик

... Найбільше маркантною появою того роду, справжнім батьком свого народу, індивідуальністю, якої не винесли на це відповідальне місце якісь випадкові обставини, але яка вповні заслужено його займає в тім переконанню, що того вимагає добро нації і що цей факт є тільки завершенням довголітньої, тяжкої боротьби і праці, – являється безперечно президент чесько-словацької республіки: Тома Масарик.

Професор-педагог визначної сили, що приковував до себе своїх учнів та з'єднував собі їх любов, – учений европейської міри з цілим, потрібним для цеї цілі науковим апаратом, – філософ знаний не лише своїм але і чужим, творець чеської філософії, реформатор суспільного життя свого народу, – політик, що прямим шляхом йшов до наміченої мети, – воїн, що не зобов'язаний воєнної служби, виключно з почуття обов'язку скитався по всіх можливих фронтах, – будівний-архітект, що не лише виробив плян для майбутньої чеської держави, але припильнував виконання цього пляну аж до найменшого деталю, – герой, що все особисте щастя, душевний спокій поставив на одну карту щастя і долі Батьківщини, а кидаючи Прагу залишив свою рідну, все, особисто найдороще, на ласку і неласку ворога – от і короткими, далеко неповними рисами накреслений образ нинішнього Ювілянта... (Науковий ювілейний збірник, частина II).

Важко знайти гарнішого і теплішого висловлення признання великих заслуг та пошани президенту Масарикові з боку українських науковців від того, як це виявив Сенат УВУ у своєму Ювілейному Науковому збірнику, виданому у Празі в 1925 році. Цей збірник був присвячений Т. Г. Масарикові з нагоди дня 75-тих роковин його народження.

Український Університет в Празі присвячує сей свій «Науковий збірник» Пану Президентові Чесько-словацької республіки професорові Т. Г. Масарикові на вшанування 75-літніх роковин його народження. Професор Т. Г. Масарик, як людина, як учений і як громадський діяч знайшов собі признання в цілому культурному світі й справедливо служить окрасою сучасної европейської і загально – людської цивілізації в її найкращім, найідеальнішім розумінню. Його праці дають глибоко обґрунтований філософський синтез тим ідеальним устремлінням, до яких повинна іти ціла людськість, не вважаючи на всі перешкоди й розчарування, які приносить біжуча хвиля. Його проповідь етичности в політичних і соціяльних відносинах, Його науковий реалізм, як основа знання і просвіти, Його ідеї народного визволення народів і перебудови сучасної держави на основах політичної свободи і соціяльної справедливости, – такі дорогі всій людськості й Його рідному Чесько-словенському Народові, – особливо близькі й дорогі нам українцям, котрі ще й до сі зазнають так багато лиха через те, що ці високі принципи знаходять собі мало признання в житті.

Ім'я професора Т. Г. Масарика вже з давнього часу було відоме в очах українського громадянства високою повагою, як ім'я сміливого провідника «ідеалів гуманности» ще тоді, коли реальна дійсність кругом брутально і цинічно топтала гуманність у громадських відносинах, висміюючи її ідеали, як утопічну мрію. Масарик-політик, Масарик-творець держави показав, що ці ідеали здійснимі! Особливу любов і щиру подяку заслужив в очах українського народу Президент Масарик в теперішнє для нас «время люте», як благородний покровитель робітників української науки і просвіти, які, гонені й переслідувані на рідній землі, знайшли теплий захист в братній Чехословаччині, на чолі якої стоїть мудрий Філософ-Президент.

Наш Український Університет почувається до обов'язку сердечного признання й щирої вдячности Пану Президентові Т. Г. Масарикові, в особі якого він мав і має високого прихильника і покровителя.

Нехай цей Науковий Збірник праць професорів Українського Університету в Празі буде цим скромним листочком, який Університет вплітає в пишний вінець слави, котрим шанує Пана Президента Т. Г. Масарика Його рідний народ, а з ним уся Слав'янщина і весь культурний світ нині в день 75-літньої річниці Його Народження.

У повному обсязі процитований, вступ ювілейного збірника Українського Вільного Університету у Празі, є гідним закінченням цієї сьогоднішньої «ювілейної» статті, яка одночасно показує, що суть та окреме значення УВУ для українців, української науки та для цілого наукового світу, який займається україністикою та славістикою, можна зрозуміти тільки у зв'язку з історичним підґрунтям та його культурно-політичним становищем.

Використана література:

Автопортрет Масарика. Студентський вісник. Журнал Центрального Союзу українського Студентства. – Річник II. – Мюнхен, березень 1948.

Брик, І. Масарик і українські змагання // Життя і знання. – Т. X. – Львів, 1937.

Вочковський, О. Т. Г. Масарик. Національна проблема та українське питання. – Подєбради, 1930.
Григоріїв-Наш, Н. Т. Г. Масарик, його життя та діяльність. – Прага: Український громадський комітет в ЧСР, 1925.
Добірні думки проф. Т. Ґарріґ-Масарика. (Життєпис, діяльність, вибрані твори й бібліографія). – Прага: Український громадський комітет в Чехословаччині, 1925.
Лисяк-Рудницький, І. Масарик Тома Ґарріґ // Енциклопедія Українознавства, словникова. – Частина 4. – Париж-Ню-Йорк, 1962.
Масарик, Т. Г. Світова революція. Український переклад. – Львів, 1930.
Мірчук, І. Філософічні основи світогляду Масарика. Реферат на святі в честь Президента Масарика дня 7. III.1925 р. // Науковий ювілейний збірник. – Частина II.
Науковий ювілейний збірник українського університету в Празі присвячений панові президентові чеськословенської республіки Проф. др. Т. Г. Масарикові для вшанування 75-тих роковин його народження. – Частина І. – Прага: Український Вільний Університет, 1925.
Науковий ювілейний збірник українського університету в Празі присвячений панові президентові Чехословацької республіки Проф. Др. Т. Г. Масарикові для вшанування 80-тих роковин його народження. – Частина II. – Прага: Український Вільний Університет, 1930.
Наріжний, С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Прага, 1942.
Український Вільний університет. Короткий огляд. – Мюнхен: Видання Українського Вільного Університету, 1958.
Ярема, Я. Провідні ідеї філософії Томи Масарика. – Прага, 1925.
Cornej, P. Alles Wesentliche aus der Geschichte Böhmens. Praha: Komerční banka, 1992.
Denis, A. První president republiky československé. Překlad J.Veselý. – Revue Bleue ze dne 28. června 1919, Praha.
Doležal, J. Masarykova cesta životem. – Brno, 1920.
Faifr, F. Masaryk o Ukrajině a Ukrajinci o Masarykovi // Masarykův sborník. – Č. 3.
Herben, J. T. G. Masaryk. – Praha, 1934.
Herder. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. – Sämtl. Werke, 1913.
Janiw, W. Ukrainische Freie Universität. Kurzgefasste Geschichte und dokumentarische Ergänzungen. – München, 1976.
Janiw, W. Zu Ehren T. G. Masaryk // Má vlast. – VII díl. (H. S. Skovoroda, J. A. Komenský, T. G. Masaryk). – Stuttgart, 1974.
Krachtovil, J. Má vlast. – VII díl. – Stuttgart, 1974.
Masarykova slova. Citáty z Masarykových spisů a řečí. – Praha: Daniel, 1990.
Masaryk, T. G. Česká otázka, snahy a tužby národního obrození. – Praha: Melantrich, 1969.
Masaryk, T. G. Ideály humanitní. – Praha: Melantrich, 1990.
Masaryk, T. G. Jak pracovat? Přednášky z roku 1898. – Praha: JK, 1947.
Masaryk, T. G. Nová Evropa. – Brno, 1994.
Masaryk, T. G. O škole a vzdělání. – Praha: SPN, 1990.
Masaryk, T. G. Svět a Slované. – Praha, 1924.

Orelecký, W. Prof. Dr. Tomáš Garrigue Masaryk, jak jsem ho znal // Má vlast. – VII díl. – Stuttgart, 1974.
Weingart, M. Masarykovo slovanastvi a slovanská filologie. – Praha: Melantrich, 1935.
Za svobodu. Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920. – Praha, 1926.
Zvláštní vydání Vešníku ministerstva školství a národní osvěty na pamět' presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka, prvního presidenta Československé republiky. – Praha, 1937.

Використані архівні матеріяли Державного центрального архіву в Празі (Státní ústřední archiv v Praze)

UM, inv. č. 351, k .13.
UM, inv. č. 352, k. 13.
UM, inv. č. 356, k.13.
UM, inv. č. 358, k.13.
UM, inv. č. 369, k. 15.
UM, inv. č. 370, k. 15.
MS, sign. 4 V Universita ukrajinská, k. 1110.

❑

Володимир Погребенник

Образ Києва в літературі XIX століття

Губернське місто Південно-Західного краю Російської імперії Київ початку XIX ст. поступався за інтенсивністю культурного і літературного життя університетському Харкову. Але ще діяла в давньому місті над Дніпром Київська академія (з 1819 р. – духовна), де вчилися ті, що творили нове українське письменство: П. Гулак-Артемовський, К. Думитрашко. Був її студентом і М. Ломоносов. Тут закінчував духовну освіту І. Нечуй-Левицький, випускником її був грузинський письменник Н. Ломоурі, працювали відомі М. Петров, П. Юркевич та ін. Посаду префекта академії обіймав письменник М. Соколовський, ректора – літератор І. Фальківський.

Найпотужнішою ж інституцією, що освічувала й формувала майстрів українського красного письменства, став заснований у Києві в 1834 році університет. Спочатку він носив ім'я Святого Володимира, нині – Тараса Шевченка. У різні роки тут навчалися П. Куліш, О. Навроцький, А. Свидницький, М. Кропивницький, М. Драгоманов, Олена Пчілка, М. Старицький, О. Левицький, В. Самійленко, С. Ніс, М. Симонов (Номис) та ін., працювали М. Костомаров і Т. Шевченко (в Археографічній комісії). Першим ректором університету був учений і літератор, знавець української словесности М. Максимович.

Не згодні з нищівною для України політикою самодержавства інтеліґенти об'єдналися в нелеґальне Кирило-методіївське братство. У програмному документі кирило-методіївців – у т. ч. могутньої трійці чільних представників літературного романтизму Т. Шевченка, М. Костомарова та П. Куліша – все дихало промінною вірою в краще прийдешнє слов'ян у вільній федерації народів-сусідів, центром якої мислився славетний Київ.

Після розгрому царатом Братства репутацію Києву як центру українського руху в другій половині XIX ст. забезпечували «Південно-Західний відділ російського географічного товариства» (голова наукового осередку – поет П. Чубинський) і одна з найавторитетніших київська Стара Громада. Та благородна діяльність інтелігенції, зокрема письменників, спрямована на вивчення і розвиток рідної впослідженої нації, переслідувалась урядом і заборонялася, жорстоко каралася (заслання П. Чубинського, О. Кониського).

У зв'язку з неможливістю мати через цензурні відмови періодичне літературне видання (науковий і художній журнал «Киевская старина» з'я-

вився тільки в 1882 р.), тим більше рідною мовою, українські письменники заходилися коло підготовки неперіодичних. Кілька їх з'явилось у місті в XIX ст.: «Киевлянин» автора «Листів про Київ...» М. Максимовича, після вимушеного антракту до початку 80-х – «Луна» О. Конiського, «Рада» М. Старицького. Перший із двох випусків останнього альманаха (1883) І. Франко назвав «першим весняним громом», адже такого типу видання, репрезентуючи все краще в українській літературі, засвідчували її існування й потенції розвитку навіть за умов режимних «заморозків».

За відсутности письменницьких організацій багато важило неформальне спілкування київських літераторів молодого і старшого покоління в гуртку «Плеяда», що існував із 1888 до 1894 року. Його учасників було більше, ніж зірок в однойменному сузір'ї – це Леся Українка та її брат Михайло Обачний, його дружина О. Судовщикова, Л. Старицька, В. Самійленко, І. Стешенко, М. Славинський, О. Романова, В. Боровик, зі старших – Олена Пчілка, М. Старицький. Літературні конкурси, читання творів збагачували письменство та формували індивідуальні «голоси».

Попри чергування режимних переважаючих «морозів» і коротких «відлиг» у культурному житті всієї України та її давньої столиці, силкуванням героїчної меншости, як висловився історик літератури С. Єфремов, поети й прозаїки XIX ст. зуміли-таки художнім словом віддати належне Києву ще княжої і козацької слави, Києву як історичному центру соборницького єднання всіх українських земель. Образ міста-серця України, успадкований у його маштабно-символічних значеннях із давньоукраїнського, зокрема бароккового письменства, продовжував творитися в позаминулому віці романтиками і реалістами, українцями й представниками інших етносів. Образ цей еволюціонував у напрямку пізнання справжнього, а не тільки мітологізовано-архаїчного Києва.

Так, автори першої половини XIX ст. поетизують славні діяння правителів престольного священного граду – князя Олега, переможця Царгороду («Рогдаїв пир» Є. Гребінки), та князя Володимира («Пир Володимира Великого» Л. Боровиковського), гідних співу великого Бояна. Середньовічний багатий Київ розлогих садів і сяючих церковних хрестів постав у романтичній поемі «Богдан» Гребінки тим містом, у якому народом і військом даровано Хмельницькому ім'я Богдана. Гімном Києву звучить закінчення оповідання Гребінки «Мачуха і панночка». Погляд туриста, що виявляє зацікавлення «гробницею Ярослава і мозаїкою грецькою», церковними рідкостями міста, поступається палкому освідченню в любові:

> Який ти красивий, мій рідний Києве! Добре місто, святе місто! Який ти прекрасний, який ти ясний, мій сивий старче! Що сонце поміж плянетами, що цар поміж народом, те Київ поміж містами. На високій горі стоїть він, оперезаний зеленими садами, увінчаний золотими маківками і хрестами церков, наче святий короною; під горою широко розбіглися хвилі Дніпра-годувальника. І

Київ, і Дніпро разом... Боже мій, що за розкіш! Чи чуєте, добрі люди, я вам кажу про Київ і ви не плачете від радости?

Саме такою візією нев'янучої божественної краси Києва леліяв свою уяву в далекій чужині засланець Шевченко. Він жив у місті (а ним снив іще тоді, коли хлопчиною, ще його не бачивши, малював вугіллям на стіні комори київську дзвіницю) менше – загалом беручи – двох років, але обезсмертив його як художник і письменник. «Пресвятий» Київ згадано в поемах «Княжна» і «Марина». У поемі «Варнак» «святе диво» храмів Божих *має силу відродити до спокути душу немилосердного месника-вбивці*... Нетрадиційний крайобраз «святого Києва» започатковує поему про полковника Палія, якого, за Шевченком, серце одурило, поставивши на боці Петра I проти гетьмана Мазепи. Поема «Чернець» підпорядкувала кольоритну жанрову сцену козацького прощання зі світом виразу туги за часами, коли в Києві на Подолі й по всій Україні панувала «братерськая наша воля», вислову сподівання на повернення кращих часів. Окрім Подолу з Братським манастирем, де була Києво-Могилянська колегія, Межигірського Спаса (манастир у Межигір'ї під Києвом, куди дотанцював із музикою сивий козарлюга Палій), у творах Шевченка згадується Лавра зі знаменитою дзвіницею (повість «Близнецы»), пагорби міста тощо. Найбільше ж мистцеві боліло, що в такому святому місті правили, перетворюючи його на ще один зі «смітничків Миколи» Палкіна, самодури й українофоби (як «капрал Гаврилович Безрукий» – київський генерал-губернатор Бібіков), маючи чепурних киян за наймитів. Тим-то так вітає поет-тираноборець прилюдний акт спротиву сатрапам у «Юродивому».

Разом із Шевченком повертав українцям взагалі та киянам зокрема власний погляд на рідну історію, не продиктований російськими імперськими інтересами, й автор «Чорної ради». Пантелеймонові Кулішу, який був не тільки письменником-романтиком, а й істориком, весело й тяжко згадувалося минуле «старого нашого діда Києва». Весело, бо велика князівсько-гетьманська *слава осіяла старосвітські стогни міста*. Тяжко – у зв'язку з пролитою кров'ю християнською, ясирами половецькими, Батиєвою і пізнішими руїнами. Слід спустошення, пожеж у місті, що трохи не все містилося на початку 1660-х рр. на Подолі, контрастує в змалюванні Куліша з красою церков, зелених крутоярих гір і городів із червоними маками. Одяг киян, звичаї, суспільні протистояння між козаками та міщанами схоплені швидким пером історичного романіста. На початку V розділу він зіставляє пишні подільські церкви із кам'яницями XIX ст. з давніми дерев'яними спорудами того часу, коли «благочестива пані Ганна Гулевичівна подаровала на братство свій двір із садом» і там «гетьман Сагайдачний церкву збудував і манастир братський з школою устроїв». На початку VI розділу епік порівнює сяяння срібла-злота по Лаврі з її скромним станом у добі князя Симеона Олельковича. Патосом цих сто-

рінок є збереження та примноження «стародавньої ліпоти» пам'яток і святинь предків. Уся ж «Чорна рада», повертаючи читачам украдену історичну пам'ять, нагадувала: ні Україна, ані Київ зовсім не були нікчемними в епосі, попередній до Переяславської ради. І тільки за цю одну пересторогу-заповіт мешканцям українського краю – «Блюдітеся, да не порабощені будете!» – можна пробачити деякі оцінки «пізнього» Куліша, не цілком справедливі через не вдоволену любов патріота («О Києве, оманна просторік святине...»).

Неначе продовжує ідейне звучання роману баляда М. Костомарова «Ластівка». По канві «відфолкльорного» сюжету про київську вдовицю та її сина-одинака, який добровільно пішов із княжою раттю й загинув у бою з ворогом, поет підкреслює картиною наради князів і мовою віщих знаків (вогняний стовп над Печерським): треба всім разом, як мовить у баляді сам «Мономах голінний», іти на недруга.

Для російських авторів перших десятиріч XIX ст., що мандрували екзотичною для них «малоросійською» «другою Італією», Київ – билинно-леґендне диво; предмет захоплення («країну, в якої Росія перейняла зразок благоустроєної держави, осіялась промінням християнства» один із мандрівників Україною, О. Львовшин, без належних на те підстав називає колискою своєї імперської вітчизни, а «слов'янофіл» О. Хом'яков – колискою російської слави); «стародавня столиця всієї православної Русі» (О. Шаховський); край достатку, де кожному гусару падають самі в рот галушки, багатий на пожадані зайдами вино і чорнооких красунь («Гусар» О. Пушкіна); об'єкт аґресії (ставши здобиччю «ляхів», підневільне місто стоїть, не без співчуття зазначає чи не єдиний тоді симпатик українства К. Рилєєв у поемі «Наливайко», «як пам'ятник могильний над краєм змучених рабів»). А от син українського письменника і найвидатніший представник «української школи» в російській літературі Микола Гоголь у листі до М. Максимовича від 20 грудня 1833 року не тільки говорить про намір переїхати до золотоглавого міста, а й виявляє науково слушне розуміння його української належности: «Туди! Туди! В Київ! У древній, чарівний Київ! Він наш, він не їхній [росіян – В. П.], чи не так? Там або навколо діялися справи старовини нашої». Цитовані слова якось дивно суголосні, засвідчуючи через десятиліття й через прикордонні стовпи «соборність» української вдачі, з листовним відгуком про Київ буковинської орлиці Ольги Кобилянської. Побувавши тут у 1899 році, вона написала: «Київ – місто чудове [...] рівняється своєю красою хіба з Неаполем... Тут, в Києві, кожний може переконатися, що українці були і що вони мають право бути і в майбутньому – на кожному кроці стільки історії, дуже багато! То фантазія, ніби українське і російське – одне і те ж; навіть і в мові є величезна різниця».

У художніх писаннях М. Гоголя – на початку славнозвісних «Вія», «Страшної помсти» й «Тараса Бульби» – постають і центр міста (Поділ, Братсь-

кий манастир), і його сливе хутірські околиці, вишневі сади, низькі хати простолюду й аристократичні помешкання шляхти, тут наявні яскраві типи (семінарист Хома Брут, бурсаки Андрій і Остап) і виразні жанрові сцени (голодна бурса на вулицях змушує торгівців уважно пильнувати свій крам). Порушуючи освітню проблематику, Гоголь зображує розповсюджене і серед сановників, і серед козаків усвідомлення необхідности освіти для дітей (хоч опісля здобуття знання ними нерідко зовсім забувалися), характеризує її тодішні атрибути, не лише київські, – лозу й нагаї, проте й філософські диспути. Як святе для українців місце змальовано Київ із Лаврою в романі польського письменника «української школи» О. Грози («Перша покута Залізняка»).

Зберігши декотрі з попередніх рис, образ Києва збагатився й новими значеннями в реалістичній літературі XIX ст. Так, у чиновника Київського генерал-губернаторства Олекси Стороженка в «Оповіданнях з селянського побуту малоросіян» дія відбувається і в близьких околицях (як-от Микільська слобідка), і в межах міста. У крайобразі весняного Києва виокремлюються мальовничі силюети існуючих і тепер (Видубицький манастир, церква Андрія Первозванного), зруйнованих монголами (Десятинна церква) чи червоними нищителями (Микільський собор), реставрованих у незалежній Україні храмів (Михайлівський золотоверхий). Архітектурна панорама Києва включає у творі Аскольдову могилу, Олегове кладовище, військові касарні мавританського стилю на узгір'ях Дніпра. Такі літературні описи цінні висловленим емоційним ставленням до зображуваного (пієтетним щодо святинь), тим, що вводять у світ краси міста-храму, ще не поруйнованої бурями XX століття.

Київські враження Марка Вовчка, яка мешкала тут із чоловіком О. Марковичем у 1853-1854 рр., сповнили автентичністю опис побутових реалій життя киян, свят у місті («Дев'ять братів і десята сестра Галя»). Показуючи в оповіданні «Сестра» сприйняття Києва простою дівчиною, яка прийшла до панів наймати, письменниця моделює народне ставлення точно і барвисто: «Красний, Боже, який! А що вже святі церкви, то й не сказати! А людей, людей! без ліку, та все чужі...».

Значніші зображення міста залишили два літератори, які останні тридцять років життя мешкали в Києві. Мова йде про Олександра Кониського (попри цькування реакційною газетою «Київлянин» і жандармсько-цензурні нагінки, він, обраний гласним Київської думи, ще в 1878 році порушив перед Міністерством освіти питання про потребу викладання українською мовою в народних школах) й особливо про Івана Нечуя-Левицького.

У майстерному оповіданні «І ми – люде!» О. Кониський відтворив скрутні обставини існування українських інтелігентів під наглядом недремного ока київської влади. Твори цього автора правдиво висвітлили трагедію покоління університетської молоді 40-х років після розгрому кирило-ме-

тодіївців («Доля одного письменника»), переслідування царськими цензорами рідного слова («Тривоги автора і видавника»).

Дивакувато-пунктуальний Нечуй-Левицький був свого роду міською легендою, бо зі стоїчною доблестю дотримувався вподобаних звичок. «Козак Нечуй» подав голос протесту в справі Бейліса, як український професійний літератор долав нужду і голод, але помер забутим у жахливій Дегтярівській богадільні. Мистець іще в повістях «Микола Джеря» і «Кайдашева сім'я» зобразив Київ як центр релігійного життя, куди на прощу вирушав люд з усієї України, відтворив епізоди манастирського побуту, в критичному світлі змалював (особливо в «Афонському пройдисвіті») негідну поведінку та фарисейство багатьох ченців і священиків Російської Православної Церкви. Роман «Хмари» та комедія «На Кожум'яках» (відома в популярній переробці М. Старицького під назвою «За двома зайцями») втілити київську тему, зокрема, у показі деморалізуючих і денаціоналізуючих впливів нового часу на життя міської людности, у малюванні вирішальної ролі матеріяльного розрахунку на матримоніяльні кроки «золотої» молоді міста (Свирид Гострохвостий). Кожум'яцька простота як вияв української національної стихії імпонує авторові, на відміну від новомодного способу поведінки панської псевдоцивілізації «цилюрників» і скороспілих пансіонерок (Єфросина Рябко) з їхньою зросійщеною мовою.

«Ідеологічний» роман «Хмари» відкривається «чарівничою, невимовно чудовою панорамою Києва», на високих горах якого виблискують на сонці золоті верхи церков і дзвіниць. Букетом церков заквітчала гори «давня невмираюча українська історія, неначе рукою якогось великого артиста... Стоять Київські гори непорушно, заглядають в синій Дніпро, як і споконвіку, несуть на собі пам'ятку про минувшість». Автор поділяє зі святими горами віру в те, що слава давнього великого Києва повернеться, що «знов заквітчають їх потомки давніх батьків свіжими квітками історії». Проте дійсність не давала йому підстав для оптимізму: у результаті русифікаційної політики уряду й Синоду, з болем патріота констатує Нечуй-Левицький, в «академії Петра Могили, Св. Дмитрія Туптала й інших не було й духу, й сліду тих давніх діячів України, тих Сагайдачних, Могил... У Братському манастирі, в давній славетній академії панував чужий великоруський дух, чужа наука, чужий язик, навіть чужі люди [...] нагнані Бог зна звідкіль, щоб загнати ще глибше в землю нашу старовину і новину, поховати її навіки».

З доглибною обізнаністю та замилуванням відтворив артист зору розкішні манастирські алеї, Володимирську гірку з могутнім пам'ятником хрестителя киян, Царський сад, Липки. Прозаїк веде читача в студентські номери й академічні авдиторії, до професорського дому й міщанської садиби, в Інститут шляхетних дівчат і клюб на вечір із танцями, знайомить із родинно-побутовим, суспільним, приватним і духовним життям мешканців міста. У романі виведено різні типи інтеліґенції двох поко-

лінь. Старше представлене контрастними образами Дашковича, що став кабінетним ученим і відірвався від рідного народу, і Воздвиженського – попередника київської чорносотенної професури останньої третини XIX ст. Якщо прототипами першого послужили П. Юркевич і М. Драгоманов, то подібних до «нового чоловіка» Радюка можна було відшукати в гуртку «хлопоманів» при університеті Святого Володимира. Цей радикально налаштований демократ відрізняється від безпринципних міських буржуа на зразок Кованька національною свідомістю, вірою в майбутню Україну з багатим, вільним і освіченим народом.

Київ і кияни постають також у повісті Нечуя-Левицького «Без пуття» (декаденствуючій героїні після Парижу місто видається «препротивною провінцією», та вона врешті втішається з уподобаним молодиком на нашому «Монблані» – Лисій горі – і нашому «Юнґфрау» – Солом'янському шпилі). У Києві, на Глибочиці, відбувається комедійна дія водевіля «Голодному й опеньки – м'ясо». Незвичайне оповідання «Київські прохачі», згідно оцінки самого автора, – колекція типів міських жебраків, що живляться коло лаврських печер. Прегарні картини Києва створено в нарисах «Вечір на Владимирській горі» і «Ніч на Дніпрі». Так само багатий візуальними образами нарис «Апокаліптична картина в Києві» – про пожежу на Подолі. Нарешті, письменник зумів поглибити й історичні координати теми Києва, що є тлом дії й у романі «Гетьман Іван Виговський». Тож усеобіймаюче око України І. Нечуй-Левицький став незрівнянним літописцем Києва в українському новому письменстві.

Історія міста постала так само випукло зі сторінок прози Михайла Старицького, написаної на основі вивчення наукової літератури й архівних джерел і твореної нерідко в співавторстві з донькою Людмилою. Ті самі історичні матеріяли й документи лягли в основу двох близьких між собою повістей із життя Києва – «Червоний диявол» (дія відбувається в XVI ст.) і «Перші орли» (початок XVII ст.). «Поствальтерскоттівський» характер творів зумовив малювання в них змагання суперників за руку київської красуні-войтівни на тлі бурхливого історичного життя. Ще до «Свіччиного весілля» І. Кочерги Старицький зафіксував утиски городян і цеховиків славного Подолу з боку Вишнього замку – резиденції воєводи, який хотів обмежити давнє Маґдебурзьке право, заборонити киянам користуватися світлом; відтворив засідання маґістрату на чолі з війтом Яцьком Баликою – захисником прав міщан. У першій із повістей приваблюють і настроєві малюнки міста (особливо зачинний – Києва у вечірньому рожевому світлі, який пізніше любив художник Юон), опис святкового люду на службі в багатій церкві цехових братчиків та хресного ходу після неї, картина пишного весілля героїв («Червоний диявол»). Топографія міста пластично «реконструйована» й у другому з творів. Новим його компонентом є екскурс у релігійну ситуацію після Брестського собору (скарги Мачохи).

Трилогія М. Старицького «Богдан Хмельницький» в аспекті «Київ у літературі» прикметна чи не найдокладнішим епічно-урочистим показом зустрічі всім Києвом нового Ганнібала, що оживила змучене місто. Велелюддя на всьому просторі від міського валу до Либеді. Незвичайно радісний гомін. Сонячна повінь. Гарматні вітальні сальви пишним вершникам на чолі з ясновельможним гетьманом. Ентузіязм усенародної любови, виявлений у вітальних вигуках, співі хору бурсаків, благословляючому слові митрополита Київського Сильвестра Косова. Священна екстаза відповіді Богдана. Спільне братнє бенкетування всього краю. Ось таким постає тріюмфальне вшестя до Києва козацького війська – вибавителя від «лядськи кормиги». У другій частині, «Буря», Ярославові вали, Золоті ворота, навіть Свята Софія, що виглядала як укріплена фортеця, характеризують історичний Київ як сильне місто, собі «на славу, ворогам на грозу!». Духовим же бастіоном нових часів є Богоявленське братство. У заключній частині славне колись місто з його церквами і манастирями (згадано Михайлівський, Пустинно-Микільський) у сприйнятті вже не Хмельницького, а Богуна мислиться як таке, що здатне відродити силу і славу. Запорукою цьому слугують вищезгадані консолідуючі факти, і зокрема, вступ гетьмана Сагайдачного разом з усім Запорожжям до Київського братства (част. XIX).

Надрукований тільки в 1997 році роман Старицького «Руїна» являє загрози «святому місту» після розірвання України надвоє Андрусівським договором, відтворює підкиївське містечко Печери (Лавру), небезпечні безлюдні місцевості навкруги, Воскресенський і Печерський манастирі. Київ, Лавра – місце дії роману М. Старицького «Останні орли», що відтворює уярмлений стан України у XVIII ст.

У літературі вже не «підросійської», а Західної України XIX ст. спостерігається справжній культ Києва – як один із виявів прагнення до єднання з єдинокровними братами з Наддніпрянщини (звісно, не під тиранічним «білим царем»). Місто трьохсот святинь і пов'язана з постаттю його великого правителя мрія про повернення днів Ярослава пронизує віршову епіку Миколи Устияновича. У поезії «Київ» він мисленим зором ширяє в часи, коли Андрій Первозванний установив хрест на «святій землиці», коли почали зводити місто «три браття Кий, Щек і Трувор», коли прийшли, а згодом упали від Олегового булата «буй-Аскольд і Дір». «Руських градів юна мать», як пророк Олег до дружини, – «Київ наш – свят», «де геній ся молить за блага народу». Така ж соборницька любов до рідного, хоч і не знаного особисто Києва виявляється в поезії «буковинського Кобзаря» Юрія Федьковича. Вільно перекладаючи «Прощі» Г. Гейне, він переносить дію до Києва святого, де «благодать ллється».

Натомість, Іван Франко бував у Києві (хоч кілька разів царський уряд не пропустив його через кордон Російської імперії), знайомився з пам'ятками давнини, відвідував букіністичні крамниці, дивився «Украдене щастя» в театрі М. Садовського. У 1886 році у церкві Колеґії Ґалаґана він по-

шлюбив курсистку О. Хоружинську. Це одруження сприймалось і як вияв міцного єднання Галичини й Наддніпрянщини. Граду на горах Дніпрових іще молодим Франко присвятив низку епічних віршів, темами яких стали повідомлення Київського літопису – «Данина» з доби Кия, Хорива і Щека, які занепокоїли хозарів даниною двосічними мечами, «Аскольд і Дір під Царгородом», «Князь Олег» (цей сюжет використав при написанні свого твору після відвідання міста й О. Пушкін). Славний Київ, грізний князь Володимир Мономах, «половців бич», згадується у Франкових поемах «Ор і Сирчан» та «Кончакова слава». Основою для «Оповідання про лакомого опікуна» послужила історія з Печерського патерика, що показує дивну силу чудотворного образу печерської Богородиці. А «Оповідання про половчина», написане за мотивами збірки «Чудеса Св. Миколая», відтворює силу його святого образу як у місті, так і далеко поза ним. Окрім того, у Києві XII ст. і в його околицях відбувається дія драми-казки Франка «Сон князя Святослава», центральний персонаж якої відомий іще зі «Слова про Ігорів похід». Патріот батьківщини, речник порядку й мирної праці, Святослав тішиться розвитком краю та столиці, до якої їдуть купці з Венеції, Греції, Морави. Київ стає у фіналі місцем вирішального зудару підступних змовників, які хочуть одібрати великокняжий престол, і Святослава з вірними йому розбійниками та киянами. Сильно й актуально звучать кінцеві слова п'єси: «Хай згине, хто кривавить Русь роздором!».

Однаково небажаною для двох режимів – царського та большевицького – виявилася збірка «Подорож до Києва» Осипа Маковея. Написано її «гарячими слідами» авторового напівнелеґального перебування в 1897 році в «столиці городів руських». Ця майже всуціль київська збірка сповнена болем за німуючу Вкраїну, вколисану «в широкій московській колисці». Вірш «Мати городів руських», апелюючи до історії від Кия до Хмельницького, подає причини того, що «наша столиця» – «не наша тепер»: це ворогування своїх-таки князів, рідне «веселіє пити», немудре віддання всього чужинцям із півночі в Переяславі на раді в 1654 році. Так місто-матінка стало мачухою українцям... Гіркоту усвідомлення цього не «знімає» навіть гумор строф про Св. Андрія, Володимира Великого та Ярослава Мудрого. У поезії «Кияни» ліричний герой прагне знайти в місті українство, але всі його зусилля марні: там не чути ніде «тих слів, що учила нас мати», скрізь панує російська мова. Та Маковей вірить у настання й для України часу славного. Поетове «Письмо додому» цікаве урбаністичними подробицями. Тут згадується київське чадне повітря, міський «транспорт» («ізвощики»), але й краса широких, мощених камінням вулиць, склад населення, багатство церкви поряд із бідністю людей. Відвідини «православної Мекки» привели до художнього успіху – створення типу «печерного патріота» (вірш «В Лаврі»). Перебування на Софійському майдані й умовний діялог із Богданом («Пам'ятник Хмельницькому») переконали: досить уже оглядатися на північ, куди вказує

гетьманська булава. Гостювання на оспіваному Шевченком Подолі («Самсон») пересвідчило ліричного героя в змалінні духу нащадків Семена Палія. Сповненим пророцтвом стали унікальні рядки вірша «На Лисій горі» – про настання часу, коли в Маріїнському палаці сидітиме не «чужинець.., а наш президент України»! Капіталізації міста, ознаками якого є в збірці «шантани» з дорогими «шампанами» та яхт-клюби, корчам русотяпства під гаслом «Ні жида ні ляха! І долой з хахлами» автор протиставляє власну патріотичну віру, пам'ять «сивоусого батька» («Дніпро»), високість духу («У Миколи Лисенка») і відданість Неньці молодого покоління («Воскресення»). У повісті «Ярошенко», нарешті, Маковей вивів образ славного гетьмана, якому присвятили твори А. Чайковський («Сагайдачний»), А. Кащенко («Про гетьмана Сагайдачного»), Д. Мордовець («Сагайдачный»), С. Черкасенко («Пригоди молодого лицаря»), згодом – З. Тулуб («Людолови») і Г. Книш. До речі, Чайковський і Кащенко висвітлили співпрацю Сагайдачного в Києві з Є. Плетенецьким та І. Борецьким у справі розвитку культури й захисту віри. Галицький романіст устами архимандрита Плетенецького пророк високу мрію: «Київ мусить стати невсихаючим джерелом життя усеї України. Звідси мусить виходити світло сонця.., розморожувати душу народу».

У XIX ст. в Києві гостювали А. Міцкевич і О. Грибоєдов, О. де Бальзак (полонений «північним Римом», він порівняв його з «новим Петербурґом, старовинною Москвою» і назвав у листі до сестри «вічним містом Півночі») розпочав тут твір під назвою «Лист із Києва». У час Контрактових ярмарків у місті концертували великий Ференц Лист, брати Венявські. Тут ґастролювали Т. Руффо, згодом Ф. Шаляпін та ін. Бували в Києві В. Забіла, Панас Мирний (хотів переїхати сюди на постійно), ґастролював і мав бенефіс І. Карпенко-Карий, а також М. Садовський та ін. Про Київ писали І. Тургенєв («Напередодні»), О. Апухтін («Скерцо»), директор Колеґії Ґалаґана (тут формувалися першорядні українські письменники-«неоклясики» й А. Кримський) І. Анненський («Київські печери»). Листовні згадки про місто залишили Ф. Тютчев (відзначив велике минуле й призначення для великого майбутнього), С. Надсон. Але найбільшим «киянином» із російських письменників став Микола Лєсков. «Неймовірний та в багатьох відношеннях неможливий», за його виразом, золотоверхий Київ із людьми, які його населяли, ввійшов у славнозвісні «Печерские антики», завше надихав письменника. Він тонко відчував любе місто, визнавав зміни на краще в середині століття, проте й шкодував за знищеними Бібіковими урочищами навкруг Печерська, мальовничими надбережними хатками та горішнім садом, згаданими в «антиках». Ці образки, що так рельєфно, нерідко анекдотично передають атмосферу київської минувшини, відтворили й цілу ґалерію «антиків»-людей, у т. ч. постать малограмотного, але закоханого в літературу фон Юнґа – видавця газети «Киевский телеграф», що була фактично органом Старої Громади. «Приблудний кия-

нин», як називав себе Лєсков, він за час життя в місті (1849-1857) вивчив українську мову, захопився особою Шевченка і його творчістю, а потім запізнався з ним особисто. Грав у Києві в аматорських театральних виставах, малював місто, зображував зримо і як художник слова славні церкви, природу, новобудови (Ланцюговий міст і його відкриття).

У Києві на Подолі мешкав і Олександер Купрін (90-ті рр.). Він працював, друкувався в київських газетах. Так постала збірка нарисів про міське дно «Київські типи» – перша в доробку письменника. Із нашим містом пов'язані й події популярної повісти «Яма», оповідання «Наталя Давидівна». Інший відомий літератор, Шолом Алейхем, проживав у Києві в кінці 80-х – на початку 90-х років. Написав тут найвідоміші твори, у декотрих вивів Київ під прибраною назвою «Єгупець», не схвалюючи як гуманіст вияви бездушности й поширення жорстоких законів у міжлюдських стосунках. Бував у Києві й клясик болгарської літератури Іван Вазов, захоплено відгукувався про нього. І в XIX, і у XX ст. відвідував «найкраще і найпривабливіше» місто Володимир Короленко, який присвятив йому оповідання «На Лук'янівці».

Тож воістину Київ – найбільше наше літературне місто, й не тільки в XIX столітті. ❑

(Про те, яких рис набув образ Києва в красному письменстві XX ст, читайте в наступному числі)

Іван Немченко

«І кожна рима – як свячений ніж...»

(Із спостережень над поезіями Є. Маланюка)

(Закінчення)

Перефразовуючи рядки Національного гімну «Ще не вмерла Україна», поет стверджує, що «вороги не згинуть, як роса, / Раби не можуть взріти сонця волі». Відтак, потрібні «бронза й сталь», а не «струмок ліричних сліз», щоб батьківщина стала державною, нездоланною.

У «Варязькій баляді» (1925), що є одним з вершинних творів у доробку Є. Маланюка, яскраво ілюструються його історичні концепції. Проглядаючи товщу століть, поет зупиняється на найважливіших етапах утвердження української державности та фатальних втратах, яких зазнав наш народ. Починається твір парадоксальним визначенням буття України: «Необорима сонячна заглада – / Віки, віки – одна блакитна мить!» (140). Контрастні поняття додають цій поетичній сентенції дійсно незвичного звучання. Сонце як символ життя і поряд невідворотна смерть, загибель. Численні століття і єдина миттєвість. А проте саме такою неймовірною і була історія України: надзвичайна жага до волі й державного буття увінчувалася здобутками, але недовгими, хвилевими з погляду вічности, а потім – знову ярмо, покора, темрява протягом тривалого часу. «Куди ж поділа, Степова Елладо, / Варязьку сталь і візантійську мідь?» – це питання, поставлене автором, звучить риторично. Розмірковуючи над історичною долею свого народу, Є. Маланюк простежує, як у різні епохи Україна спалахувала в сяйві слави, краси й гідности, а потім губила державницьку потугу в самоспопеляючій міжусобній боротьбі.

На початку баляди в ідилічній замальовці автор репрезентує нашу землю як розкішний, щедрий край, принадами якого не можна не захопитись: «Від синіх меж до сіверських україн / Широчина нестримано росте, / Мов на бандурі велетенській грає / Співучим вітром припонтійський степ»; «Гарячий день розлив пекуче злото / І сам втопився у сонячнім меду, / Й крізь спокій цей єдина ллється нота – / Блаженних бджіл в вишневому саду» (140). Спокійно й розмірено поет живописує красу й безмежні простори отчої землі, серед характерних символів якої «баляда хвиль – Дніпро», «Київ – Степова Александрія / Під злотом царгородських мозаїк», «темна Лавра», «козацький буйний Понт» та ін. Сонячний відтінок античности, яким позначені ці атрибути, надає їм мітичного забарвлення. Уся ця краса – ніби «солодкий, вічний, синій сон». Мимоволі виринають екскурси в історію цього благословенного краю:

Там обертав в державну бронзу владно
Це мудре злото – кремезний варяг,
І звідтіля ж воно текло безладно
Під ноги орд – на кочівничий шлях.

Гриміли десь козацькії литаври,
Віки несли не раз залізний дар, –
Він в холодку ж спочив у темній Лаврі,
Від мудрости знесилений Владар (140-141).

Цей «залізний дар» державности час від часу потрапляє до рук спадкоємців з надією на відродження. Але кожен такий шанс із примхи лихої долі знову прирікається на нетривалий успіх. Продовжуючи романтичну традицію в українській балядній творчості («За байраком байрак» Т. Шевченка, «Гетьман» А. Метлинського, «Хрещенська ніч» М. Старицького та ін.), Є. Маланюк «оживляє» героїв давнини. У такому незвичайному ракурсі виведено гетьманів Б. Хмельницького та І. Мазепу, імена котрих не називаються, але їх цілком можна впізнати. Вони підіймаються з могил козацької державности – Чигирина й Батурина – «мертві й п'яні, / І кожен довго плаче і співа». Цей моторошний епізод вимальовується на тлі містичної картини діянь України-відьми, що мучить власних нащадків:

Оттак лежиш – замріяно-безсила,
А сходить ніч – і відьмою вночі
Ти розгортаєш кажанові крила...
І поки по гаях кричать сичі,

По болотах скрегочуть млосні жаби,
Шепоче тьма і стогне в снах Дніпро, –
Летиш страшна й розхристана на шабаш –
Своїх дітей байстрючу пити кров... (141).

Демонічний характер образу матері-вітчизни у Є. Маланюка ґрунтується на фолкльорних і літературних традиціях (повістях М. Гоголя та ін.). Як відзначає дослідниця Ю. Солод, поетова «світла, омріяна здалеку степова Еллада затьмарюється темними, жорстокими, злобними силами. Вишнево-ясний архетип України поглинається диявольськими, потойбічними проявами».[9]

Фінальне риторичне запитання, що звучить у баладі: «Коли ж, коли ж знайдеш державну бронзу, / Проклятий край, Елладо Степова?!» (142), сприймається як імператив, як гостре звернення автора до співвітчизників з метою пробудити в них почуття відповідальности за долю рідної землі, як заклик до вивільнення з тенет байдужости й покори.

9. Солод Ю. Українська література – XX (погляд у кінці тисячоліття): Навч. посібник за програмою 11 класу. – Київ: «Нора-прінт», 1997. – С. 40.

Неоромантичний струмінь твору відчутний в історичних ретроспекціях, присвячених козаччині (місяць як «козацьке сонце»; затуманені Чигирин і Батурин як колишні гетьманські столиці; Мазепа від ненависти до московських гнобителів «на північ кида блискавками віч»; характеристика Пилипа Орлика – «гаряча голова!»), у картинах, побудованих із використанням елементів фантастики. Античного забарвлення текстові надають архаїзми й історизми, дібрані автором ощадно й доречно.

Концептуально суголосною з «Варязькою балядою» є поема Є. Маланюка «Схід Европи» (1933), фрагментарно репрезентована в збірках «Остання весна», «Перстень і посох». Послідовно дотримуючись «норманської теорії» походження державности в давній Русі-Україні, автор проголошує:

Прийшли мужі від моря й принесли
Суворий зір, нещадний подих далі,
Північне зимно в стриманих словах,
Що в кожнім з них дзвенів наказ, як криця.

І пропекло морозом тучну плоть,
І змусило до руху й будівництва... (567).

Поет засобами художнього слова ілюструє свої погляди й твердження, викладені пізніше в «Нарисах з історії нашої культури» (1954) та інших працях, де, зокрема, підтримує думку, що «варягізація» нашого народу не була епізодом, але історичним процесом, що тривав віки».[10] Роздуми про вітчизняний «циркуль влади», що «свій державний круг / Закреслював могутніше і ширше», пов'язуються в поемі і з візантійськими впливами. Стара Україна, що з часом стала нагадувати «архіпелаг, / Оточений жорстоким морем степу», багато в чому орієнтувалася на досвід античної Греції («еллінське насіння проросло»). І свідчення цьому – столичний Київ, що «високо підніс / Круте чоло під іонійське небо», що «у високім ладі поєднав Александрію, Спарту і Атени», вражаючи всіх своєю величчю й незвичайною красою:

І мандрівник здивований спинявсь,
Вдивляючись в фата морґану. Ясно
Тремтів злотавий обрій. У блакиті
Грав Аполлон на ліру золоту
І храм Атени-Мудрости білів,
Немов прозорий. І в щілинах улиць
Текло життя. І Борисфен широкий
Всміхавсь міцними барвами вітрил (568).

Таке розмаїття античної атрибутики на позначення буття українського народу від минувшини до сучасности знаходимо в усіх поетичних кни-

10. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. – Київ: АТ «Обереги», 1992. – С. 27.

гах Є. Маланюка, і це підтверджує думку про непослабний інтерес письменника до травестійної традиції. Становище батьківщини й долю співця-вигнанця показано через систему символів, які є досить прозорими. До цього поетичного лябіринту входять і стародавні історико-географічні назви (Еллада, Рим, Асирія, Вавилон, Кіммерія, Скитія, Паннонія, Спарта, Херсонес, Ольвія, Канни, Персеполіс, Гелеспонт), і найменування мітичних постатей (Афродіта, Ніка, Деметра, Немезіда, Марс, Ніоба, Артеміда, Селена, Геліос, Кассандра, Аріядна, Каліпсо), й імена історичних діячів, чиї справи оповиті леґендами (Цезар, Клеопатра, Перікл, Муцій Сцевола, Марк Аврелій, Авґуст Октавіян). Так, уже назвою збірки «Перстень Полікрата» автор натякає на рокованість долі її ліричного героя – українського поета-емігранта, а водночас і на приреченість його вітчизни. Мотив, пов'язаний з фатальною коштовністю давньогрецького тирана з Самосу, що ніби переслідує його й доводить до нещастя, органічно вплітається в болючі роздуми Є. Маланюка над лихоліттям України. Звільнитись від цього тягара невідверненного занепаду й приреченості рідна земля зможе завдяки новим паросткам («Ода до прийдешнього»). Це «озимина залізна», це «спадкоємці бою, бурі діти», що продовжать героїчну естафету тисячоліть:

Бачу їх – високих і русявих,
Зовсім інших, не таких, як ми, –
Пристрасників висоти і слави,
Ненависників тюрми і тьми.

Ось їх стислі руки, ясні лиця,
Голос невблаганний, як наказ,
В гострім зорі зимносиня криця –
Вірний щит від болю і образ (335).

«Безсонна Аріядна» пам'яті про минуле змушує поета знову й знову гортати сторінки історії та сьогодення, громадських діянь і особистих драм. Символіка грецько-римської античности (Псіхея, Афродіта, Галатея, Евтерпа, весталки, наяди), як і біблійного (Анна, Марія, Даліла), вавилонсько-асирійського (Іштар) чи давньослов'янського походження (Лада, Ярило) характерна й для Маланюкової інтимної лірики. Промовистими є образні асоціяції, наприклад, ліричних присвят Ганні Редер («І сяйва сонць, і весняна осанна…», «Лист», «Останній лист»), котрої поет не міг забути «в бурі літ» і зберігав її «вогненний слід», хоча це й була «роз'ятреная рана». При згадці про цю жінку в уяві автора вимальовується мати пречистої діви Марії:

Навік, навік ім'я біблійне – Анна
Вогнем офірним спалює уста (55).

Завдяки ефектові травестіювання Маланюкова сучасниця сакралізується. Святою Анною прямує вона через простори біблійних леґенд, і «пристрасний старозавітний вітер» обіймає її хітон:

І рук тонких готичнії лілеї,
І перса – сонячного літа плід.
Ідеш одна ланами Галілеї,
І над чолом – корона світлих літ
(«І сяйва сонць, і весняна осанна…», 55).

Таким же серпанком сакральности огорнуто постать Ганни Редер в «Останньому листі» (1925), зітканому з риторичних запитань («Чи ж своєчасно долине / Наша невчасна весна?», «Як же звикнути? Як забуть?»):

Трояндо Ієрихону,
Ніжна саронська сарно,
Зустрів я земну мадонну
І – гірко мені, і гарно (461).

Драматизмом і гостротою почуттів відзначаються ліричні присвяти Є. Маланюка, адресовані найбільш екзотичній серед тогочасних празьких поеток Наталі Лівицькій, названій ним же «українською Ахматовою». Якщо у віршах «Як перший пелюсток весни…», «І час настав. І сталось вічне…» (1924) домінує світла тональність, передається атмосфера феєричности, незвичайности, в якій народилось кохання («Ось – квітень, розцвітає в січні, / Співають весняні вітри»; «І знов, і знов в казкові сни / Сі дні переплелись»), то у творі «А як же Наталочка? Як же квітень?..» (1924) з'являються трагічні нотки, пов'язані з думкою про самогубство. Крізь авторську самоіронію прориває́ться нестерпний біль:

… Написати листи, надписати конверти,
Подивитись на дату: «6. Четвер».

Хтось там знайде сі вірші – «останні вірші»,
Буде потім «портрет» і «посмертний том»
Ще й солодкий життєпис (о, се – найгірше!), –
Мої ж руки лежатимуть мертвим хрестом (50).

Як відомо, Наталя кохала іншого – художника Петра Холодного, з яким і одружилася. Вона дуже шкодувала, що мимоволі завдала стількох мук Євгенові («тоді мені довелося якийсь час страждати його стражданнями»). А для Маланюка такий вибір Лівицької ледве не став фатальним. Після краху надій на щастя він вирішує накласти на себе руки. Але непоправного не сталося – переміг потяг до життя з його красою й величчю. Це внутрішнє боріння перелилося в такі зболені поетичні рядки:

А як же Наталочка? Як же квітень?
Невже ж вони – будуть, а я – ні?
Невже ж буде й потім сонце і вітер,
Прозорі простори в далині?

Ні! Не хочу! Не можу! Не вмію вмерти!
Не розумію, хто вигадав *смерть*... (50).

Співвідношення контрастних образів на позначення, з одного боку, життя, руху, буяння (сонце, вітер, квітень, літо, квіти, сміх), а з іншого – заглади й мертвоти (могила, хрест, тьма) до фіналу твору зміщується на користь сил світла. Відтак, поезія завершується справжньою апотеозою. Автор складає славень на честь життя та його щедрот:

Ні. **Я** буду. Я буду. **Я** хочу в теплі
Медом сонця й вином весни п'яніти,
Бачить мудре обличчя моєї землі
І під гримом грудня і в квітня квітах (50).

Глибоким психологізмом і сповідальністю відзначаються й численні вірші Є. Маланюка, присвячені Зої Равич (його першій дружині) та Богумилі Савицькій, з якою побрався пізніше. Ці твори додають чимало характерних штрихів до постаті поета. Так, у ліричних циклах «Людське» і «Життя» мистець передав ті думки й почуття, якими був переповнений напередодні та після вінчання з Зоєю, яке відбулося 12 серпня 1925 року в Празі. У поезії «Вже закінчили жати жито...», написаній того ж місяця, автор констатує:

І трудний хліб черствий, щоденний,
І темні многотрудні дні,
І в снах – Еллада і Атени
Та хмурі степові вогні.

А поруч, як весталка сонна,
Вартує жертовник – вона,
Проста, земна моя Мадонна,
Проста, земна моя Жона (203).

Співець схиляється перед тією, що взялася залікувати його сердечні рани, віддалити від недавніх фатальних потрясінь. Символічно, що ім'я Зоя в перекладі з грецької означає «життя». Сімейне вогнище, пристрасні любощі, ніжність дружини допомагають призабути чорні смуги долі, поразки й розчарування:

Хай не Джоконда ти й не Клеопатра, –
Проста жінка землі, –
Під історичним вітром – ватра
Не загаса у імлі
(«Майже обряд. Молитовно-поважно...», 205).

Але ж чому стільки гнітючости й мороку в поезіях, датованих хоча б серпнем-груднем 1925 року («Розчинено останні двері…», «Горобина ніч тоді була…», «Все спалено вже. Все. Руїни мук і болю…», «Обпалені уста й цупкі гадюки рук…» та ін.), у яких знаходимо красномовні мікрообрази: «глибока ніч», «тривожний спокій», «мертвий берег», «похмурий човен», «похмурий дощ», «похмурі цитри», «смертельна німота», «метушня глухих, сліпих агоній»? Може, причиною цьому стало усвідомлення, що «ти – не Та…». За словами сучасників, Є. Маланюк і З. Равич були поєднані глибоким і самовідданим коханням: «Першу дружину він усе життя вважав єдиною» (Оксана Керч); «Кохала вона Євгена понад усе на світі» (Наталя Лівицька-Холодна). Але через п'ять років після одруження відбулося розлучення. Юлія Войчишин, дослідивши тексти маланюківської поезії «Перша весна» (1925), насиченої деталями побуту звичайної студентської сім'ї («Запашний ось на припічку – прімус, / На столі ось шпарґали, книжки»; «О, життя, як нещадний примус, / Як тягар невідступно-тяжкий»), зробила висновок, що розрив у стосунках міг статися з огляду на матеріяльну незабезпеченість, невідповідність між романтичними мріями та буденністю.[11] Проте й у наступні після розлучення десятиліття Є. Маланюк і З. Равич (у пізнішому шлюбі – Плітас) підтримували зворушливо дружні стосунки, що зігрівалися спогадами про колишнє, відбиваючись у поетичних рядках («Вічні хвилі. І обрій, і небо, і дюни – / Все, як було. Лиш поруч – не я, і не ти»).

Долею було так визначено, щоб співець зустрів іще одну жінку, котра відіграє в його житті важливу ролю й з'являтиметься в ліричних замальовках і присвятах. Із працівницею чеського посольства Богумилою Савицькою Є. Маланюк познайомився на початку 30-х рр. у Варшаві. Незабаром вона стала другою дружиною поета. У ліричному вступі «Ще сяє день. Ще високо блакить…», датованому 15 вересня 1931 року, автор задає тон збірці «Земна мадонна» (1934) і водночас фіксує ті зміни, що відбулись у його приватному житті (очікування новоствореною сім'єю на дитину):

… Далеко ще до вечора, єдина.
Мої обійми сильні і палкі,
І прийде час – ти подаруєш сина (170).

Свого спадкоємця Є. Маланюк бачить у майбутньому як сильну особистість («Грядуть заліза й пурпуру роки. Він буде воїн. Ждуть його – полки, / Ночами – чвал, а в спеці – трудна днина»), подібну до нього самого («З тишею душа не помирилась, / І руки ці зламають марний стилос, / Щоб знов творити розпочатий Рим»). Ця тріяда (батько – мати – син, якого назвуть Богданом) викликає в уяві поета античну аналогію (Гектор – Андромаха –

11. Войчишин Ю. «Ярий крик і біль тужавий…»: Поетична особистість Євгена Маланюка. – Київ: «Либідь», 1993. – С. 26.

Астіянакс). Подібно до шостої пісні Гомерової «Іліяди», в якій прославлений троянський герой не зважає на слізні прохання люблячої дружини не рватися в бій з ворогом і залишатись у безпечному місці заради неї та їхньої дитини, Є. Маланюк стверджує: війна, боротьба – це чоловіча справа. І жіноцтво має з цим примиритися – вірш завершується фразою-застереженням: «Тоді очима, сповненими жаху, / Не повтори немудру Андромаху» (170).

Сувора доба, зокрема події Другої світової війни, вступ совєтських військ на території східноєвропейських держав позначились на долі подружжя Маланюків. З'явилася загроза репресій або й фізичного знищення, адже поета традиційно було репрезентовано в СССР як найзапеклішого «антисовєтчика» й «буржуазного націоналіста». Щоб уникнути розправи з боку сталінських спецслужб, які почувалися в Польщі й Чехословаччині неначе у своїх вотчинах, Є. Маланюк змушений був еміґрувати ще далі на Захід, а потім – за океан. Богумила не наважилась поринути разом із чоловіком у невідомість, у вир чужинецьких скитань із злиднями й негараздами і залишилась, щоб не прирікати дитину на тяжкі випробування. Трагізм розлуки з найріднішими людьми, що тривала не роками, а десятиліттями, відлунює в багатьох віршах поета, написаних за другої еміґрації. Досить навести рядки з твору «Рішали не години, не хвилини...» (1963), що звучить і як реквієм по померлій Богумилі, і як каяття за те, що з волі Зла «розчахнулось дерево родини / Й дикірієм скаліченим зросло»:

Прости. Не знаю, чи простити можна,
Але прости. Ти зможеш там. Не тут,
У царстві Зла, де навіть твердь – порожня,
Де й смерть тремтить під тягарем покут (600).

Це відчуття провини пронизує й поезію «Квітень», сповнену сумом і ніжністю, щемом і світлою радістю від того, що кохана продовжує своє життя в синові й онукові («І внучок прийшов на дрібних, ще невірних, ніжках / І поклав червонаву вербичку з бруньками – / На могилу Твою, єдина. Я бачу, як ти усміхнулась крізь смертний сон, / І усміх той розтопив останні клапті снігу». Але й тепер мистець, що вже став дідусем, фатально відсторонений від цього дорогого йому світу рідних сердець:

І прилетів вітер з-за Атлантику
– моє зідхання,
В якім жаль і свідомість гріха,
І тайна радість – зіллялись в одно (606).

До своєї книги «Серпень» (1964) Є. Маланюк подав присвяту «Пам'яті дружини моєї Богумили з Савицьких», висловивши тим самим глибоку шану й любов до неї і незмірну тугу од відчуття минущости того, що є найдорожчим, найпрекраснішим у житті. У вірші «Не треба мудрости – вона згашає синь...», супроводжуваному поміткою «Дев'ятий день смерти», поет визнає:

Не треба мудрости – вона згашає синь
І тьмарить обрії, і барви поглинає.
Вона, як кислина, з'їдає цвіт краси
І пахощі краде. І – от – краса зникає (532).

Як небагато треба часом людині, щоб вона аж засвітилась уся від щастя. Хай це буде всього лишень миттєвість, лише коротка зустріч із рідною душею, але вона здатна вивищитись над самою вічністю у своїй хвилевій принадності. Про це – ліричний шедевр Є. Маланюка «Не пам'ятатиму нічого...» (1959), що відкривається епіграфом з П. Куліша – «Я згадую той день і час благословенний».

У віршах «В сальоні синьому – сумна...», «Криві шаблі татарських брів...», «Сонет», «Скільки ніжности в Ваших долонях...», «Навколо все чуже. Чуже до божевілля...», циклах «Інтермеццо», «Кармен і Беатріче», «Квітень» та ін. відтворюється широкий спектр настроїв героїв – від світлих і радісних станів до скорботи, від захоплення до розчарування й відчаю. Ось поетична формула розлуки, запропонована в мініатюрі «Так болісно, так хоро усміхнулись...»:

А я, німий, завмер біля порталу,
Закутаний в ґотичну тінь століть...
Й здавалося, що серце раптом стало:
Так тихо вмерла та остання мить (61).

Для Є. Маланюка любов – це щось неземне, феєрично-прекрасне. Відтак, у його особистісній ліриці стираються межі між мітом і дійсністю, фантастикою та реальністю. Закохані герої причащаються вином вічности. Вони мітологізуються на тлі збідненого світу «земних пустинь» і «людської імли»:

Який же ангел зореокий
З нічних небес на нас вказав,
І Бог забув про синій спокій
І в вічність нас заколисав!
(«І час настав. І сталось вічне...», 48).

Хвилі кохання пульсують і розливаються в космічний безкрай («з-за міжплянетного туману Безсмертя заясніла синь...») і роблять героїв божественно прекрасними й невмирущими. Але такий неземний ореол довкола них зовсім не виключає могутньої стихії жагучости («Моя пристрасть джиґітом рванулась слідами газелі!»; «Все те, чого словами не сказать, / За нас договорили тілу – тіло»). Нерідко чарівливість кохання відтінюється красою й гармонійністю природи:

І зажеврію в шепоті: люба!
Пелюстковим пломінням ясний, –
Як причасники, вип'ємо кубок
Літургії весни!
(«Весняної діждусь літургії...», 86).

Пейзажна лірика Є. Маланюка вражає багатством барв і відтінків, несподіваністю образних асоціяцій («Держава жовтня», «Вже на єдвабі неба осінь…», «Осінній Стікс», «Провесна», «Зима», «Похід осені», «Серпневі строфи», «Пожнив'я» та ін.). Це й краєвиди, побачені розважливим і замріяним співцем-неоклясиком, що перебуває в полоні своїх історіософських візій («Гомін гір»):

Прудка ріка. Тисячолітня рінь.
На гострих скелях – письмена камінні.
Росте під древнім сонцем мудра тінь
Верхів, завмерлих в зелені нетлінній (287).

Це й сповнені емоційної напруги замальовки природи, пропущені крізь гіпертрофовану уяву мистця-експресіоніста. У них довкілля постає в незвичних ракурсах, відтінюючи нервовість, бурхливість переживань самого автора («Осінній Стікс»):

Вже жовтень вилиняв до кости, –
Рида простором листопад,
Стриба і в зливах потопа
Під дикий регіт висости (93).

Нерідко Є. Маланюк орнаментує свої віршовані пейзажі імпресіоністичними мазками, які додають творам задушевного ліризму, візуального та звукового кольориту («на єдвабі неба осінь / Гаптує золотом лазур», «воздух диха у знемозі / Передчуттям музики бур», «простори, золотом рясні», «жалоби жовтої єдваби», «жовтий жовтень гетьманує / В останнім золоті життя», «гетьманським палацом засяяв / Осінній ліс крізь світлий спокій»). Ніжна тональність подібних поетичних фраз натякає на ідилію, та враз ця гармонія змінюється дисонансами, з'являється «гримаса болю і образи».

З віршів Є. Маланюка прозирає просвітлений філософ, що осягає закони розвитку природи та суспільства, проникає в загадки світобудови й бачить «кожну билину, / Кожну комаху, кожне зерно землі», «мудрий листок листопада, / Морозом спалену квітину, / Ріку, що пливе безупину, / І пізній плід, / І бляклий цвіт» («Осінь»). Формула його бачення околу заснована на християнських, гуманістичних засадах:

Все переживе загладу
І оживе ізнов,
І житиме без кінця.
Бо один закон в державі Творця
– Любов (613).

Релігійна символіка проходить крізь усю спадщину поета. Ліричний герой обнадіяний тим, що «легкий вітер торкнеться крилом, / І ми раптом побачим Христа» («Все здавалось, що там, за селом…»), йому вчувається у дзвоні колосків звістка «про святий пророкуючий голос, / Про Месію

над морем пшениць» («Знову Біблія літа розкрила...»). Цикл «Євангелія піль» завершується промовистими думками, навіяними чудотворним Ісусовим воскресінням, що звучать як урочистий церковний спів:

Можна смерть лише смертю здолати,
Тільки в цім таємниця буття.
І зерно мусить вмерти, щоб дати
В життєдавчому житі – Життя (113).

У поезіях «Христос гряде зі сніжних піль...», «І ніч пливла безшумним пароплавом...», «Ти стояла у білім завої...», «Вітри історії розсіють...», циклах «Антимарія», «Чорна Еллада», «Прозріння», «Людське» та ін. релігійні образи-символи органічно поєднуються з громадянською й любовною, античною й сучасною атрибутикою.

Євген Маланюк, зарахований Д. Донцовим до когорти «трагічних оптимістів», прагнув у своїй творчості «пропалать без стриму», оскільки відчував у крові «струми важкі / Каторжан жорстокого Риму / І варягів, і козаків». Тому щоденно він бачив себе як «morituri літератури», відповідального за кожен вірш, за кожне слово.

Є. Маланюк – справжній майстер поетичної форми. Його індивідуальний стиль сформувався під впливом європейського символізму й неоромантизму (Шарль Бодлер, Поль Верлен, Еміль Верхарн, Артюр Рембо, Стефан Маллярме, Едгар По, Райнер Марія Рільке, Олександер Блок та ін.). Серед найбільших українських зацікавлень у галузі модерної літератури – Павло Тичина, Микола Зеров, Максим Рильський, Микола Бажан, Павло Филипович, Микола Хвильовий. У творчості Є. Маланюка наявні й елементи бароко, експресіонізму, акмеїзму, імажинізму, імпресіонізму, неоклясицизму. Як зазначає літературознавець Ю. Войчишин, поет «був ознайомлений з багатьма стилями і звертався до них у залежності від свого духовного наставлення та емоційної потреби», вони були «тільки знаряддям у руках талановитого мистця».[12]

Неабияким багатством відзначається мова творів письменника. Як «поет абстрактів і контрастів» він широко використовує антонімічні пари, які підкреслюють парадоксальність станів, ситуацій, подій («як перейти в палкі обійми смерти – / Із зимних пазурів життя»; «не на смерть – на безсмертя засудить / Мене присуд сліпого життя»; «і вічностю триває кожна мить, / І в спокої втопились давні бурі»; «так чуйно тиша ловить шум»; «ось виють зими, квітнуть весни»; «то з плугу зродились мечі»; «дзюркоче про добро і зло», «конструює День над Ніччю»). Розмаїтою є контекстуальна синонімікa віршів Є. Маланюка («в безбожній церкві – шабаш, шум і шал»; «і пестить, і голубить»; «порепалась од спраги, спеклася спекою земля»; «не сяйва шлях, не вистелена сонцем / Весела путь»; «нещадна, яросна ритміч-

12. Там само. – С. 86-87.

ність»; «чую – йдете, грядете, варяги»; «сім хижих куль. Сім стрілів зла»; «личини / Лихого штукаря і лицедія, / Фальшівника і вовкулаки духу, / Грача й удавача пустої гри»). Традиційною для поета є архаїчна лексика, що надає текстам патетичного звучання (злото, владар, рать, мста, благодать, всує, плоть, червлен, лик, стража, стязі). Серед новотворів мистця виділяються «розстаньдорога орд», «гостросрібний лук», «лідерів радіобрех», «пазуха кіновенери», «образ тьмяновидий», «студеномутний кобальт», «безкрилля тіла», «смертельно-білий май», «ясно-тверезо».

Характерні для Є. Маланюка образно-тропеїчні засоби – це насамперед майстерно дібрані епітети («сонячно-ярий оркестр», «жагучий гнів», «жорстока широчінь», «солодкі м'язи», «хитрі вікна», «млосні жаби», «сонценосне військо», «ясир білотілий», «безнадійні віти», «блаженний біль») та яскраві порівняння («над містом – ліхтарі – намистом»; «весна, як тінь архангела, / І синім Назаретом – ніч»; «голодним вовком виє листопад»; «змете руїни, як сміття»; «як присохла палітра, / Виднокруг неживої землі»; «гарячий згусток життя, як розтоплена бронза»; «крицею твердне державна рука»; «дальній гомін росте, мов гарматний заобрійний гуркіт»), самобутні метафори («заплющить небо хмари вій, / І перед святом водоспаду, / Крізь сурми вітру буревій – / Заплаче в простір листопаду»; «пісню співа самота»; «марно вдивляється в день сліпий маяк, – / Вдень не побачить»; «далекий мертвий берег / Мовчить насуплено-безокий»; «повстають тверді кристали націй») та метонімії («тебе вже полонив / Скажений гун»; «ноги орд»; «на захід ридали вагони»; «м'язи вікінга слабнуть у сонячно-хмільнім меду»; «чорною хмарою сунула чорна Азія»; «колись Еллада, зваблена блакиттю / Отих небес, щепила мармур свій, / Садила лавр, пестила теплим вітром»).

Автор часто послуговується оксюмороном, поєднуючи в контексті твору протилежні поняття: «страшна краса», «солодкий полон», «кінець початку», «зелена осінь», «вибуховий матеріял для одержання тиші», «безсмертне, бо міцне, як смерть», «Арлекіни сталеві», «під тиші марш», «зимний пал», «залізо пристрасти», «осінь ця ізнов тобі весна». Урізноманітненню й виразності поетичної мови Є. Маланюка сприяють численні перифрастичні вислови: «Степова Еллада» (про Україну), «Степова Александрія» (про Київ), «козацький буйний Понт» (про Чорне море), «варязька сталь і візантійська мідь» (елементи державности), «одоробло північне» (московсько-большевицька навала), «кесар багрянородний» (жовтень) та ін.

Серед улюблених прийомів мистця слід назвати й повтори. Це передовсім тавтології, якими пересипані десятки творів. Завдяки їх використанню поет досягає особливої експресії, незвичайности й несподіваности вислову: «фебричний фебруар», «кроком крочить», «в квітня квітах», «жовтий жовтень», «синя Синюха», «заграбоване граб», «життя ожива», «ворожбитом ворожить», «чорніє яра чорнота», «шепотом шепоче», «з глибинних глибин». Десятки віршів Є. Маланюка оздоблені анафорами – як звуковими («І відступили дерева і гори, / І проступила віддаль чарів-

на, / І все втопилось в дивно-сяйнім морі»; «І от – лани, село, діброва / І віддаль віють у лице»), так і словесними:

Знов захід буряний. Недобрий.
Знов пророкує кров'ю літер,
Що ми загинем, яко обри,
Що буде степ, руїна й вітер
(«Зловісне», 44);

День дзвенить – золота голубінь,
День співає – блакитна безодня...
Тільки – яблуні та голуби,
Тільки барви буяють сьогодня!
(«Біла лагода яблунь в цвіту...», 135).

У поезіях «Ми за життя горіли в пеклі...», «Будь проклята, літературо...», «Акації цвітуть – п'янкий мадярський квіте...», «То був не бій...», «Ave Caesar», «Хоч би на мить свята відрада...», «За все – за серця пломінь ярий...» та ін. використовується синтаксичний єдинопочаток у всіх строфах.

Епіфорами Є. Маланюк послуговується, як правило, в суміжно римованих рядках. Наприклад, у циклі «Мадярські пісні»:

З пелюстків троянди буде наше ложе.
Моя мати нам постеле й нас положе (180).

Для поетичного мовлення письменника характерні короткі фрази, що відзначаються стислістю й ляпідарністю. Це дає змогу авторові досягти картинности зображуваного або ж надати більшого динамізму подіям чи емоціям героїв: «Брязкіт зброї. Досвітній вітер. / Поле бою. Простір. Синь. / Кривавим туманом повитий / Безкрай краси. / Жовте сонце Азії. / Жорстокі кроки орд» (33); «Ось – тиша. Ніч. / Порожня вулиця. / В чужих сузір'ях вишина» (38); «І блиска зір. Жахають брови. / І привид тане на межі» (68); «Вітри загасли. Грози вмерли. / Жовтнева закипає ржа» (74); «І знову – сам. І знову кличу, / І відгуку – нема. Нема» (112); «За добою – доба. За ерою – ера. / Кремінь. Бронза. Залізо. / Радіо – сталь» (131). Цілі серії таких замальовок нагадують кадри з фільмів. За допомогою подібних кіноефектів поет розширював просторові й часові межі, домагався стереопогляду на колишнє й сучасність.

Є. Маланюк був справжнім віртуозом у царині фоностилістики. Не може не вразити розмаїття його алітерацій («Широчин нестримний демон / Страшними крильми криє твій простір», «Чи оберне нестерпно ярий зір?», «Не червону, а жовто-іржаву / Ти одержав у дідичність кров, / Щоб кріпить пранцювату державу / І отруювати Дніпро», «Здовж рівнини – широкий гуркіт вітру», «І накликати, й клекотіти / Орлиним клекотом», «Зорять сузір'я золоті / Крізь зимний воздух Листопаду», «Як завжди, завела нас путь / За місто в ніч, в прозорість тиші»), нерідко це початкові звукові повтори

в межах поетичних рядків («померлих піль пустельний подих», «патефони продажної преси», «понад покараним простором», «по площині порожнього перону», «стихія степу, сонячна Синюха»). Алітерації в маланюківських текстах традиційно поєднуються з асонансами, творячи фонокомплекси, що орнаментують фрази («Гупай, гупай, гопака», «Чоло проорюють роки», «Розгорнули лункі простори», «Без бою, без бою, без болю», «Проростає коріння труну – / Проростає труна корінням»).

У ділянці ритміки Є. Маланюк виступає прихильником класичних віршових розмірів. У його доробку переважають ямбічні структури (найбільше – Я4 і Я5), значно рідше вживаються хореї, дактилі, амфібрахії та анапести. Часом автор поєднує в одному творі різні розміри чи їх модифікації. Наприклад, поезія «І сяйва сонць, і весняна осанна...» з циклу «Вічна» складається з 12 строф, які написані або п'ятистопним, або чотиристопним ямбом: 1, 2, 3 – Я5; 4, 5, 6 – Я4; 7, 8, 9 – Я5; 10, 11, 12 – Я4. Тобто орнаментування тексту відбувається на метричному рівні, завдяки чергуванню строфічних блоків. У сонеті «Чим чорніш, чим кривавіш регоче...» перші строфи анапестичні (Ан3), але несподівано переходять у ритмічне поле дольника. Іноді Є. Маланюк звертається до античної метрики. Його вірш «Нині» написаний гекзаметром у поєднанні з пентаметром (елегійний дистих). Народнопісенні розміри є досить рідкісними для цього автора: «Мадярські пісні» створено за схемою 12-складника, а «Баляду про Василя Тютюнника» подано 13-складником. Окремі твори поета є зразками верлібру («Парастас», «Квітень», «Чебрець», «Блискавичний діягноз. Ін'єкції стилю...», «В шкляних блискотах лябораторії...»), акцентного («В майбутнє», «Панно Маріє...», «Балтійська баляда») й білого вірша («Спогад», «Побачення», «Серпень», «Липень», «Білий день», «Пролог»).

Строфіка Є. Маланюка теж позначена розмаїттям. Насамперед це численні варіації катренів і сонетів. Рідше використовуються зразки двовірша («Історіософічне»), тривірша («Повз смуту літ земних, крізь хвилі суєти...»), терцини («Веранда. Столик. Надопита кава...»), п'ятивірша («Листопад»), шестивірша («Горобина ніч тоді була...»), септими («Ганзейська рапсодія»), восьмивірша («Вояки»), олександрини («За ласку матері, за перший гук весни...»), рондо («Рондо»). Лише в одній сонетній формі Є. Маланюк пропонує вже цілу низку модифікацій: 4 + 4 + 4 + 2; 4 + 4 + 3 + 3; 4 + 4 + 6; 4 + 4 + 5 + 1; 2 + 5 + 7; 8 + 4 + 2. Варіюється й ритм таких творів: від канонічних ямбічних рядків (Я5, Я6) до анапестичних і дольникових.

У царині римування поет також прагнув до урізноманітнення, часто звертався до неточних, приблизних рим (вирізувати – заліза, куліс – колись, сестру б – Врубель, окрилити – горіла ти, божевілля – біль я, варвар – барв). Поряд із жіночою та чоловічою він культивував досить широко дактилічну риму (винищив – провини ще, розірвані – сузір вони, ладану – латану, виявить – у Києві, осені – оросяні).

За словами Ю. Войчишин, Є. Маланюк «був поетом за покликанням – тому не писати не міг. Виступаючи речником поневоленої нації, про своє особисте скалічене життя згадував найчастіше аж на схилі літ. З цих останніх його творів постає перед нами образ людини тонких почувань, наболілої душі та глибокої віри, людини непохитного характеру, великого чуття і незламної волі, яка пройшла складну життєву дорогу з високо піднятою головою».[13] Оця одержимість і відповідальність, щирість і нештучність, природний талант приваблюють у мистцеві найбільше.

Є в спадщині народного поета Латвії Яна Райніса об'ємний роман у віршах «П'ять ескізних зошитів Дагди», що складається з п'яти збірок лірики, об'єднаних спільним персонажем-еміґрантом. Щось подібне проглядається й у Є. Маланюка. Його поетичний доробок сприймається як грандіозний віршований роман-травестія в 10 книгах, які пов'язуються між собою ліричним образом героя-скитальця. ❑

13. Там само. – С. 56.

Йосип Позичанюк

Мартини*

Кам'яні брили скували розгалужену річку, темну мертву воду ледве морщить набігший низовик, і видно, як в затоках мерехтливо відбивається все місто – присмалені важкі будинки, давні бронзові постаті, попелясті машини, понумеровані церковні лави. Простукотить часом моторовий баркас, пожене хвилі до слизистого бетону і знову пливуть помаранчеві лушпини, качине пір'я, вся поверхня затягується пташиними вищупами, стрілами, як зелена ковбаня на мочарах. Заплили сюди довгошиї лебеді, дикі качки, й мартини: чайки-реготухи. Навикли до людей і гамору. Качки ськаються на прибережних кам'яних ґзимсах, селезні нипають на передмостових кригозатримних биках. А я все зорю за мартинами. Збираються вони по неділях біля містків, сідають на поруччях сюди хвіст – туди хвіст й зосереджено обмірковують проблему хлібних крихт. Це очікування навчило їх не боятися електропоїзду, від якого вони аж стріпують крильми, та не зриваються. Мартини певні – ніхто не шпурлятиме в них ломаками й не свистатиме. Бувало, правда, і нещастя. Зовсім невідомий їм ревучий нічний птах прилетів при місяці до їхнього володіння і впустив страшну здобич. Від неї пішло чорне полум'я, ревнули високі стіни, розвелися залізні слижі, осмалились дерева, і тієї ночі розгубили пір'я і лапи два мартини. Я бачив, як бились об ґранітні брудні мури їхні чорні головки.

Яка химерна доля загнала їх в цю каламуть, на засиджені, вкриті іржавою ошуркою сідала? Вони таки звабились на крихти і жебраками стали. Принадили морщені обличчя в чудернацьких плетінках, одутловаті роти з брунатними цурпалками, метушливі писклята з полудними очима. Чорноголовці кинули солоний берег, гостролистий очерет. Тепер на втіху перехожих скльовують шматочки пригорілих спідняків зі старих очіпків, а ковтнувши, знову благально споглядають одним оком – чи не кине хто милостині. Вола в них пошабатурились, кожен бо дорожить спідняком.

Сидить на поручнях ватажок крихоїдів – тиркавий, обкаляний, пір'я позаламував, покуйовдив, розмикав і вже не регоче, не лопотить дужими крилами. Все міркує над чимсь.

А біля мого моря, мабуть, ходять тепер борозною мої мартини. Заклопотані, хитрі й насторожені. Масний чорнозем п'є сонце, бренять степові

* Друкується за текстом оригіналу.

марива. Таврієць з-під Скадовська кладе свіжу скибу, а мартини полюють на приголомшених хробаків, штовхаються крильми, губляться, регочуть. Ратай обертає плуга, вони сідають подалі на присохлій ріллі, ватажок вмістився на періїстій грудці. Дзьобачком клюнув вогнистого дикого маку і не злиняє. Шукав поживи, з глибини добував, – аж на голові земля засіла, так і ходить чорноголовий. Та ще крильми бив, злітаючи, і ніяк не змиє темних край пер. На плечах мачком застиг ранковий степовий туман. Ратай не цьвохкає на птицю, з кіньми гомонить. Реготун торкне кігтиком білий обідок навколо чорного зернястого ока, поправить під крилом пух і почне хазяїновито розглядатись – відки б то зайти, бо вже не рано, а роботи ще го-го, а хробаків тьма. Третього дня він зідхне, добре витре дзьоба об торішній курай і кигикне: от і зорали. Зашумить, заколоситься яре. Зерниста пшениця закипатиме гребенями. А в паркі липневі дні прилетять чайки-реготухи в гості до косарів. Сядуть як трударі, а не крихоїди.

Наші дні. – 1943. – 4.5. (травень). – С. 10.

❑

Микола Козак

Ґроно нескорених

– Слобідщина – край подвижників і бунтарів, край мистців, літописців, кобзарів, майстрів вишивки, дбайливих керамістів, а іще – християнських потрясінь (майже всі українські церкви привласнила собі московська церква). Слобідщина – край кобзарських сліз (пригадаймо розстріл кобзарів, коли їх зібрали на «фестиваль» перед війною, а в жовтні сорок першого 1500 політв'язнів було знищено у селі Непокритому, нинішня назва – Шестакове). Ні звуку тепер, ані слова, ні знаку, ні хреста, – залізобетонне мовчання...

Слобідщина – край Григорія Сковороди і Квітки-Основ'яненка, молодого Тичини і Володимира Свідзинського, якого чекісти спалили... тільки попіл... тільки судомиться в пожежищі пам'ять невинних предків... Слобідщина – край Василя Мисика та Івана Виргана, Ігоря Муратова та Остапа Вишні. А ще – Гната Хоткевича...

Харків – перехрестя світових доріг. Схід і Захід хотів сполучити у своїй творчості Василь Мисик. У Харкові зустрічалися світи. Переклад, літературне побратимство... Перекладацькі традиції продовжують сьогодні Майя Львович та Олександра Ковальова. Плідно засвоївши уроки свого вчителя Василя Мисика, поетеса Олександра Ковальова творить свою ходу, свою стежину. Вона глибоко і своєрідно відтворює бентежність світу у своїх неповторних рядках. Олександра Ковальова – поетеса тонкого ніжного світовідчуття, але час від часу інтонації зміцнюються, поглиблюються, іде гранування слова...

Стає сумно, коли справжність не пошановується в цім клекоті божевіль, профанацій, у затерплості стагнацій...

Шкода, що рідко виходять книги. Сумно, що у Харківському відділенні Спілки письменників панує атмосфера своячтва, самозакоханости, байдужости до розмаїття літературного процесу. Є минуще і є вічне...

У часі тривожних роздумів про долю України... Час сивіє лячно... Калина розквітла біля батьківського дому, прилетіла невесела пташка... А в кобзаревім небі кружляють білі голуби – птиці Божі. Вітер витер палаючу сльозу. Знову холодно й тоскно, важко творити неповторну красу... Україно! Олександер Олесь і Олег Ольжич, Олена Теліга і Алла Горська, Ігор Калинець і Тарас Мельничук. Це ж зоряні сини і доньки твої, Україно! Життя і творчість Зеновія Красівського крізь заборони, концтабори. Вони невмирущі. А ще – Василь Стус, Юрій Литвин, Катруся Зарицька – істинні борці за волю і долю Батьківщини.

Слобідщина – край музик, співаків, мандрівників... Найкращий пам'ятник Кобзареві – це також Слобідщина.

Україна притомлена в дорозі. Заснула од втоми, од борінь. Не спить лише Кобзар...

Світла пам'ять Іванові Світличному. Героїчна, висока душа... Вклонімося йому. Поруч із ним Леоніда Світлична, Надія Світлична. Подаленіли у слобідському тумані тривожні ліричні акорди Євгена Плужника...

Щороку приносять поети кармінне ґроно калини... До Кобзаря, до вічности, до вічного бунту, задля порятунку народу.

Життя почалося із зорі! Тепло від сонця... Дорога не спить... Всупереч приниженню можновладців треба мати силу й мужність творити... Ліна Костенко – міцна хода, животворні сліди... Справжні поети, їх не буває багато. Але вони є! Поезія Миколи Шатилова, Віталія Поліщука, Василя Симоненка, Василя Голобородька, Миколи Вінграновського... Явище потужне, галактичне, небесне, зоряне у своїх звершеннях...

На духовному небі України сяє зоря Івана Дзюби, його мудрість, його знання...

Бунт за істину триває. Безвихідь розставляє пастки. Бояться вогненного слова вузьколобі!

Поет – людина віри. Думати про Творця, його діяння, його пришестя до нас грішних і лукавих...

Будьмо милосердними і справедливими! Будьмо рятівниками...

Над урвищами людських трагедій прислухаймося! Чути стогін з-під землі... Відступіться, забороди. Душа землі озивається... ❑